

Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Bitlis Eren Sosyal Araştırmalar Dergisi

BERSAD

Journal of Bitlis Eren Social Research

BİTLİS EREN SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Bitlis Eren Social Research

Cilt/Volume: 1 -Sayı/Number: 2 -Yıl/Year: Aralık – December 2023

Sahibi/Owner

Bitlis Eren Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ

Baş Editör/Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Hüsrevpaşa Yerleşkesi Hüsrevpaşa Mahallesi Sosyal Konutlar 13000 Merkez/BİTLİS

Telefon/Phone: +0434 222 00 95

E-posta: bersadtr@gmail.com

URL: www.beu.edu.tr

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors are responsible for the articles and opinions expressed in the journal.

Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Publication languages are Turkish and English.

Temmuz ve Aralık aylarında yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli,
açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.

This is an international peer-reviewed open access and scientific
journal published twice a year in July and December.

Yayın Türü/Publication Type

Yaygın Süreli/Periodical

SAHİBİ/OWNER

Prof. Dr. Necmettin ELMASTAŞ (Rektör, Bitlis Eren Üniversitesi)

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Yücel ÖZDEN (Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürü)

Yardımcı Editör(ler) / Assistant Editor(s)

Öğr. Gör. Dr. Mehmet Akif ERÇELİK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Kübra İLHAN (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Yakup Enes ÇAM (Bitlis Eren Üniversitesi)

Alan Editörleri / Section Editors

Prof. Dr. Nazan SUSAM (Maliye, İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Selahattin KARABINAR (İşletme, İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Adnan ALKAN (Beşeri Coğrafya, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Osman GÜLDEMİR (Gastronomi ve Turizm, Anadolu Üniversitesi)

Doç. Dr. Simge ÜNLÜ (İletişim, Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Veysel ERAT (Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Yener ŞİŞMAN (Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA (Uluslararası İlişkiler, Yozgat Bozok Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Meryem MEMİŞ DOĞAN (Sosyoloji, Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Ulvi UZUN (İktisat, Bitlis Eren Üniversitesi)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Deniz KAĞNICIOĞLU (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Seçkin ÖZMEN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Yaşar KABATAŞ (Marmara Üniversitesi)

Doç Dr. Elnur ALLAHVERDİYEV (Baku Business and Cooperation College)

Doç. Dr. Levent Ersin ORALLI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Sami Sonat ÖZDEMİR (Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Sultanov TULKİN IRGASHEVİCH (International University of Tourism and Cultural Heritage)

Dr. Öğr. Üyesi Levent BÖRKLÜOĞLU (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (İnönü Üniversitesi)

Prof Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşe Nilüfer NARLI (Bahçeşehir Üniversitesi)

Prof. Dr. Banu UÇKAN HEKİMLER (Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Bener GÜNGÖR (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Binhan Elif YILMAZ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Botokanova Gulnara (Bishkek State University)

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Burhan KILIÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Prof. Dr. Ece KARADOĞAN DORUK (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Fatih HAZAR (Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Ferit İZCİ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Prof. Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi)

Prof. Dr. Gulnara Murzakhmedova (Bishkek State University)

Prof. Dr. Gürel ÇETİN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacı Mustafa PAKSOY (Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Harun ŞEŞEN (Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi)

Prof. Dr. İclal ATTİLA (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat AKÇAKAYA (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Rahman TEMİZKAN (Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Saparbayev ABDİZHAPAR (Al-Farabi Kazakh National University)

Prof. Dr. Seçkin ÖZMEN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Süphan NASIR (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife GENİŞ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Prof. Dr. Tulegenova M. (Al-Farabi Kazakh National University)

Prof. Dr. Ufuk BAKKAL (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU (Tarsus Üniversitesi)

Doç. Dr. Abdulkadir GÜMÜŞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet YILDIZ (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Aziza SYZDYKOVA (Ahmet Yassawi International Kazakh-Turkish University)

Doç. Dr. Erhan EKİNGEN (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Erkan DİKİCİ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Hüseyin Nihat GÜNEŞ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Işıl ARPACI (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Kadir GÖKOĞLAN (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Lokman CERRAH (Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Fatih BUĞAN (Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Metin IŞIK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat SEZİK (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Osman ÇAVUŞ (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Doç. Dr. Ruzmanova Rokhila Usmanovna (Samarkand State University)

Doç. Dr. Yahya DEMİRKAN OĞLU (Bitlis Eren Üniversitesi)

Doç. Dr. Yakup ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf ÇINAR (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Zerrin SUNGUR TAŞDEMİR (Anadolu Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ali ŞEN (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Banu KOÇ (Gaziantep Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun UÇUK (Gaziantep Üniversitesi)

Dr. Fərahilə FAZİL (Azerbaycan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fikret SONER (İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KESİCİ (Kırklareli Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Özgür KIZILTOPRAK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sebahattin KOÇ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editors

Öğr. Gör. Elanur SİNER (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Gülşah AYZ (Bitlis Eren Üniversitesi)

İstatistik Editörü / Statistics Editor

Öğr. Gör. Cemre KELLEÇİ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Sekreteryaya / Secretariat

Öğr. Gör. Alperen ÇİÇEK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Cemre KELLEÇİ (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Deniz YEŞİL (Bitlis Eren Üniversitesi)

Mizanpaj Editörleri / Layout Editors

Öğr. Gör. Ali GEYLANI (Bitlis Eren Üniversitesi)

Öğr. Gör. Alperen ÇİÇEK (Bitlis Eren Üniversitesi)

Sayının Hakemleri / Referee Of This Issue
--

- Prof. Dr. Murat ŞEKER (İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Haydar KARADAĞ (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa TORUSDAĞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bilal ÖZEL (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan BARAK (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gökay KARADUMAN (Ardahan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Onur KOÇAŐLI (Kırklareli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nurcan BULUT (Bitlis Eren Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Osman ERCAN (Ardahan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Önder BİNGÖL (İstanbul Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Mehmet ÖZDEMİR (Ankara Üniversitesi)
Öğr. Gör. Adem TAYAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER /TABLE OF CONTENTS

MAKALELER/ARTICLES

Araştırma Makalesi/Research Article

Bir Evrensel Temel Gelir Uygulaması: Finlandiya Örneği1
Sevcan ATAY

Araştırma Makalesi/Research Article

Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Afganistan Örneği20
Hakan KAYA

Araştırma Makalesi/Research Article

**İşsizlik Oranları ve Tüketici Kredilerindeki Artış Arasında Eşbütünleşme İlişkisi:
Türkiye Özelinde Bir İnceleme (2015:M2-2020:M2)40**
Müşerref ARIK

Araştırma Makalesi/Research Article

**Yerel Gazetelerin İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Bir Analiz: Tatvan Sesi
Gazetesi52**
Ali GEYLANİ, Feridun NİZAM

Araştırma Makalesi/Research Article

**Türkiye ve Yunanistan'da Cinsiyete Göre İşsizlik Histerisi: 1988-2021 Yılları Arası
Karşılaştırmalı Fourier Analiz67**
Boran ARIK

Araştırma Makalesi/Research Article

Arıcılık ve Arıcılığın Bitlis Ekonomisi Üzerindeki Etkileri82
Sidar BUDAK

BİR EVRENSEL TEMEL GELİR UYGULAMASI: FİNLANDİYA ÖRNEĞİ

Sevcan ATAY¹

ÖZET

Evrensel temel gelir, bir ülkede yaşayan vatandaşların hayatlarını idame ettirebilmelerini sağlamak amacıyla koşulsuz bir şekilde ve aydan aya ya da yıldan yıla düzenli aralıklarla ödenen bir gelir kaynağıdır. Pek çok ülke vatandaşlarına daha iyi bir hayat sunabilmek amacıyla evrensel temel gelir politikasını uygulamaya çalışmıştır ve bu ülkelerden biri ise Finlandiya'dır. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve ekonomik büyümeyle beraber artan işsizlik, ekonomik krizler ve özellikle Covid-19 salgınının işgücü piyasasında meydana getirdiği olumsuzluklar gibi nedenlerden dolayı gelir dağılımı daha da bozulmaktadır. Dolayısıyla evrensel temel gelir uygulamaları da artış göstermektedir. Bu çalışmada ise; Finlandiya'da uygulanan evrensel temel gelir uygulamaları incelenmektedir. Bu doğrultuda; çalışmada ilk olarak evrensel temel gelir kavramı ile tarihsel gelişimi incelenmiş, evrensel temel gelire benzer uygulamalar ele alınmıştır. Ardından evrensel temel gelir uygulayan ülkeler incelenerek, Finlandiya'da evrensel temel gelir uygulamasının tarihçesi ve Finlandiya'da uygulanan evrensel temel gelir uygulamaları anlatılmıştır. Bu çalışma sonucunda ise, evrensel temel gelirin bireyler üzerindeki etkisi olumlu iken yeterli olmadığı ve işsizlikte kayda değer bir azalma yaşanmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evrensel Temel Gelir, Temel Gelir, Vatandaşlık Geliri, Finlandiya, KELA.

A UNIVERSAL BASIC INCOME APPLICATION: THE CASE OF FINLAND

ABSTRACT

Universal basic income is a source of income that is paid unconditionally and at regular intervals from month to month or year to year to ensure that citizens living in a country are able to sustain their lives. Many countries have tried to implement a universal basic income policy in order to provide a better life for their citizens and one of these countries is Finland. Today, with the development of technology and economic growth, income distribution is deteriorating due to reasons such as increasing unemployment, economic crises and especially the negative effects of the Covid-19 pandemic on the labor market. Therefore, universal basic income practices are also increasing. In this study, universal basic income practices implemented in Finland are analyzed. In this respect, the study first examines the concept of universal basic income and its historical development, and discusses practices similar to universal basic income. Then, by analyzing the countries implementing universal basic income, the history of universal basic income in Finland and the universal basic income practices implemented in Finland are explained. As a result of this study, it is found that while the impact of universal basic income on individuals is positive, it is not sufficient and there has not been a significant reduction in unemployment.

Keywords: Universal Basic Income, Basic Income, Citizenship Income, Finland, KELA.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, sevcanatay9@gmail.com, 0000-0002-2728-3966

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde; bireylerin ve yakınlarının sağlıklı olması ve mutluluğu için belli bir hayat düzeyine sahip olması, sosyal güvence ile bir işte çalışması gerektiği vurgulanmaktadır. İnsan olmanın ve dolayısıyla bu haklara eriŐebilmenin Şartı ise temel bir gelire sahip olunmasıdır. Ayrıca bu gelir, iktisadi ve sosyal hakların elde edilmesi bakımından uygun bir politika olarak kabul edilmiş, ancak uygulamanın pahalı bir uygulama olduğu da ifade edilmiştir (Beken, 2020: 180).

Günümüzde pek çok ülkede, bireyler arasındaki gelir dağılımı bozulmakta ve yoksulluk büyümektedir. Ekonomik büyümeyle beraber teknolojinin gelişmesi ile çoğu birey de işsiz kalmaktadır. Mevsimsel olarak küresel boyutta ortaya çıkan ekonomik krizler işsizliğin giderek artmasına neden olmaktadır. Özellikle Covid-19 salgını sonucunda işgücü piyasası çok fazla olumsuz etkilenmiştir. Yaşanan bu sorunlar nedeniyle bireylerin gelir elde etmesini sağlamak, gelir dağılımını düzeltmek, bireylerin hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan geliri elde etmesini sağlamak amacıyla temel gelir uygulamaları artış göstermektedir. Evrensel temel gelir uygulamasıyla amaç; bireylerin hiçbir Őarta bağlı olmadan, düzenli olarak gelir elde etmesini sağlamaktır ve çeşitli ülkelerde uygulanmaya çalışılmıştır. Evrensel temel gelir uygulamalarından bir tanesi ise Finlandiya örneğidir. Juha Sipilä'nin başkanlığında, Finlandiya'da 2017-2018 yıllarını kapsayan süreçte temel gelir kapsamında bir deney yapılmıştır.

Bu makalede de; giriş bölümünden sonra ilk olarak yani ikinci başlıkta evrensel temel gelir kavramsal olarak anlatılmıŐ, üçüncü başlıkta; temel gelirin tarihsel gelişimi anlatılarak, dördüncü başlıkta temel gelire benzer uygulamalar ele alınmıştır. Beşinci başlıkta ise, evrensel temel geliri uygulayan ülkeler ele alınmaktadır. Altıncı başlıkta, Finlandiya'da temel gelirin ortaya çıkışı ve yedinci başlıkta Finlandiya'da uygulanan temel gelir uygulamaları anlatılmıştır. Ardından da çalışmanın sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. EVRENSEL TEMEL GELİR KAVRAMI

Evrensel temel gelir (UBI) kavram olarak, bir ülkede ya da bir coğrafi bölgede yaşayan tüm vatandaşlara, elde ettikleri kazanç veya gelirlerine ve bir işte çalışıp çalıŐmadıklarına bakılmadan belli bir miktar ödemenin yapılması olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla evrensel temel gelir, herhangi bir koŐul gerektirmeden, belirli aralıklarla (aydan aya ya da yıldan yıla) tüm bireylere ödenen ve belirli miktarda gelir sağlayan bir kavramdır (Kahvecioğlu, 2021: 626).

Evrensel temel gelir uygulamasıyla amaçlanan gelir dağılımındaki adaletsizliğin azaltılmasını ve yoksulluğun minimize edilmesini sağlamaktır. Söz konusu olan bu kavramı net bir Şekilde anlayabilmek için temel ifadesi ile neyin kastedilmeye çalıŐıldığını ortaya koymak gerekmektedir. Evrensel temel gelir bakımından temel ifadesi, bir kişinin bulunduğu toplumda, hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan miktardaki geliri ifade etmekte ve evrensel temel gelir bireye bir güvence yaratmaktadır. Ancak buradaki temel ifadesindeki makul geliri belirlemek ise oldukça zor olmaktadır. Evrensel temel gelir, bireysel bir Şekilde ödenmekte ve bireylerin evli olup olmamaları, ailevi durumları göz önüne alınmaksızın bir ekonomik güvence sağlanmaktadır. Ayrıca evrensel temel gelir bireyin gelir, harcama ya da herhangi bir davranıŐ Şekli dikkate alınmadan ödenmektedir. Diğer bir ifade ile herhangi bir gelir yoklaması yapılmaz ve kişinin yapacağı harcama üzerinden bir Şart konulmaz. Dolayısıyla evrensel temel gelir, hem ekonomik bir güvence sağlayan hem de önceden ödeme yapılacağı bilinen geri ödemesiz bir gelir olarak değerlendirilmektedir (Stayding, 2020: 22-23).

Evrensel temel gelirin en belirgin özellikleri ise; vatandaşlara belli bir miktarda ödemenin yapılıyor olması, ödemelerin tüm bireylere eşit bir Şekilde ödenmesi, haczedilemez ve geri

ödenmeyecek şekilde olmasıdır. Evrensel temel gelirin amacı, bireylere sosyal bir zemin sağlamak ve bireylere kendilerine ödenen parayı özgür bir şekilde harcayabilme hakkı sağlamaktır. Bu nedenle evrensel temel gelir, sürekli iş değişikliği yapan, sosyal güvence açısından uzun süreli bir işverene güveni olamayan, serbest çalışanlara destek olarak bir güvence sağlamaktadır (Derviş, 2017).

Van Parijs; sosyal güvenceyi oluşturmanın, ülkede yaşayan tüm vatandaşların özgür olmasını sağlamanın en güçlü aracının belli miktarda sağlanan temel gelir olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla evrensel temel gelir, devlet ile o ülkedeki bireylerin arasındaki sözleşmenin önemli bir parçası olarak görülebilmektedir. Böylece bireylerin daha mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamalarına destek olunmaktadır (Painter Ave Thoung, C. 2015: 9).

Söz konusu uygulamanın çeşitli faydaları ve zararları bulunmaktadır. Evrensel temel gelirin faydaları ve zararları ise aşağıda maddeler halinde gösterilmektedir. Bunlar (Amadeo, 2020);

Evrensel temel gelirin avantajları;

- Yoksul bireylerin bürokrasi ile uğraşmasına gerek kalmadan gelir elde etmesini sağlamaktadır.

- Bireylere yapılan yardımlar ekonominin durgunluğa girdiği durumlarda toplam talebin artmasını sağlayarak ekonomiye katkıda bulunmaktadır.

- İşsiz kalan bireyler, herhangi bir iş buluncaya dek gelir elde edecekleri için daha iyi verimli işleri bulmalarına yardımcı olmaktadır.

- Gelir elde eden bireylerin okul hayatına devam etmesi ya da evlerinde eş, dost ya da akrabalarına bakabilme özgürlüğüne sahip olabilmesi sağlanmaktadır.

- Evlenmek isteyen bireylere ekonomik güç yaratmakta, dolayısıyla ev kurmak isteyenlerin sayısını arttırmaktadır.

- Evrensel temel gelir insanların iş bulmaları için teşvik yaratmaktadır. Evrensel temel gelirin dezavantajları;

- Evrensel gelir dolayısıyla insanlar çalışmadan gelir elde etmek isteyebilir ya da iş becerisiyle elde etmek isteyebilir.

- İnsanlar bir gelir elde ettiği için çalışmadıklarından dolayı işgücüne katılım oranı düşebilmektedir.

- İnsanlar rahat bir şekilde gelir elde ettikleri için tembelliğin artmasına neden olabilmektedir.

- Bir ülkede enflasyon olması durumunda temel gelir toplam talebin artmasına dolayısıyla bütçe üzerinde baskı yaratabilmektedir.

- Evrensel temel gelir, politika yapımcıların keyfi davranmalarına yol açarak kamu kaynaklarının israfına neden olabilmektedir.

3. EVRENSEL TEMEL GELİRİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Evrensel temel gelir kavramı üç kökene sahip bir kavramdır. İlk olarak evrensel temel gelir; bir asgari gelir yani asgari ücret olarak 16.yüzyılın başlarında ortaya atılmış bir kavramdır. Bununla birlikte, bir defaya mahsus olmak üzere bir hibenin ödenmesi de 18. yy'nin sonlarında ortaya çıkmıştır ve asgari ücret ile bir hibenin ödenmesinin birleşimi olarak temel gelir fikri de 19. yy'nin ortalarında ortaya atılmıştır (Basic Income Earth (BIEN), Temel Gelir Fikrinin Kısa Bir Tarihi, 2017).

Aslında söz konusu kavram asgari ücret fikriyle bağdaştırılmış ve asgari ücret diğer kavramların da önüne geçmiştir. Avrupa’daki düşünürler, kilisenin asıl görevini yoksul kimselere yardım edilmesi olarak görmekteler ve ayrıca tüm toplumun yoksul kimselere yardım etmesini gerekli görmüşlerdir. Bu kapsamda, insancıl görüşlerin ortaya atılmasıyla beraber, gelir dağılımındaki adaletsizliğe bir çözüm bulmak ve çok yoksul olan kesimlere destek olunması gibi çeşitli konularda politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Asgari ücret fikrini savunan düşünürlerden biri olan Juan Luis Vives’e göre; belli bir ülkede yaşayan vatandaşlara hayatlarını devam ettirebilmeleri için belli bir miktarda ödeme yapılmasının gerekçesi, etkin bir bağış sisteminin oluşturulmaya çalışılmasıdır. 1748’de Fransız düşünürü Montesquieu’nun yazdığı “Kanunların Ruhu Üzerine” adlı eserde, devletin bir ülkede bulunan tüm vatandaşlarına hayatlarını devam ettirebilecekleri bir miktar ödemeyi, yiyecek, giyecek ve sağlıklarına zarar vermeyen bir hayat sağlaması açasından borçlu olduğu söylenmektedir (Alsacienne, 1995). Bu doğrultuda Avrupa Birliği’nin (AB) belli kesimlerinde devletin ödediği ve garantilediği bir asgari ücret sistemi bulunmaktadır (Autoridade Para As Condiçoes do Trabalho, 2017).

18. yy’ın sonuna geldiğinde ise, Avrupa’daki yoksulluğun ortadan kaldırılması gündeme gelmiştir. Marquis de Condorcet, Fransız Devrimi’nin yaşandığı zaman ortaya attığı fikirlerden dolayı 1795 yılında tutuklanmış ve hapiste olduğu dönemde sosyal güvenlik sisteminin kurulması gerektiğini “İnsan Zekâsının İlerlemeleri Üzerinde Tarihi Bir Tablo Taslağı” adlı eserinde ifade etmiştir (Geffroy, 2009). Bu fikre Avrupa’da çok önem verilmiş ve söz konusu fikir ilk yaşlılık, emekli olma ve sağlık güvence sistemlerine önayak olmuştur. Fransız düşünür Thomas Paine ise, 1797’de yayımlanan “Tarım Adaleti” adlı eserinde, toprağı olan ağalardan elde edilen gelirlerle bir ülkede yaşayan tüm vatandaşlara 18 yaşında olmaları halinde belli bir düzeyde ödemenin yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Devon, 2017).

Birçok Fransalı yazar ise yerel bir paydan söz etmişlerdir. 20. yy ’da Bertrand Russell’in yazdığı “Hürriyet Yolu” adlı eserinde söz konusu kavram; gelir dağılımdaki adaletsizliği azaltmaya yönelik bir araç olarak görülmüş ve bu fikrin daha da yaygınlaştırılması öngörülmüştür (Le Monde, 2016). Aynı şekilde Amerikalı yazar John Rawls, “Bir Adalet Kuramı” adlı eserinde hükümetin fırsat eşitliğini sağlaması ve asgari sosyal ücreti sağlamasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca söz konusu kitapta; çeşitli üretim mekanizmalarının otomatik bir hale getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu kapsamda, ilk kez 1960 yılında Amerikalı iktisatçı Robert Theobald, tam istihdamın her zaman olmayacağını ve giderekte robotlaşmanın birçok maaşlı çalışanın yerine geçeceğini ve bu nedenle devletin tüm vatandaşlara temel gelir sağlayamayacağını ifade etmiştir (Servantie, 2017: 4).

Bununla birlikte evrensel temel kavramı sadece sol görüşlü ya da demokrat kişiler tarafından değil, Chicago Okulu’nun kurucusu olan Milton Friedman tarafından da desteklenmektedir. Ayrıca evrensel temel gelir düşüncesi, birçok liberal iktisatçılar tarafından da desteklenmektedir. Friedman, 1962 yılında çıkardığı “Kapitalizm ve Özgürlük” adlı eserinde, fakirlikle mücadele etmek için bir program ileri sürerek pazarın yönetimi ve işleme şekline yönelik bir girişimin olmamasının zorunlu olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Friedman temel gelirin negatif gelir vergisinin çıkarılmasıyla finansmanın olacağını söylemiştir. Fransız düşünür Andre Gorz ise, siyasi bir görüşle özerk bir gelirden bahsetmiştir (Servantie, 2017: 4).

Çeşitli yazar ve ekonomistler, evrensel temel gelirin daha da yaygınlaşarak büyümesi için bir vakıf kurmuştur. 1986 senesinde de Van Parijs tüm ülkelerde temel gelirle ilgili görüşmeler ve incelemeler yapan Temel Gelir Avrupa Ağı’nı (BIEN) oluşturmuştur (BIEN, 2017). Bu nedenle, temel gelir düşüncesine destek verenler arasında çeşitli fikirler bulunmakta ve çeşitli uygulamalara da yer verilmektedir.

4. EVRENSEL TEMEL GELİR BENZERİ UYGULAMALAR

Evrensel temel gelir uygulamasına benzer farklı modeller bulunmaktadır. Bunlar; garanti edilmiş sermaye, temel gelir garantisi ya da diğer bir adıyla garanti edilmiş temel gelir veya minimum gelir, sosyal temettü ve vatandaşlık geliri modelleridir. Bu modellerin dışındaki bir diğer model ise negatif gelir vergisidir. Ancak Finlandiya’da da uygulandığı için negatif gelir vergisi ile ilgili açıklamalara ilerleyen başlıklarda yer verilmektedir.

4.1. GARANTİ EDİLMİŞ TEMEL SERMAYE

Bu uygulama, düzenli aralıklarla bireylere karşılıksız olarak ödenmesi gereken evrensel temel gelir uygulamasından farklıdır. Garanti edilmiş sermaye ile bireylere bir defaya mahsus olmak üzere belirli bir miktarda ödeme yapılmaktadır. Garanti edilmiş sermaye, belirli şartlara bağlı olarak yapılmaktadır. Örneğin bireyin belirli bir yaşa gelmiş olması gerekmektedir. Söz konusu gelirin ödenmesi için kabul edilen yaş ise 21 yaş olarak kabul edilmektedir. 21 yaşına girmiş olan bireylere belirli bir miktarda sermaye yani gelir transfer edilmektedir (Ackerman vd., 2006: 91-95).

Garanti edilmiş sermaye modeline yönelik birtakım eleştiriler olmuştur. Bu modele yönelik temel eleştiri ise, kişinin yeterli düzeyde bilgi birikimine ve yeterli tecrübeye sahip olmaması, daha 21 yaşında olan bir kişiye bu gelirin verilmesinin riskli yatırımlara ve gelir kaynağının kötüye kullanılmasına neden olacağıdır. Dolayısıyla bazı düşünürler söz konusu modeli, devletin gelir kaynağında israfa neden olacağı düşüncesiyle eleştirmişlerdir (Standing, 2020: 661).

4.2. TEMEL GELİR GARANTİSİ VEYA GARANTİ EDİLMİŞ TEMEL/MİNİMUM GELİR

Evrensel temel gelir uygulamasına benzer bir diğer model ise temel gelir garantisidir. Bu model, garanti edilmiş temel gelir ya da minimum gelir kavramlarıyla da ifade edilebilmektedir. Bu model ile amaçlanan insanların belirli bir gelirin altına düşmesini önlemektir. Temel gelir garantisi, geliri asgari gelirin altına kalan bireylerin, hayatlarını devam ettirebilmeleri için yapılan parasal yardımları kapsamaktadır. Örneğin; A kişinin aylık olarak elde ettiği geliri asgari gelirin altında olduğu kabul edilsin. A kişinin aylık geliri 700 TL’dir ve bu kişiye 300 TL kadar gelir yardımı yapılmaktadır. Y kişinin ise geliri olmadığını varsayalım. Bu model ile Y kişisine 1.000 TL’lik yardım yapılması gerekmektedir (AB’de Asgari Gelir Programları Raporu, 2012: 22).

Temel gelir garantisi modelinde, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan bireylere yardım yapılmaktadır. Bu model ile geçici işlerde çalışan ve düşük gelir elde eden bireylerin asgari gelirin üstünde bir gelir elde etmelerini sağlamak amaçlanmaktadır (Koca, 2015: 505). Temel gelir garantisi modelinin bir takım avantajları bulunmaktadır. Bunlar (Standing, 2020: 10-13);

- Yoksulluğun az da olsa azaltılması,
- Geçici iktisadi dalgalanmalar karşısında otomatik istikrar sağlayıcı olmasıdır.

Temel gelir garantisi modelinin bir takım dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlar (Gentilini vd., 2020: 100-115).

- Temel gelir seviyenin belirlenmesinde yaşanan güçlük ve karmaşıklık,
- Temel gelir seviyesinin sürekli olarak güncellenmesinin gerekliliği,
- Temel gelir kapsamının sürekli takibinin yapılmasıdır.

4.3. SOSYAL TEMETTÜ

Sosyal temettü modeli, doğal kaynak açısından zengin olan ülkelerin, bu kaynaklar dolayısıyla elde edilen gelirlerin bir bölümünün ülkede yaşayan vatandaşlar arasında paylaşılmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu modelde bireyler, doğal kaynakların bir hissedarı olarak düşünülmektedir. Buradaki amaç ise, bireylerin birlik içinde yaşamasını sağlayarak ülkenin sosyal dokusunu güçlendirmektir. Ayrıca söz konusu model, doğal kaynakların yeniden dağıtılmasına aracılık etmektedir ve sosyal, toplumsal ve çevresel ilkelerle savunulabilen bir modeldir (Devarajan vd., 2013: 9-11).

4.4. VATANDAŞLIK GELİRİ

Evrensel temel gelire benzer bir diğer uygulama ise, vatandaşlık gelidir. Bu uygulama, devletin sosyal güvenlik harcamalarını yapmasında kullandığı bir araç olarak kabul edilmektedir. Vatandaşlık geliri ile amaçlanan, bir kişinin belirli bir gelir ya da bir servete sahip olup olmamasına bağlı olarak devletin sosyal yardımları yapması sürecinde ortaya çıkan yoksulluk damgasının vurulmasını ortadan kaldırmaktır. Çünkü insanlar damgalanmaktan dolayı birtakım sosyal yardımlardan faydalanmaktan vazgeçmektedir. Dolayısıyla vatandaşlık geliri ile insanların topluma aidiyet ve vatandaşlık duygularını güçlendirmek amaçlanmakta ve devlet tarafından tüm bireylere belirli bir miktarda gelir sağlanmaktadır. Bu nedenle, bireylerin herhangi bir gelir elde edip etmemesine ya da bir işte çalışıp çalışmadığına bakmadan toplumdaki tüm bireylere toplumun bir üyesi olarak yaklaşılmaktadır. Burada vatandaşlık geliri elde edebilmek için insan olmak yeterli görülmektedir. Söz konusu uygulama, temel olarak yoksullukla mücadelede kullanılan bir araç olarak görülmektedir (Alper ve Arabacı, 2010: 46).

5. EVRENSEL TEMEL GELİR UYGULAYAN ÜLKELER

Farklı gelir düzeyine sahip olan birçok ülkede, evrensel temel gelire ilişkin uygulamalar yapılmaya çalışılmıştır. Bu başlıkta; evrensel temel gelir uygulamaya çalışan ülkelere yer verilmektedir. Bu ülkeler; Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin bir eyaleti olan Alaska, Kenya, Portekiz, Brezilya, İran, Almanya, İngiltere, Fransa'dır. Ancak Covid-19 sürecinde İspanya ve Güney Kore'de de evrensel temel gelir uygulanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.

5.1. ALASKA (ABD)

Alaska, doğal kaynaklar açısından zengin olan bir eyalettir. Bu nedenle, Alaska doğal kaynaklardan devlete gelir sağlamayı amaçlayan bir eyalettir. Alaska'nın eyalet olmasından sonra 1969 yılında eyaletin kuzey sahilinde petrol kaynaklarının olduğu keşfedilmiştir. Dolayısıyla Alaska eyaleti petrol kaynaklarından dolayı bir gelir kaynağı elde etmiş olmaktadır. Bu kaynaktan elde edilen gelirlerle Alaska'da sosyal yardım programları desteklenmiştir. Alaska halkı 1974'de Trans Alaska Boru Hattını tamamlamaya başlayınca hattan gelir elde etmeyi amaçlamış ve bundan yararlanmaya çalışmışlardır. Bu hattan elde edilen gelirin büyük bir bölümünün kalıcı bir fona konulması desteklenmiştir. Bu kapsamda Alaska Daimi Fonu adında bir varlık fonu oluşturulmuştur (Alaska Permanent Fund Corporation (APFC)).

Alaska Daimi Fonu, evrensel temel geliri uygulamak amacıyla da kullanılmıştır. Bu fondan tüm Alaska halkına bir kar payı ödenmektedir. Bu kapsamda bu fondan faydalanabilmek ve bireylere belli bir miktarda ödeme yapılmasını sağlamak için belli başlı şartların sağlanması gerekmektedir. Bu fondan faydalanmanın iki şartı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bireyin 1 yıldan fazla Alaska'da ikamet ediyor olması gerekmektedir. İkinci şartı ise, bireyin yaşıyor olmasıdır. Bu fondan, Alaska vatandaşlarının elde ettiği gelir düzeyine bakılmadan yıllık 2.000 Dolar ödeme yapılmaktadır. Petrol kaynaklarından sağlanan gelirler Alaska'nın tüm bireyelerine dağıtılmaktadır (Servantie, 2017: 8-9).

Alaska Daimi Fon'unun kurulması ve bu fondan bireylere yapılan ödemeler sonucunda Alaska, ABD'de yoksulluk oranı en düşük olan bir eyalet konumuna ulaşmıştır. Ayrıca Alaska bu uygulamayla beraber gelir dağılımında adaletsizliğin en az olduğu eyaletlerden biri olmuştur (Pasma, 2014: 2). Ancak Alaska Daimi Fonu, Amerikalı siyasetçi Hilary Clinton'ın "Amerika için Alaska" ve 2020 Demokrat Başkan Adayı Andrew Yang'ın "Özgürlük Temettü" adlı evrensel temel gelir görüşüne dayanan ABD seçim kampanyalarında örnek olarak alınmıştır. Fakat bu fikir ABD'de henüz politikacılar arasında yaygınlık kazanamamıştır (Rakıcı ve Bozdağ, 2022: 86).

5.2. KENYA

Evrensel bir temel gelir uygulamasına yönelik en uzun vadeli ve en iddialı girişim Kenya'da yapılmıştır. Kenya'da evrensel temel gelir uygulanmasının nedeni, yoksulluğu azaltmak ve gelir dağılımındaki adaletsizliği düzeltmektir. Bu kapsamda Kenya'da evrensel temel gelir uygulaması ilk kez 2011'de uygulanmaya başlanmıştır. Ancak kâr amacıyla hareket etmeyen GiveDirectly ise, 2016'dan bu yana Kenya'nın Siaya ve Bomet ilçelerinde bulunan 295 köy ve 14474 hane halkından rastgele seçilen bireylere doğrudan parasal destek şeklinde ödeme yapmaktadır. Söz konusu uygulama 2028 yılına kadar sürdürülmek istenmektedir (Eckas, 2021). Evrensel temel gelir uygulamasında program dört gruba ayrılmaktadır. Bir grup temel gelirden faydalanamayan kontrol grubudur. Bunun dışında uzun bir süre temel gelir alacaklar, kısa süre boyunca temel gelir alacaklar ve bir defalık olmak üzere temel gelir alacaklar olmak üzere üç grup daha bulunmaktadır. Uzun dönem boyunca temel gelir alacak olanlar 12 yıl boyunca kişi başına günlük 0,75 Dolar, kısa dönem boyunca temel gelir alacak olanlar ise 2 yıl boyunca kişi başına günlük 0,75 Dolar ve bir kereye mahsus olmak üzere temel gelir alacak olanlar ise kişi başına 500 Dolar almasına karar verilmiştir (Eckas, 2021).

Temel gelir şeklinde yapılan bu ödemeler bireylerin hesap açmasına gerek kalmadan M-Pesa adlı mobil para servisi üzerinden yapılmaktadır. M-Pesa mevduat, gelir aktarımı ve birikim yapma gibi iktisadi işlemlerin cep telefonları üzerinden işlem yapılmasına izin veren, ucuz, güvenilir ve hızlı işlem yapılmasına imkân sağlayan bir mobil para servisi (BIEN).

Evrensel temel gelir uygulamasının sonuçlarına bakıldığında zaman, bu gelirden yararlananların yiyecek, sağlık ve eğitim harcamalarında bir artış görülmekte ve açlık oranında düşüş yaşanmaktadır. Alton, tütün vb. zararlı ürünlerine yönelik harcamalarda herhangi bir artış olmamıştır. Ayrıca gelirden faydalanan bireylerde stres ve sıkıntılarının azaldığı, özellikle kadınların kendilerini daha mutlu hissettikleri sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte kadınlar aldıkları bu gelirle kendilerini daha güvenli ve güçlü hissetmektedirler. Ayrıca sağlık ile ilgili sonuçlara bakıldığında hastaneye gitme oranının düştüğü görülmektedir (Eckas, 2021).

Evrensel temel gelirin yarattığı bir diğer sonuç ise; bireylerin bazı araç-gereç, motosiklet gibi işlerini kolaylaştıran araçlara ulaşabilirliklerini artırmasıdır. Bazı yararlanıcılar ise, elektrik gereksinimlerini gidermek için yağmur suyu ya da güneş enerjisi gibi kaynakları kullanabilecekleri araçlara yatırım yapmışlardır. Dolayısıyla bireyler evrensel temel gelir ile temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar (BIEN). Evrensel temel gelir uygulaması, Covid-19 sürecinin yaşanmasıyla beraber Kenya'da tekrar gündeme gelen bir konu olmuştur. Covid-19 salgını sürecinde evrensel temel gelir uygulamasının çok fazla olmasa da olumlu etkileri olmuştur (Banerjee vd., 2020:25).

5.3. PORTEKİZ

Evrensel temel gelirin uygulandığı bir diğer ülke Portekiz'dir. Portekiz'de 1990'lı yıllarda bu kapsamda asgari gelir güvencesi uygulanmaktadır. Asgari gelir güvencesi ile 18 yaşına giren ve asgari emeklilik maaşından daha az gelir elde eden bireylere nakdi yardım yapılmaktadır. Bu

uygulama ile amaçlanan, toplumda bulunan dūřuk gelirli kesimin gelirini arttırmaktır (Metin, 2012:132). Ancak bu uygulamada bireylerin bazı Őartları taşıması gerekmektedir. Bunlar, destek alacak olan kişinin evli olmaması, mesleki eğitim almaya istekli olmasıdır. Ayrıca kişinin nakdi yardıma ihtiyacı olduğunu ispatlaması gerekmektedir. Bununla birlikte burada bireylerin iř eğitimi almaları da sağlanmakta ve eğitim sonunda istihdam edilmeleri için yardımcı olunmaktadır (Da Costa, 2003: 76).

5.4. BREZİLYA

Evrensel temel geliri uygulayan ilk ũlkelerden biri Brezilya'dır. Brezilya evrensel temel geliri 2004 yılında uygulamaya bařlamıřtır. Bireylerin evrensel temel gelirden yararlanabilmesi için, en az 5 yıl sūreyle Brezilya'da ikamet etmiř olması gerekmektedir. Brezilya'da uygulanan bu uygulamanın amacı bireylerin temel gereksinimlerini karřılamak ve insanları gūvence altına almaktır. Bu uygulama ile Brezilya'da yoksulluk oranı dūřuř gōstermiřtir (Servantie, 2017: 9).

Covid-19 sonrasında ise, ũlkede 30 Mart 2022 yılında kabul edilen bir yasa ile 59 milyon kişiye yardım yapılacağı kararlaştırılmıştır. Bu yasa ile Brezilyalılara 600 Brezilya Reali ödeme yapılmıştır. Bu yasa ile amaçlanan gelir eşitsizliklerini azaltmaktır (Telles, 2020).

5.5. FRANSA

Fransa'da evrensel temel gelir kapsamında asgari gelir uygulanmaya çalışılmaktadır. Buna gōre, Fransa'da yaşayan ve bu gelirden faydalanacak olanların bazı koşullara sahip olması gerekmektedir. Bu Őartlar; gelirden yararlanacak olan kişinin 25 yaşını doldurmuş olması, belli bir gelir seviyesinin altında gelir elde ediyor olması gerekmektedir. Yabancıların bu gelirden yararlanabilmesi için en az 3 yıldır bu ũlkede yaşıyor olması gerekmektedir. Asgari gelir uygulaması bir nevi tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir ve yılda 2 defa enflasyona gōre gōzden geçirilmesi gerekir. Bununla birlikte 3 ayda bir, bu gelirden yararlanan bireylerin gelir durumlarına bakılmaktadır (Metin, 2012: 136-137).

5.6. İRAN

Evrensel temel gelir kavramı, İran'da çok bilinen bir kavram değildir. Ancak İran'da 2011 yılından bu yana dūřuk gelirli kesimlere belli bir miktarda gelir yardımı yapılmaktadır. İran'da vatandaşlara yaklaşık olarak 45 Dolar kadar bir ödeme yapılmaktadır. Yapılan bu ödemeler sonucunda bireylerin çalışma isteklerinde herhangi bir azalma olmamıştır. Bununla birlikte gelir elde edenlerin eğitim hayatına olumlu baktıkları sonucuna varılmıştır (Servantie, 2017: 9).

5.7. İNGİLTERE

İngiltere'de devletin yapmış olduğu sosyal yardım harcamalarının önemi oldukça yüksektir. Bu kapsamda evrensel temel geliri uygulayan bir diğer ũlke de İngiltere olmuştur. Evrensel temel gelir uygulaması ũlkede önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Evrensel temel gelir kapsamında sosyal yardımlardan faydalanan bireylere dūzenli (aylık ya da haftalık) olarak gelir desteği yapılmaktadır (Bingöl, 2020: 4).

Covid-19 salgını sonrasında YouGov adlı araştırma şirketi tarafından Nisan 2020'de bir kamuoyu araştırması yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına gōre ũlke halkının yarısından fazlası istihdamın arttırılması ve kira ödemelerinin yapılması açısından evrensel temel gelirin uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak yapılan araştırmaya gōre evrensel temel gelirin çalışma isteğini azalttığı ifade edilerek bu uygulamaya karşı çıkanlar da olmuştur (Stone, 2020).

5.8. ALMANYA

Almanya’da kamu harcamaları içerisinde sosyal yardım harcamaları büyük bir öneme sahiptir. Almanya’da gelir yardımları ve istihdam arasında ise sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Alman kanunlarına göre, sosyal yardımlar bireylerin yasal haklarıdır. Çünkü bireylerin onurlu bir şekilde hayatlarını sürdürmeleri için temel bir gelire sahip olmaları gerekmektedir. Almanya’da 2 farklı sosyal yardım yapılmaktadır. Bunlardan ilki, asgari gelir garantisi olarak ifade edilen genel nitelikli ve yerel yönetim birimlerinin yaptığı yardımlardır. İkinci sosyal yardım ise, özel nitelikli olan yardımlardır ve bazı durumlarda yapılmaktadır. Söz konusu yardımlar bireylerin ihtiyacı olduğu sürece devam etmektedir. Fakat yardımdan faydalanan bireylere bazı görevler verilebilmektedir. Bunlar; eğitim almak, geçici ya da devamlı bir işte çalışmak şeklinde olmaktadır (Metin, 2012: 48-49).

Almanya’da sosyal yardım harcamaları dışında, Berlin’de bir evrensel temel gelir uygulanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 2020 Ağustos başında evrensel temel gelir uygulamalarına başlanmış ve Aralık 2024 yılına kadar uygulanmaya devam edecektir. Burada rastgele seçilen 1500 Almanya vatandaşına aylık olarak 1200 Euro yardım yapılacaktır (Moreno, 2020).

5.9. İSPANYA

Covid-19 salgınının yaşanmasıyla beraber ülke ekonomileri bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Salgın sürecinde birçok sektörde yaşanan olumsuzluklar sonucu insanlar işsiz kalmışlardır. Bu nedenle birçok ülke sosyal yardım politikaları kapsamında gelir yardımı yapmıştır. İspanya ise salgın sürecinde evrensel temel geliri uygulamaya çalışan ülkelerden biri olmuştur. Vaka sayısının yüksek olduğu İspanya’da Ekonomi Bakanı Nadio Calvino yaptığı bir açıklama ile evrensel temel gelir uygulamasının hayata geçileceğini ifade etmiştir. Bu uygulamaya geçilmesinin nedeni ise, salgının ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz etkileri azaltılmaktır. Ancak salgının bitmesiyle beraber evrensel temel gelir uygulamasının devam edileceği de ifade edilmiştir. Evrensel temel gelir ile amaçlanan İspanya’nın sosyal güvenlik politikalarını güçlendirmek ve salgından zarar gören bireylere maddi destek sağlamaktır (İpek, 2020).

Evrensel temel gelir kapsamında bireylere 3 milyar Euroluk bir yardım yapılacağı, bu yardımın yarısının çocuklu ailelerden oluşan 850 aileye yapılacağı açıklanmıştır. Yürütmeye konulan program sonucunda ilk ödemeler 15 Haziran 2020’de başlamış ve İspanya’nın en düşük gelirli ailelerine, aile başına aylık olarak 1.015 Euro ödeme yapılmıştır. Fakat daha sonraları yapılan ödemeler durdurulmuştur. Uzun vadede uygulanmaya çalışılan evrensel temel gelir ile ilgili olarak neler yapılacağı konusunda net bir durum söz konusu değildir (Zeballos-Roig, 2020).

5.10. GÜNEY KORE

Güney Kore’de temel gelire benzer uygulamalar bulunmaktadır ve ilk defa 2016 yılında Seongnam şehrinde Gençlik Temettüsü olarak uygulanmıştır. Covid-19 döneminde temel gelir uygulaması gündeme gelen bir diğer ülke Güney Kore olmuştur. Evrensel temel gelir uygulaması, Güney Kore’nin Gyeonggi eyaletinde Gyeonggi Pay adlı bir çalışmayla uygulanma çalışılmıştır. Bu kapsamda eyalette yaşayan 200.000 bireye gelir durumuna ya da çalışıyor olup olmamasına bakmadan gelir yardımı yapılmaktadır. Bu bireylere açılan bir banka hesabı üzerinden 3 ayda bir olmak üzere 220 Dolar gelir ödemesi yapılmaktadır. Ayrıca bu ödemeden yararlanmak için yaş sınırı bulunmamaktadır. Bir işte çalışan bireylere harcamalarını yapmaları için Gyeonggi Pay ATM kartı verilmektedir. Burada amaçlanan Covid-19 salgını döneminde zarar gören bireylere kısa vadede destek olmak ve temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olmaktır. Bu eyalette evrensel temel gelirin uygulanması için tek bir şart bulunmaktadır. Bu şart ise, yapılan yardımın bireyin ikamet ettiği

bölgede yani yerel şirketlerde harcanmasıdır. Dolayısıyla bireyin kendi yaşadığı bölge dışında harcama yapması durumunda evrensel temel gelir olarak verilen geliri kullanamamaktadır. Bununla birlikte bu durum gençler arasında yerel Pazar ve çarşının, geleneksel mekânların satışlarının artmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak Güney Kore hem vatandaşlarına hem de kendi yerel şirketlerine destek olmaktadır (Gürsel, 2021).

Evrensel temel gelir uygulaması sonucunda Güney Kore’de bulunan yerel şletmeler birçok kazanım elde etmişlerdir. Bu kazanımlarla beraber Gyeonggi Pay daha fazla kişinin yararlanacağı şekilde genişletilmiştir. İleri düzeyde teknolojik altyapıya ve üretim gücüne sahip olan Güney Kore’de 2024 yılından itibaren bazı işlemlerin otomasyona bırakılacağından dolayı işsizlik oranının artış göstereceği öngörülmektedir. Dolayısıyla bu işsizliğin yaratacağı zararı ortadan kaldırmak amacıyla evrensel temel gelirin uygulanmaya devam edilmesi gerektiğini savunan siyasi güçler bulunmaktadır (Gürsel, 2021).

2022 başkanlık seçimlerinde de, Gyeonggi valisi tarafından bir seçim politikası olarak öne sürülmüş ve bu kapsamda evrensel temel gelir ile ilgili vaatlerde bulunmuştur. Gyeonggi valisi 2023’ün ilk çeyreğinde tüm bireylere bir seferlik 212 ABD doları, daha sonrasında ise gençlere 850 ABD Doları vereceğini söylemiştir. Ayrıca 5 yıl boyunca 3 ayda bir olmak üzere 744 ABD Doları ödenecektir. Yerel düzeyde ise, nakdi olmak üzere evrensel temel gelir ödemesi yapılacaktır (Seung-Ho, 2021).

6. FİNLANDİYA EVRENSEL TEMEL GELİR UYGULAMASI TARİHÇESİ

Finlandiya’da bu uygulamanın başlatılmasına yol açan faktör; sosyal güvence sisteminde bir değişiklik yapılmasının gerekliliğidir (Kangas vd., 2019: 7). Bu uygulama Finlandiya ülkesinde ilk defa 1971 yılında Samuli Paronen adlı düşünür tarafından önerilmiştir. Paronen, daha sonra yazdığı eserlerinde de evrensel temel gelir kavramını sıkça kullanmıştır. Paronen, “Finlandiya’da bulunan bütün vatandaşlara geçimini sağlayacak miktarda bir gelirin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak bunu da insan olma şartına bağlamıştır. Bu kavram, 1980 yılında düşünür Osmo Soininvaara ve Osmo Lampinen’in yazdığı “1980’lerde Finlandiya” adlı kitapta, “vatandaşlık geliri” olarak tanımlanmıştır (Andersson, 2000: 227). 1980 ve 1990’lı yıllarında ise evrensel temel gelire olan ilgiderek artış göstermiş, evrensel temel gelirle ilgili modeller tasarlanmış, raporlar ve makaleler yayımlanmıştır. 1990’lardan itibaren ise; evrensel temel gelir siyasi partilerin gündeminde yer almaya başlamış ve evrensel temel gelir ile ilgili tartışmalar giderek artış göstermiştir (Perkiö, 2019: 4).

Ulusal Sosyal Refah Kurulu, 1986 yılında, Temel Geçim ve Hanelerde Yoksulluk adında bir çalışma yapmış ve yayımlatmıştır. Söz konusu olan bu çalışmalar da, garanti olan gelir, geçim sübvansiyonu ve evrensel temel gelir ile bağlantılıdır. Geçim sübvansiyonu, bu ülkede yoksul kimselerin gelir elde etmesine yardımcı olmaktadır. Evrensel temel gelir ile ilgili yapılan tartışmalar 1987 yılında yapılan hükümet seçiminden önce olmuş ve bürokrasiden çok sayıda insan bu tartışmalarda da yer almıştır. Ancak bu tartışmada evrensel temel gelir ile vatandaşlık geliri gibi ifadeler kullanılmıştır. Sağ görüşlü olan siyasetçiler *negatif gelir* ifadesini, sol görüşlü olan siyasetçiler ise *vatandaşlık maaşı* ifadesini kullanmışlardır. Yeşiller Partisi, kavramı evrensel temel gelir şeklinde ifade etmiş ve Sosyal Demokratlar, kavrama şüpheyle yaklaşmışlardır (Ikkalaa, 2012:66).

1987 yılında hükümet içerisindeki tartışmalar neticesinde evrensel temel gelir tekrardan gündeme gelmiş ve farklı bir şekilde tanımlanmıştır. Bu kavram; işsiz kalan herkese bir gelir sağlamaktan ziyade, asgari düzeyde verilen gelirin kısa süreliğine istihdamı daha da özendirmek amacıyla az miktarda ödemelerle entegre edileceğini ifade etmektedir. Osmo Soininvaara tarafından ortaya atılan bir görüştür ve Soininvaara evrensel temel geliri vatandaşlık ücreti olarak da ifade etmektedir. Soininvaara’ya göre; söz konusu kavram, bir ülkede yaşayan bütün bireylerin elde

ettikleri gelirlerinin alt yapısını sağlamak için belli bir miktarda gelir elde etmesini ve bu gelirin emek geliri ile sağlanacağı şeklinde ifade edilmektedir. Yeni kavram, evrensel temel gelire farklı bir boyut katmış ve bu kavramın gelişimini arttırmıştır (Perkiö, 2019: 16).

1990'lı yıllarında yaşanan krizin ardından Finlandiya'da evrensel temel gelir, temel geliri savunanlar tarafından tekrardan ele alınarak daha farklı bir şekilde değerlendirilmiştir. Söz konusu kavram, bir etkinleştirme aracı olarak görülmüş ve sosyal güvenliği sağlamaya yönelik sorunların engellenip güvenli bir ödemenin yapılması öngörülmektedir. 1990'lı yıllarda ise; merkez parti ve yeşiller partisi evrensel temel gelir kavramını etkinleştirme aracı olarak kabul etmiştir. Sol kesim ise, gelirin adaletli bir şekilde dağılımının sağlanmasını ve işçilerin rekabet edebilmesini hedefleyen bir evrensel temel geliri öngörmüşlerdir (Halmetoja vd., 2018:2-3).

1998 yılında siyasi partiler tarafından evrensel temel gelire ilişkin ilk modeller oluşturulmuştur. Meclis seçim kampanyasında, yeşiller partisi emekliler için daha yüksek bir oranda bir kısmi temel gelir önerirken, gençler için daha düşük oranda bir kısmi temel gelir önermektedir. Merkez parti ise, iş reformu tavsiyesinde bulunmuş ve iş reformu şartlı bir temel geliri de kapsamaktadır. Ancak her iki öneri de 1999 meclis seçimi sonucunda uygulanamamıştır (Andersson, 2000: 233; Koistinen ve Perkiö, 2014: 33). 2006'dan itibaren, evrensel temel gelire ilgili tartışmalar artış göstermiş ve televizyon, gazetelerde tekrar tartışılmaya başlanmıştır. Siyasi partilerden biri olan yeşiller partisi 2007 yılında seçimler yapılmadan önce evrensel temel gelirin hem gelir dağılımındaki adaletle hem de devlet ekonomisine olan etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla ilk defa bir mikro simülasyon modellemesini kullanan kısmi temel gelir sisteminin uygulanmasını istemiştir. Daha sonra Solcular 2011 yılında seçimler yapılmadan önce bu mikro simülasyon modellemesini daha kapsamlı bir biçimde ele alarak yeniden oluşturmaya çalışmışlardır. Söz konusu olan bu iki modelde de kira desteği, sosyal yardım ve sosyal güvenlik vb. elde edilen yarara karışılmadan; işsizliği azaltmak, bir sosyal güvence sağlamak ve asgari düzeyde olan temel gelir üzerinden vergi alınması suretiyle ödenmesini sağlamak amaçlanmıştır (Koistinen, ve Perkiö,2014: 33). Bazı kuruluşlar tarafından bu amacı gerçekleştirmek ve evrensel temel gelir ile vergilerin bazı unsurlarını birleştirmek amacıyla önerilerde bulunulmuş ve bu durum medyada devamlı bir şekilde yer almıştır.

Evrensel temel gelir ile ilgili tartışmalar 2013 yılında tekrar artış göstermiş ve BIEN ülkede yürütülen bir kampanya ile birlikte hız kazanmıştır ve bunun sonucunda kampanyada yeterli imza toplanamadığı için bu konu medyada daha çok konuşulmaya başlamıştır (Halmetoja vd., 2018: 3).

2015'te iktidarda olan Başbakan Juha Sipilä, hükümetinin programında yeni bir pilot uygulamanın başlatılacağını ifade etmiştir (Stayding, 2020: 248). Finlandiya; evrensel temel gelir sistemini test etmek amacıyla da ülkede bir deney uygulaması başlatmıştır. Bu deneyle ilgili detaylı bilgiler aşağıda anlatılmaktadır (Euronews, 2016).

7. FİNLADİYA'DA EVRENSEL TEMEL GELİR UYGULAMALARI

Finlandiya'da Juha Sipilä Hükümeti bir deney yapmak ve bu kültürü geliştirmek istemişlerdir. Evrensel temel gelir, az miktarda olan bir geliri ya da ülkedeki vatandaşlara belli bir hizmeti sağlamak amacıyla farklı modelleri uygulayarak, bunların ülke içinde uygulanabilmesiyle ilgili çeşitli bilgiler vermeyi kolaylaştıracaktır (Kangas vd., 2019: 7). 2015 yılında, Finlandiya'da Başbakanlık Ofisi evrensel temel geliri tasarlamak amacıyla yeni bir ihale açmıştır ve katılımcı gruplar atanmıştır. Başbakanlık Ofisi katılımcı araştırma gruplarının bilimsel kalitesi ve yetkinliğinin değerlendirilmesini yaparak ve bu değerlendirmenin ardından, evrensel temel gelirin nasıl uygulanacağını tasarlanması konusunu Finlandiya Sosyal Sigorta Kurumu'nun (KELA) Araştırma Departmanı'na bağlı olan bir organa vermiştir. Juha Sipilä hükümeti temel olarak çeşitli temel gelir modellerini önermiştir (Kangas vd., 2017).

7.1. FİNLANDİYA EVRENSEL TEMEL GELİR DENEYİ (2017-2018)

Evrensel temel gelir deneyi 1 Ocak 2017 tarihinde uygulanmaya çalışılan bir temel gelir pilot uygulamasıdır ve KELA tarafından yürütülmektedir. Söz konusu deney; bireylerin devlete daha fazla güvenmelerini sağlamaktır. Dolayısıyla orta gelir tuzağından çıkılması ve gelirin yeniden dağıtılmasını sağlamak amacıyla uygulanmaya başlayan bir deneydir. Bu deney 2000 vatandaşa uygulanmakta ve bunlar rastgele bir şekilde seçilen kişileridir. Ayrıca bu kişiler işsizlik yardımı da almakta olan kişileridir. Verilen yardımlar bu kişilerin bir işte çalışmaya başladıkları zamanda kesilmeyecek ve devlet 560 euroluk bir temel gelir ödemesi yapacaktır (Weller, 2017). Bu deneyde yaş aralığı 25-58 arasında değişmektedir (Yapıcı ve Karabulut, 2018: 363). Hedef grubun geri kalanı kontrol grubunu oluşturmaktadır ve bu kontrol grubu yaklaşık olarak 175.000 kişiden oluşmaktadır. Yapılan bu deneye katılım ise zorunludur. Vatandaşlara ödenen 560 euroluk yardım vergiden muaf bir yardımdır. Bu yardım mevcut temel sosyal yardımlardan düşürülmektedir ve bu durum, işsizlerin gelir düzeylerinde bir değişiklik olmadığı anlamını ifade etmektedir. Yapılan yardımla beraber vergi sistemi aynı kalmaktadır. Ayrıca temel gelir çalışma sonucunda elde edilen kazançtan etkilenmemektedir. Bu nedenle model, istihdam edilenlerin harcanabilir gelirini önemli ölçüde artırmakta ve istihdama kısmi de olsa olumlu şekilde yansımaktadır. 2017- 2018'de yani bir yıllık süreçte yapılan anket sonuçlarına göre; bu geliri alanların bu dönemde işe girme sürelerinin işsiz bireylere göre altı gün daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Deney sonucunda söz konusu geliri elde edenlerin zihinsel olarak ve maddi anlamda refahlarının ve diğer işsiz bireylere göre daha iyi oldukları görülmüştür. Dolayısıyla bireylerin kendilerini daha mutlu hissettiği, ekonomik anlamda özgür hissettikleri ve geleceğe dair daha mutlu oldukları sonucu ortaya çıkmıştır. Ancak, söz konusu modelin tüm nüfusa uygulanması durumunda pahalı bir model olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır (Kangas vd., 2017).

Söz konusu deney 2018 yılında sonlandırılmıştır. Deneyin sonuçlarına göre; evrensel temel gelir özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve vatandaşlarının refah ve mutluluk düzeylerini arttırmak isteyen ülkeler açısından bir ders niteliğindedir. Ülkede bulunan bireylerin hepsine geçimlerini sürdürebilecekleri bir evrensel temel geliri sağlamak bu bireylerin istihdam edilmelerine destek olmamıştır. Fakat bu bireyler, kontrol grubunda yer alan kişilere göre kendilerini daha huzurlu ve mutlu hissetmektedirler. Ancak bu duruma ise tepki verilmiştir ve bunun nedeni, evrensel temel gelir alanların bir gelir elde etmesinden dolayı işsizlik sürelerini uzatmak istemeleridir. Devletin vermiş olduğu işsizlikle ilgili yardımların devam edeceğini bilmeleri bu evrensel temel geliri alanların işe girmek istemeleri uzatmaktadır. Bu bireylerin işe girmeleri beklenirken, tam tersi bir sonuçla karşılaşmıştır. Bir diğer sonuç ise; rastgele seçilen bireylerle yapılan deneylerin, sosyal amaçlı yapılan politikaları değerlendirmek açısından daha uygun ve mantıklı olmasıdır. Ancak bu tekniğin daha çok uygulanması bireylerin refah sistemini arttıracak ve daha nitelikli faydalar sağlayabilecektir. Bu noktada unutulmaması gereken bir husus ise, bu tekniğin daha da yaygınlaştırılmasının pahalı olabilmesidir. Ayrıca deney, diğer ülkelere örnek gösterilebilecek ilk ulusal rastgele seçilmiş deneklerle yürütülen bir çalışmadır. Ülkenin edinmiş olduğu tecrübeleri evrensel temel gelirin faydalı bir uygulama olduğunu ortaya koysa bile, evrensel temel gelirin işsiz bireyleri çalışmalarını konusunda teşvik etmekte yeterli bir araç olmadığını göstermektedir (BirGün, 2020).

Anketin sonuçlarına göre; evrensel temel gelir elde edenler arasında çalışma günlerinde ılımlı bir artış, mutluluk ve sağlıkta gözle görülür iyileşmeler sağlamıştır. Hükümetin pandemiden ve küresel ekonomik krizden önce evrensel temel geliri uygulamış olması demek, milyarlarca insanın hak etmediği acılardan kurtulabileceği demektir. Evrensel temel geliri savunmayanlar, bu krizlerin yarattığı mevcut intihar çığı, bağımlılığa düşme ve açlıkla karşı karşıya kaldığında hangi sistemin başarısız olduğunu düşünmelidir. Ancak hükümetin standardına göre, Finlandiya'nın evrensel temel

gelir deneyi yine de "başarısız" olmuş, çünkü bireyler çalışma günlerini yalnızca bir hafta kadar arttırabilmişlerdir. Programın evrensel temel gelir alıcılarının fiziksel ve zihinsel refahını iyileştirdiğine dair kanıtlara rağmen program, iki yıl içinde işgücü piyasasının her yönünü düzeltmediği için başarısız olarak kabul edilmektedir ve görünüşe göre bu hala yeterli bir program olmamaktadır. Evrensel temel gelirin bireyleri asla yarı yolda bırakmadığı, işlerine yaradığı da ifade edilmektedir (BIEN, 2022).

7.2. TAM TEMEL GELİR

Söz konusu model, var olan diğer sosyal sigorta uygulamalarının büyük bir bölümünün yerini almaktadır. Bu model, evrensel temel gelir düzeyinin var olan diğer sosyal güvenlik uygulamalarından daha fazla olması demektir. Ülkede, tam temel gelir teknolojik işsizliğe bir çözüm getirebilmek amacıyla 1980'li yıllarda öngörülmüştür. Söz konusu bu model, emek arzını azaltmak ve istihdamın ve gelirin daha adil bir şekilde dağılmasını sağlamak amacıyla kullanılmaya çalışılmıştır. Teknolojik işsizliğe bir yanıt olarak evrensel temel gelir tartışması, dijital teknolojilerin istihdam üzerindeki etkilerine ilişkin değerlendirmelerin yapıldığı son birkaç yılda yeniden gündeme gelmiştir. Tam temel gelir, konut yardımının evrensel temel gelire dâhil edilmesine izin vermektedir. Eğer devlet evrensel temel geliri, bireylerin elde ettiği gelire eklendiğinde ortaya çıkan gelir üzerinden düz bir vergi ile bir hasılat elde ederse, vergi oranları yüksek olacaktır. Tam temel gelire dayalı bir model, en azından başka bir gelir olmaksızın güvenli bir geçim sağlayacaktır (KELA, 2016: 24).

7.3. KISMİ TAM GELİR

Bu çalışmadaki örnek uygulama kısmi bir temel gelir uygulaması olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla evrensel temel gelir, diğer sosyal sigorta temelli yardımların belli bir bölümünün yerine geçmekte ve beraber uygulanabilmektedirler. Sosyal yardımlar, kira desteği ve ev alanlara yapılan yardımlar gibi elde edilen faydalar korunmaya çalışılmaktadır. Bu uygulamada; mikro simülasyonlar yer almakta ve maliyetler, teşvikler ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerin değerlendirilmesine imkân verilmiştir. Söz konusu bu model, vergilendirme suretiyle, orta gelir ve yüksek gelir elde edenlerin temel gelir aracılığıyla elde ettiği iktisadi olanaklarından yararlanmasına engel olacaktır. Bu modelde, fayda düzeyi oldukça düşüktür ve amaç, diğer transferlerin tamamen yerini almak değildir. Bununla birlikte, ideal durumda, temel işsizlik ödeneği, asgari hastalık ve rehabilitasyon yardımları ve sosyal yardım gibi temel transfer planlarının yerini kısmi bir evrensel temel gelir alacaktır (KELA, 2016: 53).

7.4. NEGATİF GELİR VERGİSİ

Negatif gelir vergisi, pozitif gelir vergisi ile benzerlik gösterse de farklılıkları olan bir uygulamadır. Pozitif gelir vergisi, bireylerin gelirleri üzerinden devlete ödemekle mükellef olduğu gelir vergisidir. Pozitif gelir vergisinde kişinin geliri arttıkça belli bir kısmı devlet tarafından vergi olarak alınmaktadır. Ancak negatif gelir vergisinde belli bir gelir seviyesinin altında kalan kişilerin parasal yardım alması sağlanmaktadır. Negatif gelir vergisinde devlet bireylere belli bir miktarda nakdi yardım yapmaktadır (Haveman, 1970). Söz konusu yöntem ilk kez 1946'da Chicago Üniversitesi Profesörlerinden George Stigler tarafından önerilmiştir. Prof. Stigler, geliri düşük olan bireylere belli bir miktarda ödemenin yapılarak gelirlerinin makul düzeylere getirilmesi gerektiğini önermiştir. Negatif gelir vergisi; 1960'lı yıllarda ise, Amerikalı iktisatçılar tarafından önerilmiş bir modeldir. Bu iktisatçılardan en bilineni ise Milton Friedmandır. Friedman, yazdığı "Kapitalizm ve Özgürlük" isimli kitabında negatif gelir vergisi kavramına da yer vermiştir. Friedman'a göre, vatandaşlara belli bir gelir yardımı yapılmalı ve bireylerin harcama ve birikimleri ile ilgili konulardaki kararlarına kendilerinin karar vermesine izin verilmelidir. Dolayısıyla negatif gelir

vergisi ile bireylerin kişisel inisiyatifleri gelişecektir (Ross, 1968). Milton Friedman'ın dışında birçok iktisatçı da negatif gelir vergisini önermiştir. Bunlar; Robert Lampman, Robert Theobald ve James Tobin'dir (ncel, 1981). Lampman'ın fikirleri Friedaman'ın görüşlerine benzemektedir. Ancak Tobin; ailedeki birey sayısına göre birey başına 400 Dolar denmesi gerektiği fikrini savunmaktadır. Theobald ise, bir yandan garantili bir geliri bir yandan da kişileri daha fazla çalışmaya teşvik etmek için teşvik primini savunmaktadır (Giray, 1989). 1970'li yıllardan itibaren bu uygulamayı savunmaya devam eden birçok iktisatçı daha olmuştur (Kershaw, 1972).

Negatif gelir vergisi bir vergi olarak değil daha çok sosyal güvenceyi sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Söz konusu uygulama, bir kişinin gelirinin belirlenen asgari düzeyin altınadşmesi halinde bireylere sağlanan bir vergi planı olarak tanımlanabilmektedir. Negatif gelir vergisi, gelir tazminatına dayanmakta ve temel gelire benzemektedir. Fakat birbirine benzer sonuçlara neden olabilmektedirler. Hem temel gelir hem negatif gelir vergisi asgari bir miktarda ödemenin yapılmasını ve bunun güvence altına alınması gerektiğini ve bu yönde teşviklerin artırılmasını hedeflemektedir. Dolayısıyla, kısmi temel gelir, söz konusu uygulamanın teşvik edici etkileri ile ilgili bilgi edinilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu uygulamada yer alan bireyler, uygulamadan faydalananlar ve onu ödeyenler biçiminde ayrılmakta ve bu yönüyle kısmi temel gelirden ayrılmaktadır. Aynı zamanda, benzer bir bölünme mevcut sosyal güvenlik sisteminin de bir parçasıdır. Sosyal güvenlik ve kazanılmış negatif gelir vergisi modeliyle koordinasyonuna ilişkin son öneri siyasi bir parti Sosyal Demokrat Gençlik tarafından sunulmuştur. Genel güvenlik modeli, Maliye Bakanlığı ve Finlandiya Vergi İdaresi tarafından 2019 yılında uygulamaya konulmak üzere hazırlanmakta olan ulusal gelir kaydına dayanmaktadır. Ulusal gelir kaydı, gelirin gerçek zamanlı olarak izlenmesine ve bu şekilde kazanılan gelir ile sosyal güvenliğin daha esnek bir şekilde koordine edilmesine olanak sağlayacaktır (KELA, 2016: 37).

7.5. DİğER TEMEL GELİR MODELLERİ

Bu başlık altında ise, Finlandiya da uygulanmaya çalışılan modellerden bahsedilmekte ve her biri ayrı ayrı açıklanmaktadır. Bu modeller;

- Katılım geliri ya da katılımcı sosyal güvenlik,
- Evrensel kredi
- Seçenekler ya da temel hesap,
- Konut yardımı gibi alternatiflerden oluşmaktadır.

7.5.1. KATILIM GELİRİ/KATILIMCI SOSYAL GÜVENLİK

Koşulsuz modellere ek olarak, temel gelir için koşulluluk ve yükümlülükler içeren bir dizi öneri de olmuştur. Tartışmalar katılım geliri etrafında dönmüş olsa da toplum yararına çalışma yükümlülüğü de zaman zaman temel gelir kavramına dâhil edilmiştir. Bu nerilerdeki ana ilke, bireylerin aktif olarak temel gelir hakkını kazanabilecekleridir. Katılım gelirinin en tanınmış geliştiricisi olan Anthony Atkinson'a göre, istihdamdaki kişiler, iş arayanlar, engelliler ve bakım ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarında yer alan bireyler katılım geliri için uygun görülmektedir. Katılım geliri genellikle koşulsuz asgari gelir ve bunun üzerine ödenen katılım ekinin bir kombinasyonu olarak anlaşılmaktadır. Aktif yaklaşımla bağlantılı katılım ekleri, katılım duygusunu güçlendirebilir ve dışlanma riskini azaltabilir. Ancak aynı zamanda açık işgücü piyasasına katılımı da azaltabilir, nk insanlar işgücü piyasası dışında da toplumun geneline fayda sağlayan faaliyetlerde yer alabileceklerini iddia edebilirler. Mevcut sosyal güvenlik sistemiyle bağlantılı hizmetlerin kendi kendini motive eden doğası elbette katılımı her durumda gönüllü hale getirerek güçlendirilebilir. Bu daha düşük bir katılım düzeyine yol açabilecek olsa da, aktif hale getirilecek

bireyler muhtemelen daha fazla motive olacak ve onlara yardım etmek için daha fazla kaynak sağlanacaktır. Mevcut sistemde, gönüllü çalışma, çalışma olarak yorumlanabilmekte ve hatta işsizlik ödeneklerinin kaybedilmesine yol açabilmektedir. Katılım geliri gibi bir düzenleme bu sorunu ortadan kaldıracığı gibi işsizlerin toplumda yer edinmesini de kolaylaştıracaktır (KELA, 2016).

7.5.2. EVRENSEL KREDİ/AKTİF REFAH

Finlandiya'da, uygulanmakta olan Evrensel Kredi programına yönelik bir ilgi söz konusudur. Finlandiyalı Hristiyan Demokratlar Evrensel Krediyi, temel sosyal güvenlik unsurlarını bir araya getirerek ve gelir arttıkça sosyal transferlerin azaltılma şeklini değiştirerek caydırıcı unsurları ortadan kaldırmayı amaçlayan "aktif refah" modellerinin temeli olarak kullanmışlardır. Ancak Evrensel Kredi programında, yardımlar güçlü bir şekilde araç testine tabi tutulmakta ve yaptırımlar içermektedir; bu da tanıma dayalı temel gelirin teşvik edici etkilerini test etmeyi imkânsız hale getirecektir. Yine de bu model, mevcut sosyal güvenlik sistemindeki caydırıcı unsurları ortadan kaldırmaya yönelik diğer seçenekleri incelemek için bir yaklaşım sağlayacaktır. Evrensel Kredi programı, sosyal transferleri kademeli olarak azalırken çalışmanın hanelerin net gelirini her zaman arttıracığı şekilde geliştirilmiştir. Aslında, yardımın seviyesi bireysel gelire değil hane halkının gelirine bağlı olacaktır. Programın kamuoyuna açıklanan amacı, çalışmak için daha fazla ekonomik teşvik sağlayarak yoksulluğu azaltmak ve yararlanıcıları ile ailelerini daha bağımsız hale getirmektir (KELA, 2016).

7.5.3. SEÇENEKLER-TEMEL HESAP

Finlandiya'da ve diğer ülkelerde farklı hesap modelleri önerilmiştir. 2013 yılında Finlandiyalı Özgürlükçü düşünce kuruluşu Libera, kişisel hesaplara dayalı kendi sosyal güvenlik modelini sunmuştur. Bu modele göre devlet, sosyal güvenlikle bağlantılı bir hesaba 20.000 avroluk bir başlangıç ödemesi yapacak ve bakiye bu seviyenin altına düşerse hesap sahibi her ay sadece belirli bir miktar çekebilecekti. Aksi takdirde hesapta tutulan para serbestçe kullanılabilir olacaktır. Ancak bakiye 20.000 avronun altına düştüğünde ya da hızla küçüldüğünde kısıtlamalar getirilebilecektir. Bakiye başlangıç seviyesinin altına düştüğünde, sistem temel gelir ile aynı şekilde davranacaktır. Başka bir deyişle, hesap sahibinin belirli bir meblağa (Libera'nın modelinde 400 avro) erişimi olacaktır. Uygulamada bu model koşulsuz temel gelir sağlayacaktır. Hesapta biriken meblağ, hane halkı kesintisinin verilmesi ilkelerine uygun olarak yatırım, sigorta, hizmet satın alma veya başkalarını istihdam etme için serbestçe kullanılabilir. Bir temel hesaptan bir girişimcinin temel hesabına ödenen iş tazminatı vergisi yalnızca bir kez ödenecek ve ödeme, girişimci toplamı hesabından çektiğinde gerçekleşecektir. Ancak bu durum sadece serbest meslek sahipleri için geçerli olacaktır. Gelir vergisi yalnızca para hesaptan çekildiğinde ödenecektir. Brüt gelirin (işveren katkıları dâhil) toplam yüzde onu hesaba aktarılacak ve bir hesaba gönüllü katkı payı ödemek de mümkün olacaktır. Ancak her yıl hesaba 50.000 eurodan fazla para aktarılamayacaktır. Çalışma yaşındaki ve çalışma kapasitesine sahip tüm bireyler temel bir hesaba sahip olacaktır. Temel hesap sistemi, insanları para biriktirmeye ve istihdamı artırıcı kararlar almaya teşvik edeceği fikri üzerine kurulmuştur. Libera'ya göre, temel hesap sistemi altında bireylerin kendileri ortalama testinden sorumlu olacak olsalar da, yine de hesapta tutulan paranın harcanmasını kontrol etmek mümkün olacaktır. Temel hesap sistemini destekleyenler bu sistemi temel gelire tercih etmektedirler çünkü temel hesap sistemi vergi artışı gerektirmeyecek, vergiden muaf tasarruf ve iş yaratma imkânı sağlayacak, sermaye oluşumunu teşvik edecek ve istihdamı artıracaktır. Dolayısıyla, temel hesap, hesap sahibinin her ay sınırlı miktarda para çekebileceği kişisel bir sosyal güvenlik hesabı olacaktır (KELA, 2016).

7.5.4. KONUT ÖDENEĞİ/KONUT HİBESİ

Konut ödeneği çalışmayı caydırıcı unsurlardan biridir ve "konut hibesi" sorunu özmeğe çalışmanın bir yoludur. Konut hibesi, hane halklarına veya bireylere konut masraflarını karşılamak için ödenen aylık bir transfer anlamına gelmektedir. Konut hibesi sabit bir meblağdır, yani herhangi bir gerçek konut maliyetine dayanmaz. Konut hibesi, ikamet edilen bölgenin (örneğin belediye) konut maliyetlerine bağlıdır ve aile büyüklüğü arttıkça artar (KELA, 2016).

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Finlandiya'daki evren temel gelir uygulaması önemli ölçüde kısmi temel gelir modellerine dayanmaktadır. Evrensel temel gelir, geçici işlerde çalışanlar ile yarı zamanlı çalışanlar için bir gelişme olarak kabul edilebilir. Kısmi temel gelirden; gelirin mevcut sosyal güvenlik programlarının yerini aldığı düşünölmektedir. Kısmi temel gelir, siyasi tuzaklara bir çözüm olarak sunulabilir ve sistemin idari maliyet etkinliğini arttırabilir. Evrensel temel gelirle amaç; yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmak ise düşük bir temel gelir düşük bir seviyede faydalı olabilmektedir. İşgücü piyasasını düzenlemek için evrensel temel gelir bazı dezavantajları beraberinde getirebilmektedir. Evrensel temel gelir alan bir birey çalışmaktan vazgeçebilir ve bu durum işgücü piyasasında sorunlara neden olabilir. Ancak evrensel temel gelirin en önemli avantajı, insanlara düzenli bir gelir sağlamasıdır.

Evrensel temel gelir, Covid-19 salgını sürecinde de birçok ölkede gündeme gelen önemli konulardan biridir. Salgının yarattığı olumsuzlukların en aza indirilmesi ya da ortadan kaldırılması için bazı ölkelerde temel gelir uygulamasına geçilmeye çalışılmıştır. Ancak salgın sonrası evrensel temel gelirin bu noktada yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Bazı ölkelerde ise Covid-19 salgınından sonra evrensel temel gelir uygulamasının devam edilmesi amaçlanmış ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır.

Finlandiya'da iki yıl süren uygulama kapsamında ise, 2000 işsiz vatandaşa, ekonomik durumlarına bakılmadan, bir gelir tahsis edilmiş ve temel gelirin iş bulma motivasyonunu arttırıp arttırmadığına bakılmıştır. Temel gelir deneyinde, bireylere 560 avro verilmiş ve bu bireylerin bir iş bulup çalışmaları halinde kendilerine temel gelirin ödenmeye devam edileceği ifade edilmiştir. 2020 yılında yapılan açıklamalara göre uygulanan temel gelir sonuçları incelendiğinde; temel geliri alan bireylerin daha mutlu olduğu ve buna bağlı olarak kaygı ve stres düzeylerinde bir düşüş olduğu belirlenmiş, ancak işsizlik oranlarında ise çok fazla bir değişiklik olmamıştır. Dolayısıyla söz konusu uygulama hükümet tarafından başarısız olarak görölmektedir. Ayrıca yapılan anketin sonucuna göre; hükümetin belli bir kısmı evrensel temel gelir uygulamasına yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Bunlara göre; evrensel temel gelir uzun vadede başarı sağlayamamakta ve temel ifadesi kişiden kişiye farklılık göstermektedir.

KAYNAKÇA

AB'de Asgari Gelir Programları Raporu. (2012). Sosyal Güvenlik Kurumunun Kapasitesinin Artırılması için Teknik Destek Projesi. Ankara.

Ackerman, B. A., Alstott, A., Parijs, P. V. ve Wright, E. O. (2006). *Dağıtımın Yeniden Tasarlanması: Eşitlikçi Kapitalizmin Temel Taşları Olarak Temel Gelir ve Paydaş Bağışları*, Londra, New York: Valso.

Alaska Permanent Fund Corporation (APFC). (t.y). 25 Ekim 2023 tarihinde <https://apfc.org/who-we-are/history-of-the-alaska-permanent-fund/> adresinden alındı.

Alper Y. ve Arabacı Y.R. (2010). Yoksullukla Mücadele, Vatandaşlık Geliri ve Aile Ödenekleri Sigortası, *Türk-İş Dergisi*, 389, 44-51.

Alsacienne, E. (1995), De L'Esprit des Lois (1748). 18 Ağustos 2023 tarihinde 14055_MONT.pdf adresinden alındı.

Amadeo, K. (2020). Evrensel Temel Gelir Nedir?. 12.08.2023 tarihinde <https://www.thebalance.com/universal-basic-income-4160668> adresinden alındı.

Andersson, J. (2000). Bir Fikrin Tarihi: Temel Gelir Neden Finlileri Heyecanlandırdı da İsveçlileri Heyecanlandırmadı? In Van Der Veen, Robert and Groot, Loek (Eds). *Gündemde Temel Gelir: Politika Hedefleri ve Siyasi Şanslar*. Amsterdam: Amsterdam Üniversitesi, 224-237.

Autoridade Para As Condições do Trabalho, (2017). Güvencesizlikle Mücadele Eylemi, 18 Ağustos 2023 tarihinde Portal ACT, adresinden alındı.

Banerjee, A., I Faye, M., Krueger, A., Niehaus, P. ve Suri, T. (2020). Kenya'da Covid-19 Salgını Sırasında Evrensel Temel Gelirin Etkileri. 25 Ekim 2023 tarihinde <https://www.povertyactionlab.org/evaluation/effects-universal-basic-income-during-covid-19-pandemic-kenya> adresinden alındı.

Basic Income Earth (BIEN), (2017), Temel Gelir Fikrinin Kısa Bir Tarihçesi. 17 Ağustos 2023 tarihinde Temel Gelir fikrinin kısa bir tarihi - BIEN - Temel Gelir Dünya Ağı (basicincome.org) adresinden alındı.

Basic Income Earth Network (BIEN), (2017). 18 Ağustos 2023 tarihinde <https://basicincome.org/> adresinden alındı.

Basic Income Earth Network (BIEN), (t.y). 25 Ekim 2023 tarihinde <https://basicincome.org> adresinden alındı.

Basic Income Earth Network (BIEN), (2022), Evrensel Temel Geliri Uygulayan Ülkeler, 5 Nisan 2023 tarihinde <https://basicincome.org/topic/finland/> adresinden alındı.

Beken. H. G. (2020). 21. Yüzyılda (Evrensel) Temel Gelir Tartışmaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 42(2), 180-201.

Bingöl. E. S. (2020). Covid-19 Pandemisi Sonrası Evrensel Temel Gelir Tartışması: Zamamı Geldi Mi?. *Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Değerlendirme Notları*.

BirGün, (2020), Finlandiya'nın Pilot Uygulama Sonucu: Evrensel Temel Gelir, Daha Yüksek Yaşam Tatmini Sağlıyor. 5 Nisan 2023 tarihinde <https://www.birgun.net/haber/finlandiya-dan-pilot-uygulama-sonucu-evrensel-temel-gelir-daha-yuksek-yasam-tatmini-sagliyor-300357> adresinden alındı.

Da Costa, A. B. (2003). *Portekiz'de Asgari Garantili Gelir ve Temel Gelir*. Standing, G. Temel Gelir içinde, Avrupa'da Asgari Gelir Programları. İsviçre: Uluslararası Çalışma Bürosu.

Derviş, K. (2017). Temel Geliri Doğru Almak, 12.08.2023 tarihinde <https://www.project-syndicate.org/commentary/universal-basic-income-france-social-account-by-kemal-dervis-2017-03> adresinden alındı.

Devarajan, S., Giugale, M. M., Ehrhart, H., Le, T. M. ve Nguyen, H. M. (2013). Afrika'da Kaynak

Gelirlerinin Doğrudan Transferi Durumu. *SSRN Electronic Journal*. Küresel Kalkınma Merkezi Çalışma Tebliği No: 333.

Devon, A. (2017). Agrarian Justice, 18 Ağustos 2023 tarihinde <https://earthsharingdevon.net/wp-content/uploads/2020/09/Agrarian-Justice-5-5-17-Print.pdf> adresinden alındı.

Eckas, A. (2021). Kenya'da Evrensel Temel Gelirin İncelenmesi, 25 Ekim 2023 tarihinde <https://borgenproject.org/universal-basic-income-in-kenya/> adresinden alındı.

Euronews, (2016), Evrensel Temel Gelir: Yoksulluğun Sonu mu Yoksa Bir Rüya mı?, 30 Mart 2023 tarihinde Evrensel Temel Gelir: Yoksulluğun sonu mu yoksa sadece bir rüya mı? | Euronews adresinden alındı.

Gefroyy, C. (2009). Tableau Historique Des Progres de l'esprit Humain. 18 Ağustos 2023 tarihinde <https://journals.openedition.org/rde/4594> adresinden alındı.

Gentilini, U., Grosh, M., Rigolini, J. ve Yemtsov, R. (2020). Evrensel Temel Geliri Keşfetmek: Kavramlar, Kanıtlar ve Uygulamalarda Gezinme Rehberi, Washington: Dünya Bankası.

Gürsel. E. E. (2021). Kore Usulü Evrensel Temel Gelir. 26 Kasım 2023 tarihinde Kore usulü evrensel temel gelir - Ekonomim adresinden alındı.

Halmetoja, A., De Wispelaere, J. ve Perkiö, J. (2018). A Policy Cometin Moominland? Basic Income in the Finnish Welfare State. *Social Policy & Society*, 18(2), 319-330.

Haveman, R.H. (1970). *Kamu Sektörü Ekonomisi*. New York: John Wiley ve Oğulları A.Ş.

Ikkala, M. (2012). Finlandiya: Refah Devletlerinin Temel Gelire Karşı Kurumsal Direnci. Temel Gelir Garantisini Keşfetmek, Caputo, Richard K. (Eds). Temel Gelir Garantisi ve Politika. New York: Palgrave Macmillan, 61-81. Aktaran: Eseniplikçi A. C. ve Engin, M.A. (2021). Sosyal Demokrat Refah resimlerinde Evrensel Temel Gelir: Finlandiya Örneği, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 252-266.

İpek. E. D. (2020). İspanya "Evrensel Temel Gelir" Uygulamasına Geçmeye Hazırlanıyor. 27 Kasım 2023 tarihinde İspanya "evrensel temel gelir" uygulamasına geçmeye hazırlanıyor - Medyascope adresinden alındı.

Kahvecioğlu F. (2021). Evrensel Temel Gelir ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Analizler. *Sosyal Güvence Dergisi*, 11(20), 623-659.

Kangas, O. ve diğerleri. (2019). *The Basic Income Experiment 2017–2018 in Finland: Preliminary Results. Reports and Memorandums of the Ministry of Social Affairs and Health*, 9, Finland: Ministry of Social Affairs and Health.

Kangas, O., Simanainen, M. ve Honkanen, P. (2017). Finlandiya Bağlamında Temel Gelir İnteronomi, 52(2), 87-91.

KELA. (2016), "From Idea to Experiment Report on Universal Basic Income Experiment in Finland", Research at Kela, Helsinki.

Kershaw, D. N. (1972). Negatif Gelir Vergisi Deneyi. *Bilim Dergisi*, 227(4), 1-16.

Koca, M. (2015). Sosyal Dışlanma Sorunu ve Asgari Gelir Desteğinin Gerekliliği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(39), 501-510.

Koistinen, P. ve Perkiö, J. (2014). Sosyal Yeniliklerin İyi ve Kötü Zamanları: Finlandiya'da Evrensel Temel Gelir Örneği. *Temel Gelir Çalışmaları*, 9(1-2), 25–57.

Le Monde, (2016). Thomas More'dan Michel Foucault'ya Evrensel Gelirin Uzun Tarihi. 18 Ağustos 2023 tarihinde https://www.lemonde.fr/politique/article/2016/10/19/de-thomas-more-a-michel-foucault-la-longue-histoire-du-revenu-universel_5016520_823448.html adresinden alındı.

Metin, B. (2012). Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye'de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 117-151.

Moreno, A. M. (2020). Latin Amerika Ülkelerinde Covid-19'a Karşı Politika Yanıtları: Evrensel Temel Gelir. *Gaceta Médica De Caracas*, 128(2): 172-187.

Öncel, T. (1980). Gelirin Yeniden Dağılım Politikası Aracı Olarak Negatif Gelir Vergisi, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (8), 1-14.

Painter, A. ve Thoung, C. (2015). Creative Citizen, Creative State: The Principled and Pragmatic Case for a Universal Basic Income, *RSA*, 1-48.

Pasma, C. (2014). Temel Gelir Programları ve Pilot Uygulamalar, Temel gelir Kanada Ağı.

Perkiö, J. (2019). Haklardan Aktivasyona: Finlandiya Siyasi Tartışmasından Temel Gelir Fikrinin Evrimi, 1980-2016. *Sosyal Politika Dergisi*, 49(1), 1-22.

Rakıcı C. ve Bozdağ C. A. (2022), Evrensel Temel Gelir ve Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme, *Mali Çözüm*, 32(169), 73-98.

Ross, H. (1968). Gelir Vergisi Üzerine Deneysel Bir Çalışma. Pensilvanya Toplum Hizmetlerinin İkinci Yıllık Toplantısı. Harrisburg, 1-10.

Servantie, D. (2017)., AB ve Dünyadaki Temel Gelir Tartışmaları, *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, 203, 1-10,

Seung-Ho, B. (2021). Güney Kore'de Sosyal Güvenliğin Karşılaştığı Son Sorunlar. Sayı Bildiri Serisi: İşçi ve Toplum.

Stayding, G. (2020), Demirdöğdü, C.(çev.), *Temel Gelir*. İstanbul: Tellekt.

Stone, J. (2020). Kamuoyu, Koronavirüs Pandemisine Yanıt Vermek için Evrensel Temel Gelir, İş Garantisi ve Kira Kontrollerini Destekliyor. 21 Ekim 2023 tarihinde Kamuoyu desteği, koronavirüs pandemisine yanıt vermek için evrensel temel gelir, iş garantisi ve kira kontrolleri, anket bulguları | Bağımsız Bağımsız (independent.co.uk) adresinden alındı.

Telles, P. (2020). COVID-19: Brezilya, Büyük Sivil Toplum Kampanyasının Ardından Temel Gelir Politikasını Uyguluyor. 21 Ekim 2023 tarihinde [COVID-19: Brezilya, büyük sivil toplum kampanyasının ardından temel gelir politikası uyguluyor | openDemocracy \(açık Demokrasi\)](#) adresinden alındı.

Weller, C. (2017). Finlandiya'nın Temel Gelir Deneyi Zaten Stres Seviyelerini Düşürüyor ve Sadece 4 Aylık., 30 Mart 2023 tarihinde <http://www.businessinsider.com/finland-basic-income-less-stress-2017-5> adresinden alındı.

Yapıcı F. ve Karabulut Ş., (2018). 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Temel Gelir Düşüncesinin Yeniden Doğuşu, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (52), 353-380.

Zeballos-Roig, Joseph. (2020). İspanya, Koronavirüs Pandemisinin Ardından Kalıcı Temel Gelir Oluşturmak İçin Harekete Geçiyor. 27 Kasım 2023 tarihinde İspanya, Koronavirüs Pandemisinin Ortasında Kalıcı Temel Gelire Doğru İlerliyor (businessinsider.com)

DIŞ YARDIMLARIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

Hakan KAYA¹

ÖZET

19.yüzyıldan günümüze çeşitli ülke ve ekonomik organizasyonlardan dış yardım alan Afganistan küresel ekonomide dış yardımlara bağımlı bir ülke olarak konumlanmaktadır. Dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki literatürde farklı ülke ve ülke grupları için çeşitli yöntemlerle araştırılmasına karşılık Afganistan ekonomisi özelinde yürütölen çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmada 1970-2020 yıllarını kapsayan dönemde Afganistan ekonomisinde dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi Johansen ve Phillips-Ourialis eşbütünleşme testleri, vektör hata düzeltme modeli (VECM) ve Granger nedensellik test yöntemleriyle araştırılmıştır. Eşbütünleşme test sonuçları dış yardım ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olduğunu, başka bir söylemle dış yardım ve ekonomik büyüme serilerinin uzun dönemde birlikte hareket ettiğini ortaya koymaktadır. VECM model sonuçlarına göre ise uzun dönemde dış yardımda meydana gelen yüzde birlik bir değişimin ekonomik büyüme üzerinde %1.04'lük bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir. VECM model sonuçları üzerinden modelin denge yakınsama kabiliyeti değerlendirildiğinde uzun dönemde ekonomik büyümede meydana gelen dengeden sapmaların dış yardım tarafından düzeltildiği bulunmuştur. Öte yandan dış yardımda meydana gelen dengesizliklerin ekonomik büyüme tarafından düzeltilmediği aksine büyümenin dengesizliği artırma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dış yardım ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin araştırıldığı Granger nedensellik test sonuçları ise dış yardımdan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Dış Yardım, Ekonomik Büyüme, VECM, Granger Nedensellik

THE EFFECT OF FOREIGN AID ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF AFGHANISTAN

ABSTRACT

Afghanistan, which has received foreign aid from various countries and economic organizations since the 19th century, is positioned as a country dependent on foreign aid in the global economy. Despite the extensive examination of foreign aid's impact on economic growth for different countries and groups of countries in the literature, there is a scarcity of studies focusing specifically on the Afghan economy. This study aimed to examine the impact of foreign aid on economic growth in the Afghan economy from 1970 to 2020, using Johansen and Phillips-Ourialis cointegration tests, the vector error correction model (VECM), and Granger causality tests. Cointegration test results reveal that there is a long-term cointegration relationship between foreign aid and economic growth. According to the VECM model results, it was determined that a 1% change in foreign aid in the long run caused a 1.04% increase in economic growth. Based on the results of the VECM model, the evaluation of the model's balance convergence ability leads to the conclusion that deviations from balance in long-term economic growth are rectified by foreign aid. However, economic growth does not address the disparities in foreign aid. The results of the Granger causality test, which

¹ Araştırma Görevlisi Doktor, Bitlis Eren Üniversitesi, hkaya@beu.edu.tr, 0000-0002-9084-6987

examines the causal relationship between foreign aid and economic growth, show a unidirectional causality from foreign aid to economic growth.

Keywords: Afghanistan, Foreign Aid, Economic Growth, VECM, Granger Causality

1. GİRİŞ

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve refahın artırılmasına yönelik gelişmiş ülkelerce yapılan katkılar, bağışlar, krediler ve diğer olumlu etkiler dış yardım olarak adlandırılmaktadır (Durberry vd. 1998; Sothan, 2017). Dış yardımlar çoğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde II. Dünya Savaşı'ndan sonra önemli politika araçlarından biri olmuş ve söz konusu ülkelerde büyüme ve refahın artırılması, yoksulluğun azaltılması, temel kalkınma düzeylerine ulaşılması, kurumsal gelişme düzeyinin yükseltilmesi gibi amaçlarla küresel bir strateji biçimine dönüşmüştür (Qian, 2015). Bu yönüyle dış yardımlar servetin gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere aktarılmasına aracılık eden önemli bir bileşen olarak anılmaya başlanmıştır (Griffin ve Enos, 1970; Chatterjee ve Turnovsky, 2007; Appiah-Konadu vd. 2016).

Yardım akışları Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) Kalkınma Yardım Komitesi (DAC) tarafından üç kategoride sınıflandırılmaktadır. Bunlardan ilki resmi kalkınma yardımı olarak anılan ODA'dır. ODA sermaye aktarımı yönüyle yüksek gelirli ülkeler tarafından düşük ve orta gelirli ülkelere sağlanan yardımların en büyüğüdür. Bir diğer yardım çeşidi OA olarak adlandırılan resmi yardımlardır. Resmi yardım kişi başına düşen gelir düzeyi yaklaşık 90005 dolardan yüksek olan ülkelere ve daha önce Sovyetler Birliği'nin uydusu niteliğinde olan ülkelere hükümetler tarafından sağlanan yardımdır. Üçüncü yardım grubu ise özel gönüllü yardım olarak adlandırılmakta ve hükümet dışı kuruluşlardan, hayır kurumlarından, vakıflardan ve özel şirketlerden gelen hibeleri içermektedir (Radalet, 2006; Niyonkuru, 2016). Dış yardım akışları kaynakları bakımından farklı motivasyonlara sahip olsa da yardımların alıcı ülkelere büyüme teşvik edip etmediği ve şayet teşvik ediyorsa bunu hangi yolla gerçekleştirdiği henüz üzerinde uzlaşma sağlanamayan bir konudur. Dış yardım ve ekonomik büyüme arasındaki bu belirsizliğin aşılabilmesine yönelik literatürde dış yardımın alıcı ülkeler üzerindeki etkisini çeşitli yönlerden incelenmiş ve bu hususta farklı teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu farklı yaklaşımlar sıklıkla kıt kaynaklara sahip az gelişmiş ekonomilerde dış yardımın verimli harcama kanallarına nasıl yönlendirilmesi gerektiğine odaklanmaktadır.

Dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığını ileri süren çalışmalar dış yardımların ekonomide etkinliği/üretkenliği arttırdığına işaret ederken, dış yardımların ekonomiler üzerinde olumsuz etki yarattığını vurgulayan çalışmalar ise uluslararası transferlerin ülkelere mal ve hizmet tedarik süreçlerinde avantaj sağladığını ancak varlık anlamında ekonomileri dış yardımlara bağımlı hale getirdiğini ortaya koymaktadır (Chatterjee ve Turnovsky, 2007). Dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratacağını ileri süren çalışmalar dış yardımların fiziki sermaye birikiminin düşük olduğu ülkelere yurtiçi tasarrufların artmasına yardımcı olduğunu, dış yardımların alıcı ülkelere eksik olan yerel kaynakları tamamladığını, yurtiçi tasarrufları desteklediğini, döviz açığının kapatılmasına, modern teknoloji ve yönetsel becerilerin geliştirilmesine ve dış pazarlara erişimin kolaylaştırılmasına yardımcı olduğunu ileri sürmektedir (Hatemi-J ve Irandoust, 2005; Sothan, 2017). Söz konusu görüşler alıcı ülkelere düşük enflasyon, düşük bütçe açıkları ve yüksek ticaret hacmi gibi iyi ekonomi politikalarının izlenmesi koşuluyla dış yardımın büyüme teşvik edeceği varsayımına dayanmaktadır (Burnside ve Dollar, 2000). Bununla birlikte dış yardımların ülkelerin sermaye birikimine belirli bir noktaya kadar destek olacağı, ülkelerin belirli bir eşik büyüme ve kalkınma düzeyine eriştikten sonra daha

fazla dış yardım almadan sermaye oluşturma çabalarına devam edecekleri n görülmektedir (Mbaku, 1993; Lensink ve Morissey, 2014). Dış yardımların alıcı ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde olumsuz etki yarattığına işaret eden çalışmalar ise dış yardımların tamamen tktilmesi, yerel kaynakları tamamlamak yerine ikame etmesi, dış yardımın ülkenin üretim koşullarına uygun olmayan teknoloji transferine yol açma potansiyeli, yerel gelir dağılımını bozucu etkisi ve gelişmekte olan lkelerde kurumsal işleyişi bozarak verimsiz ve yozlaşmış yönetim biçimlerinin gelişimine neden olması dış yardımların alıcı lkelerde kısa ve uzun dönemde sosyo-ekonomik zararlara yol açma potansiyeli olduğunu ortaya koymaktadır (Hatemi-J ve Irandoust, 2005). Bu yönüyle dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığını ileri süren çalışmalar dış yardımın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratma koşulunu kurumsal gelişmişlik düzeyi ile ilişkilendirmektedir. Başka bir söylemle söz konusu çalışmalar yardımın marjinal üretkenliğin en yüksek olduğu ülkelerden ziyade “Washington Konsensüsü” görüşü çerçevesinde daha fazla yardımın iyi ve gelişmiş politikalara sahip ülkelere yönlendirilmesinin kaynak tahsisinde etkinliği sağlayarak hedeflenen büyüme ve kalkınma amaçlarına ulaşılabileceğini ileri sürmektedir (Tarp ve Robinson, 2000: 4).

Bugün dış yardımlara en çok bağımlı ülkelerin başında gelen Afganistan merkezi yönetimleri hükümetlerini fonlamak, ordularını geliştirmek ve kendi halklarını vergilendirmeden altyapı inşa etmek için 19. yüzyıldan günümüze dış yardımları yoğun biçimde kullanmışa da Afganistan’ın dış yardımlarla olan ilişkisi her dönem aynı olmamıştır. Bunun en önemli rneği Afganistan’ın 1932 yılından önce ülkeye gelecek yabancı yatırımlara izin verme ya da dış ülkelerden borçlanma konusunda isteksiz bir yapı sergilemesidir. Ekonomik modernleşmeye önem verilen bu dönemde ticarettten elde edilen karlarla kk ölçekli sanayileşme ve tarımsal kalkınmanın finanse edilmesi ncllenmekteydi. Bu amaç doğrultusunda 1932 yılında kurulan Afganistan Ulusal Bankası (Bank-e Millie Afghani), 1939 yılında Afganistan Merkez Bankası’nın kuruluşuna değin kalkınmaya öncülük edecek modern şirketlerin kurulmasında başat unsur olarak konumlanmaktaydı. Siyasi etkiye de sahip Afganistan Merkez Bankası’nın kuruluşunun ardından pek çok ihracat ürünü üzerinde tekel veren, projelerin tamamlanması için finansman desteği sunan bankanın toplam aktif varlıkları 1948 yılında 454 milyon afgani (40 milyon dolar), Afganistan Ulusal Bankası ve Afganistan Merkez Bankası’nın aktif varlıklarının toplamı ise 1950 yılına kadar 660 milyon afgani (60 milyon dolar) seviyesine ulaşmıştı. Afganistan ekonomisinin söz konusu dönemde elde ettiği sermaye birikiminin reel ekonomiye yansımaları pamuk ve hayvancılık alanına yapılan yatırımların artmasına katkı sunmuş, bu ürünlerin ihracatından elde edilen gelirler ise toplam ihracatın %30’unu oluşturur hale gelmiştir. Ancak 1970 yılına gelindiğinde hükümetin ihracat ticaretini vergilendirmesi ancak bu vergileri enflasyon oranını yansıtacak biçimde gncellememesi yurtiçi vergilendirme ve ticaret vergilerinden elde edilen gelirleri azaltmış ve hükümet faaliyetlerinin büyüklüğü ve yeni kalkınma projeleri için yapılan harcamaların finansmanı için dış kaynaklara ihtiyaç duymaya başlamıştır. Özellikle 1950’li yıllarda Afganistan ordusunun modernizasyonu ile başlayan ve 1960 ve 70’ler boyunca uygulamaya konulan kapsamlı kalkınma projelerinin finansmanın yabancılar tarafından sağlanması Afganistan ekonomisini dış yardıma bağımlı hale getiren değişimlerin ana unsurunu oluşturmaktadır (Barfield, 2021: 292-296).

Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri’nin 2001 yılında Afganistan’ı işgali sonrası Afganistan ekonomisinde dış yardımların kapsamı ve boyutu önemli değişiklere uğramış, söz konusu tarihten itibaren Afganistan’a daha önce olmadığı kadar ekonomik yardım akışı gerçekleşmiştir. Bu yardımlar çoğunluğu yabancı bağışçılar tarafından doğrudan kendilerinin planladığı ve uyguladığı projelere aktarılmış ve ulusal hükümetin dış yardımlar üzerindeki kontrolünü zayıflatmıştır (Barfield, 2021: 449). Ekonomik İş birliği ve Kalkınma rgt (OECD)

verilerine göre ABD'nin Afganistan'ı işgali sonrası başlayan yapılanma süreciyle dış yardımlar yaklaşık 51 kat artış göstererek 2001-2002 döneminde 10.968 milyon dolardan 515.610 dolara yükselmiştir. Bununla birlikte Afganistan; Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Bölgesel Kalkınma Bankası (RDB)'ndan 1966, Avrupa Birliği Kuruluşları (EUI)'ndan 1987 ve İslami Kalkınma Bankası (IDB)'ndan ise 1990-2020 yılları arasında çeşitli dönemlerde dış yardım almıştır. 2020 yılı itibarıyla Afganistan ekonomisine IMF'den 335.803 milyon dolar, BM'den 82.393 milyon dolar, EUI'den 368.857 milyon dolar ve ABD'den 1.008,449 milyon dolar dış yardım akışı gerçekleşmiştir (OECD, 2022).

Afganistan çeşitli uluslararası kuruluş ve ülkelerden yoğun biçimde dış yardım almakta ve küresel sistem içinde dış yardıma bağımlı bir ekonomi olarak konumlanmaktadır. Afganistan ekonomisinin dış yardımlara olan bağımlılığı farklı çalışmalarda çeşitli yönlerden ele alınmış ve teorik ve ampirik çalışmalar genellikle dış yardım ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Oysaki dış yardım ve ekonomik büyüme ilişkisi literatürde ülkelere özgü içsel koşullar dikkate alındığında farklı sonuçlara ulaşılmamasının muhtemel olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmanın izleyen kısmında öncelikle dış yardım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen uluslararası literatüre yer verilmiş, ardından Afganistan ekonomisi özelinde yürütülen sınırlı çalışmalara ilişkin bulgular sunulmuştur. Literatür taramasının ardından üçüncü bölümde Afganistan ekonomisinde dış yardım ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelenmesinde kullanılacak veri seti ve ampirik model sunularak çalışmada izlenecek yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ampirik bulgular sunulmuştur. Beşinci ve son bölüm ise çalışmanın sonuç kısmını oluşturmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştıran çalışmalar farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Uluslararası literatürde yer alan bazı çalışmalarda az gelişmiş ülkelerde ekonomik büyüme için yabancı sermaye gerekli ve yeterli bir unsur olarak görülürken, bazı çalışmalar ise yabancı sermaye girişinin alıcı ülkelerin büyümesi üzerinde olumsuz etki yarattığını ileri sürmektedir. Öte yandan literatürde yer alan bazı çalışmalar ise dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etki yaratmadığına, başka bir söylemle yurtiçi kaynakların dış yardımlara kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha etkili olduğuna yönelik bulgulara ulaşmışlardır. Örneğin, Papanek (1973), 1960-1970 dönemi için 51 az gelişmiş ülke ekonomisi örneği üzerinden dış yardım ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. Panel veri analiz tekniğinin kullanıldığı çalışmada söz konusu ülke grubunda dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Mosley (1980), 1969-1977 dönemine ait verilerle 83 düşük ve orta gelirli ülke grubu üzerinden dış yardım ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. EKK tahmin sonuçlarından elde edilen bulgular söz konusu ülkelerde dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamsız ancak negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Dowling ve Himenez (1983), 1968-1979 dönemi verileriyle 52 Asya ülkesinde dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Panel veri analizi sonuçları dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığını ortaya koymaktadır. Kormendi vd. (1988), 62 gelişmekte olan ülke ekonomisi üzerinden dış yardım ekonomik büyüme ilişkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. 1968-1981 zaman aralığını kapsayan çalışmada dış yardımların gelişmekte olan ülke ekonomilerinde büyümeye olumlu katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Islam (1992), 1972-1988 dönemi için dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Bangladeş örneği üzerinden ele aldığı çalışmada dış yardım ve ekonomik büyüme arasında zayıf bir ilişki olduğu ve genel olarak yurtiçi kaynakların yabancı kaynaklara kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha güçlü etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Islam (1992) ile benzer sonuçlara

ulaşan Mbaku (1993), 1971-1990 zaman döneminde Kamerun'da dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini OLS analiz yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada, Kamerun'da yurtiçi kaynakların ekonomik büyüme üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Durbarry vd. (1998), 1970-1993 dönemin için 68 gelişmekte olan ülke üzerinden dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Panel veri analizi sonuçlarından elde edilen bulgular, söz konusu ülkelere yapılan dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yarattığına işaret etmektedir. Fayissa ve El-Kaissy (1999), 1971-1990 zaman aralığı için gelişmekte olan lkelerde dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmada dış yardımın gelişmekte olan lkelerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etki yarattığı ve yabancı sermaye girişinin yurtiçi tasarruf düzeyini değiştirmekten ziyade yurtiçi tasarrufları dengeleyici bir yapı sergilediği sonucuna ulaşmışlardır. Bailliu (2000), 1975-1995 yıllarını kapsayan dönemde 40 gelişmekte olan ülke ekonomisi üzerinden sermaye akımlarının büyüme üzerine etkisini araştırmıştır. Panel veri analizine dayanan çalışmada uluslararası sermaye akışlarının gelişmekte olan lkelerde büyümeyi teşvik etmesinin yerel finans sektörünün gelişmişliği ile doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda çalışmada bankacılık sektörünün belirli bir olgunluğa ulaştığı gelişmekte olan ekonomilerde yabancı sermaye akımlarının büyüme üzerindeki etkisi pozitif, aksi durumda ise negatif etkiler gözleneceği ileri sürülmektedir. Knack (2001), 1975-1998 zaman aralığında dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini kurumsal faktörler bağlamında incelemiştir. Çalışmada ülkelerin dış yardım alma kapasitesindeki artışın hesap verebilirlik ve Őeffaflık mekanizmalarını bozarak yolsuzluğun artışına zemin hazırladığı ve nihayetinde dış yardımların etkinliğinin kaybolarak büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Easterly (2003), 1970-1997 zaman aralığında 88 ülke için panel veri analiz yöntemiyle dış yardım ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada söz konusu lkelerde dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığı tespit edilmiştir. Brautigam ve Knack (2004), Knack (2001)'ın çalışmasına benzer biçimde dış yardımlar ve ekonomik büyüme ilişkisini ekonomik büyüme üzerindeki etkisini kurumsal faktörlerle birleştirerek incelemiştir. 32 Sahra Altı Afrika lkesi için 1982-1997 zaman aralığında yrtlen çalışmada dış yardımların kurumsal faktörler üzerinde olumsuz etki yaratarak ekonomiyi zayıflattığı ve böylece ekonomik büyümenin negatif etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Hatemi-J ve Irrandoust (2005), 1974-1996 dönemine ait veriler üzerinden Botswana, Etiyopya, Hindistan, Kenya, Sri-Lanka ve Tanzania ekonomilerinde dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemiyle incelemişlerdir. Çalışmada dış yardımın ele alınan örneklerdeki tüm lkelerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç bağlamında yazarlar yabancı sermaye akımlarının yurtiçi tasarruflarına artışına katkı sunarak reel gelir üzerinde olumlu etki yaratılabileceğini ileri sürmektedir. Feeny (2007), 1965-1999 dönemi için dış yardımların Papua Yeni Gine'deki büyüme üzerinde etkisini incelemiştir. ARDL analiz sonuçları dış yardımın büyüme üzerinde doğrudan bir etki yaratmadığına, bununla birlikte dış yardımın ülkenin Dünya Bankası Yapısal Uyum Programı (SAP) kapsamında yönlendirildiği dönemlerde daha etkili olduğuna işaret etmektedir. Asteriou (2009), 1975-2002 dönemin için beş Güney Asya ekonomisi üzerinden dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortalama ve havuzlanmış panel veri yöntemleriyle incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar dış yardım ve büyüme arasında pozitif ilişki olduğuna işaret etmektedir. Feeny ve McGillivray (2010), 1980-2004 yıllarına ait verilerle gelişmekte olan küçük ada devletlerine (SIDS) yapılan dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. GMM analiz tekniğinin kullanıldığı çalışmada dış yardımın ekonomik büyümeyi arttıran etkili bir kaynak olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Fasanya ve Onakoya (2012), 1970-2010 döneminde Nijerya'da dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir.

Johansen eşbütünlük ve ECM analiz sonuçlarından elde edilen bulgular, Nijerya’da dış yardım akışlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve önemli etki yarattığını ortaya koymaktadır. Tang ve Bundhoo (2017), 1990-2012 dönemine ait veriler üzerinden 10 Sahra Altı Afrika ekonomisinde dış yardımın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Panel veri analizi sonuçları dış yardımın söz konusu ülkelerde yatırım ve ithalat gereksinimlerinin desteklenmesinde iyi bir bileşen olduğunu ortaya koymaktadır. Adebayo vd. (2020), 1981-2017 dönemi için ARDL, FMOLS ve DOLS analiz tekniklerini kullanarak Nijerya ekonomisinde dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmada Nijerya’da kısa dönemde ele alınan tüm değişkenlerin, uzun dönemde ise brüt sermaye oluşumu, iç tasarruflar ve dış yardımın ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Abate ve Papavassiliou (2022), 2002-2019 dönem verileriyle 44 gelişmekte olan ülke ekonomisinde dış yardım ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. GMM analiz sonuçlarından elde edilen bulgular dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığına işaret etmektedir. Söz konusu ülkelerin kurumsal gelişmişlik düzeylerini de dikkate alan çalışma da ayrıca Burnside ve Dollar (2000)’in teorik yaklaşımına benzer biçimde dış yardımların büyüme üzerindeki olumlu etkisinin devam etme koşulunun kurumların daha iyi hale getirilmesiyle mümkün olduğu ileri sürülmektedir.

Afganistan ekonomisi özelinde yürütülen çalışmalar uluslararası literatüre benzer biçimde dış yardım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Örneğin; Deniz ve Haidar (2019), 2001-2015 dönemi verileriyle Afganistan ekonomisinde dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Teorik çerçeveden yürütülen çalışmada elde edilen sonuçlar, Afganistan ekonomisi üzerinde yabancı kaynaklı finansal desteklerin kısa dönemli etkiler yarattığını ortaya koymakla birlikte, söz konusu kaynakların Afganistan’da ekonomik kalkınma için yeterli ve etkin çözümler olmadığına işaret etmektedir. Karimi vd. (2021), 1970-2018 dönemine ait verileri kullanarak Afganistan’da ekonomik büyümenin belirleyicilerini araştırmışlardır. Yurtiçi yatırımlar, dış yardım, toplam ihracat ve ithalat değişkenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada Johansen eşbütünlük ve OLS analiz teknikleri kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar yurt içi yatırım, ihracat ve ithalatın ekonomik büyüme ile önemli ölçüde ilişkili olduğu, dış yardımın/resmi kalkınma yardımının ise önemsiz olduğunu ortaya koymaktadır. Çevik ve Amanat (2021), 1984-2017 döneminde Afganistan ekonomisinde dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Johansen eşbütünlük ve FMOLS analiz yöntemlerinin uygulandığı çalışma, resmi kalkınma yardımlarının Afganistan’ın büyümesi üzerinde uzun dönemde olumlu etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Farahmand (2021), 1986-2018 dönemi için Afganistan ekonomisinde dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Johansen eşbütünlük ve Granger nedensellik analizlerinin uygulandığı çalışmadan elde edilen bulgular değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olduğuna ve resmi kalkınma yardımlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğuna işaret etmektedir. Villanthenkodath ve Mushtaq (2021), 1965-2017 döneminde Afganistan ve Mısır ekonomilerinde dış yardımların büyüme üzerindeki etkisini Johansen-Juselius eşbütünlük, VAR ve Granger nedensellik analiz yöntemleriyle incelemişlerdir. Ampirik sonuçlar her iki ülke için de dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını ortaya koymaktadır. Çalışma da ayrıca dış yardımdan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada 1970-2020 döneminde Afganistan ekonomisinde dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Söz konusu ilişkinin incelenmesinde Hatemi-J ve Irandoust (2005); Çevik ve Amanat (2020); Farahmand (2021)’in ampirik modellerine benzer

biçimde dış yardım değişkeni için resmi kalkınma yardımı (ODA,2010= sabit, milyon \$), ekonomik büyüme değişkeni için ise reel GSYİH (2010=sabit, milyon dolar) verileri kullanılmıştır. Değişkenler doğal logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir. Logaritması alınmış değişkenler analizde LODA ve LGDP olarak tanımlanmıştır. Analize konu edilen değişkenler Knoema ve Dünya Bankası veri tabanlarından elde edilmiştir.

$LGDP = f(LODA)$ biçiminde tanımlanan fonksiyonel eşitliğe ilişkin ekonometrik model (1) numaralı eşitlik üzerinden sunulmaktadır:

$$LGDP_t = \beta_0 + \beta_1 LODA_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

(1) Numaralı modelde t zaman boyutunu, β_0 sabit terimi, β_1 bağımsız değişkene eğim katsayısını ve ε_t ise hata terimini ifade etmektedir. β_1 katsayısının pozitif olması durumu dış yardımların ekonomik büyümeyi olumlu, aksi durum ise dış yardımların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğine işaret etmektedir.

Çalışmada öncelikle LODA ve LGDP değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Serilerin dağılım ve yayılım özelliklerinin tanımlanmasının ardından değişkenlerin durağanlıkları Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF), Phillips Perron (PP) ve Zivot-Andrews (ZA) birim kök testleri ile araştırılmış, durağan olmayan seriler farkı alınarak durağanlaştırılmıştır. Serilerin durağanlık derecelerinin belirlenmesinin ardından seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı Johansen ve Phillips-Ouliaris Eşbütünleşme Testleri ile araştırılmıştır. Eş bütünleşik olduğu tespit edilen seriler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkisi Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik analiziyle incelenmiştir. Çalışmada takip edilen ampirik yöntemlere ilişkin teorik çerçeve izleyen bölümde sunulmuştur.

3.1. DEĞİŞKENLERİN DURAĞANLIK ANALİZİ

Durağanlık serilerin bütünleşme özelliklerinin belirlenmesi açısından önemlidir (Rath ve Akram, 2021). Durağanlık şartının sağlanması ele alınan seriler arasındaki ilişkinin gerçek yönü ve boyutunun belirlenmesine olanak sağlarken aynı zamanda kurulan ampirik modellerin istatistiksel olarak doğru ve tutarlı sonuçlar üretmesine katkı sunmaktadır. Literatürde zaman serisi yöntemlerinin gelişimine paralel olarak pek çok birim kök testi geliştirilmiştir. Bu testler arasında en sık kullanılanı Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) testidir. Dickey-Fuller birim kök testinin geliştirilmiş biçimini yansıtan ADF testi sabitli ve sabitli-trendli modeller için aşağıdaki biçimde gösterilmektedir:

$$\Delta y_t = c + \gamma y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta y_t = c + \gamma y_{t-1} + \delta_2 t + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i+1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

(2) ve (3) numaralı eşitliklerde Δy_t serinin fark denklemini, ε_t hata terimini, γ ise serilerin durağan olup olmadığını sınamak için kurulan $H_0: \gamma = 0$ ve $H_1: \gamma \neq 0$ hipotezlerini test eden parametreyi ifade etmektedir. ADF testinde boş hipotez H_0 : “Seriler Birim Kök İçermektedir, Durağan değildir” ve alternatif hipotez H_1 : “Seriler Birim Kök İçermemektedir, Durağandır” biçiminde oluşturulmaktadır. ADF test sonuçlarından elde edilen kritik değerler McKinnon (1996) kritik değerleri veya 1%, 5%, 10% anlamlılık düzeyleriyle hesaplanan olasılık değerleri

karşılaştırılarak hangi hipotezin geçerli olduğu belirlenmektedir. Hesaplanan test istatistiğinin mutlak değerinin McKinnon (1996) kritik değerinden büyük olması durumunda sıfır hipotez reddedilmekte ve serinin durağan olduğuna karar verilmektedir. ADF birim kök testinin yapısal kırılmaları dikkate almayan yapısına yönelik eleştiriler Phillips-Perron (PP) birim kök testinin geliştirilmesine katkı sunmuştur. Phillips-Perron ADF birim kök testinin aksine hata terimlerinin heterojen bir yapıda olduğunu varsayarak bağımlı değişkenin gecikmeli fark terimlerinin dahil edildiği model üzerinden hata terimlerindeki olası korelasyonu hesaba katan parametrik olmayan istatistiksel bir model geliştirmiştir (Bierens, 2003: 625; Gujarati ve Porter, 2009: 758). Bu model yapısı makroekonomik zaman serisi modellerinin yapısal değişimler barındırabileceği varsayımı altında serilerin durağanlıklarını test etmektedir. Yapısal değişimlerin içsel olarak belirlendiği temelde PP birim kök testi (4) numaralı eşitlikteki biçimde ifade edilmektedir (Yılancı, 2009):

$$y_t = \mu + \alpha y_{t-1} + \delta D(TB)_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

(4) numaralı eşitlikte TB yapısal değişim dönemini, t zamanı, e_t hata terimini, $D(TB)_t = 1$ olduğu durumda 1 diğer alternatif durumlarda ise 0 değerini alan ve düzeydeki değişimi gösteren gölge değişken olarak tanımlanmaktadır. Modelde düzeyde meydana gelen bir değişimle beraber serinin birim kök içerdiği boş hipotezine karşılık, serinin düzeyinde bir değişimle birlikte trend durağan olduğunu varsayan alternatif hipotez sınanmaktadır. Ancak PP birim kök testinin yapısal kırılmanın tarihinin önceden bilindiği, diğer bir ifadeyle yapısal kırılmanın dışsal olarak modele dahil edildiği varsayımlarına karşı çeşitli eleştiriler getirilmiş ve PP modeline alternatif olarak yapısal kırılmaların içsel olarak tahmin edildiği Zivot-Andrews (ZA) birim kök testi geliştirilmiştir ZA yapısal kırılmalı birim kök testi içsel olarak belirlenen tek kırılma noktasını sınamaktadır. $\lambda \in [0.15, 0.85]$ koşulu altında λ parametresi ile tanımlanan kırılma noktası, kırılma zamanının zaman boyutuna oranlanmasıyla hesaplanmaktadır. ZA birim kök testi (4) numaralı model üzerinden sunulmaktadır (Yılancı, 2009):

$$y_t = \mu + \beta t + \alpha y_{t-1} + \theta DT(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_i \quad (5)$$

(5) numaralı eşitlikte DT $t > TB$ olduğu durumda $t - TB$, diğer alternatif durumlarda ise sıfır değerini alan gölge değişkendir. Hata terimlerindeki otokorelasyonu engellemek için eşitliğin sağ tarafına bağımlı değişkenin gecikmeli değeri eklenmiştir. (4) numaralı denklem üzerinden elde edilen ZA birim kök testinde kırılma tarihinden sonra hesaplanan α 'nın t değeri ile ZA'nın kritik değeri karşılaştırılmaktadır. Hesaplanan t istatistik değerinin mutlak değerce ZA kritik değerinden büyük olması seride yapısal kırılmanın varlığına işaret ederken, küçük olması durumu trend fonksiyonunda meydana gelen yapısal değişimle birlikte serinin trend durağan olduğunu belirtmektedir (Yılancı, 2009).

3.2. EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

Çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Johansen (1989, 1991) ve Phillips-Ouliaris (1990) eşbütünleşme testleri ile araştırılmıştır. Johansen eşbütünleşme testi durağan olmayan seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını test etmektedir. Johansen eşbütünleşme testinde seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi p. dereceden VAR (p) modelden elde edilen optimal gecikme uzunluğu dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Johansen eşbütünleşme denklemini $t = 1, 2, \dots, T$ ve X_{-k+1}, \dots, X_0 varsayımları altında (6) numaralı denklemde sunulmaktadır (Johansen, 1989):

$$X_t = \Pi_1 X_{t-1} + \dots + \Pi_k X_{t-k} + \varepsilon_t \quad (6)$$

(6) numaralı denklem üzerinden eşbütünlük vektörleri maksimum olabilirlik dereceleri dikkate alınarak herhangi bir $r < p$ için $H_0: rank(\Pi) \leq r$ ya da $\Pi = \alpha\beta'$ biçiminde oluşturulan hipotezler kapsamında test edilmektedir. α ve β ; $p \times r$ boyutlu matrisi tanımlamak üzere değişkenler arasında eşbütünlük olduğu durumda X_t parametresi, eşbütünlük vektörünü ifade eden β ile $\Pi = \alpha\beta'$ koşulu gereği eş bütünlük olacaktır. Test prosedüründe eş bütünlük ilişkisi araştırılan değişkenlerin hata terimleri arasındaki kanonik sıralama ilişkisinin $\Omega_1^2 > \Omega_2^2 > \Omega_3^2 \dots > \Omega_p^2$ olduğu varsayılmakta ve bu ilişkiden hareketle maksimum iz değer ve öz değer hesaplanmaktadır. Bu yaklaşıma göre iz ve öz değerlere ilişkin istatistikler aşağıdaki biçimde tanımlanmaktadır:

$$\Omega_{max}(r, r+1) = -T \ln(1 - \hat{\Omega}_{r+1}^2) \quad (7)$$

$$\Omega_{trace}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \hat{\Omega}_i^2) \quad (8)$$

(7) ve (8) numaralı eşitlikler Ω_{max} ve Ω_{trace} testleri; r eşbütünlük vektörünü tanımlamak üzere sıfırdan farklı öz değerlerin sayısını test etmektedir. p . dereceden bir otoregresif modelde iz r tane eşbütünlük vektörü olduğu alternatifine karşı eşbütünlük olmadığı hipotezini test edilirken maksimum öz değer test istatistiği r tane eşbütünlük vektörü olduğuna yönelik oluşturulan sıfır hipotezi $r+1$ tane eşbütünlük vektörü olduğu alternatif hipotez karşısında test etmektedir. Rank değerinin 1'e eşit olması seriler arasında tek bir uzun dönem ilişkisinin olduğu; rankın 1'den büyük olması durumu ise seriler arasında birden fazla eşbütünlük ilişkisi olduğunu belirtmektedir. (Johansen, 1989, 1991; Bilgili, 1998).

Phillips-Ouliaris (1990) eşbütünlük testi Johansen eşbütünlük testinden farklı olarak yarı parametrik eşbütünlük yöntemi kullanmaktadır. Phillips-Ouliaris test prosedürü $y_t = \hat{\beta}'x_t + \hat{u}_t$ olarak tanımlanan doğrusal eş bütünlük regresyon modelini temel alarak hesaplanan koşullu varyansların eş bütünlük olup olmadığını test etmektedir. $\omega_{11.2} = \omega_{11}(1 - \rho^2)$ ve $\rho^2 = \omega_{21}\Omega_{22}^{-1}\omega_{21}/\omega_{11}$ eşitlikleri temelinde $\omega_{11.2}$ olarak tanımlanan koşullu varyans parametresine bağlı olarak $H_0: \omega_{11.2} \neq 0$ ve $H_1: \omega_{11.2} = 0$ hipotezleri test edilmektedir. Phillips-Ouliaris eşbütünlük çok değişkenli iz istatistiği olarak tanımlanan \hat{P}_z :

$$M_{zz} = T^{-1} \sum_{i=1}^T z_t z_t' \text{ ve } \hat{\Omega} = T^{-1} \sum_{t=1}^T \xi_t \xi_t' + T^{-1} \sum_{s=1}^i \omega_{si} \sum_{t=1}^T (\xi_t \xi_{t-s}' + \xi_{t-s} \xi_t')$$

iken M_{zz} ve $\hat{\Omega}$ değerlerini dikkate alarak (9) numaralı eşitlikteki biçimde hesaplanmaktadır:

$$\hat{P}_z = T \text{tr}(\hat{\Omega} M_{zz}^{-1}) \quad (9)$$

P_u olarak tanımlanan Tau test istatistiği $\hat{P}_u = T \hat{\omega}_{11.2} / T^{-1} \sum_{i=1}^T \hat{u}_t^2$ formülüne göre belirlenmektedir.

Test sonucuna elde edilen Tau ve z istatistik değerleri Phillips-Ouliaris tarafından sunulan kritik tablo değerleriyle karşılaştırılarak eşbütünlük ilişkisinin olup olmadığına karar verilmektedir.

3.3. VEKTÖR HATA DÜZELTME MODELİ

İki değişken arasında eşbütünlük ilişkisi olması durumu, değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisi olduğunu gösterse de kısa dönemde söz konusu değişkenler arasında bir denge olmayabilir. Diğer bir ifadeyle uzun dönemde birlikte hareket eden seriler kısa dönemde aynı davranışı göstermeyebilir. Bu durumda hata terimleri kısa dönem dengeleri ile uzun dönem

dengeleri arasında bir uyumlaştırma görevi üstlenmektedir (Dikmen, 2009: 311-312). Eş bütünleşik serilerde gözlenen kısa dönem dengeden sapmaların ne kadar süre sonra düzeltileceği, başka bir söylemle ne zaman denge durumuna yakınsayacağı vektör hata düzeltme modeli (VECM) aracılığıyla araştırılmaktadır.

y_{1t} ve y_{2t} eş bütünleşik iki vektör olmak üzere VECM modeli (9) ve (10) numaralı eşitliklerdeki biçimde tanımlanmaktadır (Dolado vd., 2003: 636-639):

$$\Delta y_{1t} = \theta_{10} + \theta_{11}z_{t-1} + \sum_{i=1}^{p_1} \theta_{12,i} \Delta y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{p_2} \theta_{13,i} \Delta y_{2,t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (9)$$

$$\Delta y_{2t} = \theta_{20} + \theta_{21}z_{t-1} + \sum_{i=1}^{p_3} \theta_{22,i} \Delta y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{p_4} \theta_{23,i} \Delta y_{2,t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (10)$$

Yukarıdaki eşitliklerde Δ ; $\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$ biçiminde hesaplanan birinci fark operatörünü; $p_i; i = 1, \dots, 4$ koşuluna bağlı hesaplanan gecikme değerini, $\varepsilon_t (0, \Sigma)$ olmak üzere sıfır ortalamaya sahip hata terimleri toplamını, z_{t-1} parametresi ise eş bütünleşik y_{1t} ve y_{2t} vektörlerinin doğrusal kombinasyonunu veren $z_t = y_{1t} - \alpha - \beta y_{2t}$ eşitliğinin bir gecikmeli değerini ifade etmektedir. Kısa dönem dengeden sapmaların yakınsama ya da uyarlanma hızı z_{t-1} katsayısının alacağı değere göre belirlenmektedir. Bu bağlamda (9) ve (10) numaralı eşitliklerden görülebileceği üzere z_{t-1} terimi önceki dönemlerdeki y_{1t} ve y_{2t} değişkenlerinde meydana gelen dengesizliklerin boyutunu temsil etmektedir. Bu nedenle VECM modeli, bir değişkendeki değişikliklerin yalnızca diğer değişkenlerdeki değişikliklere ve kendi geçmiş değerlerine değil aynı zamanda y_{1t} ve y_{2t} seviyeleri arasındaki dengesizliğin boyutuna da bağlı olduğuna işaret etmektedir. z_t değeri ne kadar yüksekse dengeye doğru yakınsama oranı da o derece büyük olacaktır (Dolado vd., 2003: 636-639).

3.4. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ

Granger (1969) değişkenler arasındaki öncelik durumundan hareketle iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığını test etmektedir. Granger nedensellik testinde uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından, ele alınan bir değişkenin diğer değişkenin Granger nedeni olması, ancak ilk değişkenin geçmiş değerlerinin diğer değişkenin şimdiki değerini tahmin etmesiyle mümkün olmaktadır. X ve Y olarak tanımlanan iki değişken arasındaki Granger nedensellik ilişkisi aşağıdaki denklemler yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$Y_t = \alpha_{1i} + \sum_{i=1}^{p_1} \alpha_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{p_2} \beta_{1j} X_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (11)$$

$$X_t = \alpha_{2i} + \sum_{i=1}^{p_1} \alpha_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=1}^{p_2} \beta_{2j} X_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (12)$$

(11) ve (12) numaralı denklemlerde $\alpha_i = (\alpha_{1i}, \alpha_{2i})$ sabit terimi, $\varepsilon_t = (\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t})$ ise sıfır ortalama ve sabit varyansa sahip, beyaz gürültülü hata terimidir. Granger nedensellik testinde boş hipotez $H_0: \sum_{i=1}^p \alpha_i = 0$ olup X'in Y'nin Granger nedeni olmadığını, alternatif hipotez olan $H_1: \sum_{i=1}^p \alpha_i \neq 0$ hipotezi ise X'in Y'nin Granger nedeni olduğunu ifade etmektedir. Granger nedensellik testinin uygulanabilmesi için serilerin durağan olmaları ve VAR(p) model yardımıyla uygun gecikme zamanının belirlenmesi gerekmektedir (Taşar, 2016: 86; Kubar ve Toprak, 2021).

4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada ele alınan serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’e göre LODA serisine ait ortalama değeri LGDP serisinden daha yüksektir. Standart sapma değerleri incelendiğinde LODA serisinin LGDP serisine göre daha oynak bir yapıda olduğu görülmektedir. Basıklık ve oynaklık katsayılarına ilişkin bulgular her iki serinin de basık ve sağa çarpık olduğunu ortaya koymaktadır. Normallik testi sonuçları LODA serisinin normal, LGDP serisinin ise normal dağılım göstermediğine işaret etmektedir.

Tablo 1. Serilere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	LODA	LGDP
Ortalama	2.465	0.661
Maksimum	3.829	1.314
Minimum	0.423	0.195
Std.Hata	0.956	0.360
Basıklık	0.006	0.756
Çarpıklık	1.863	2.177
J-Bera	2.691 [0.260]	6.181 [0.045]
Gözlem Sayısı	50	50

Not: Olasılık değerleri parantez içinde gösterilmiştir.

Tanımlayıcı istatistiklerin ardından serilerin durağanlıkları sabitli ve sabitli-trendli modeller için ADF ve PP. Birim kök testleri ile incelenmiştir. Tablo 2’de sunulan bulgular ışığında serilerin düzey değerlerinde birim kök içermediklerine yönelik oluşturulan boş hipotez 1%, 5% ve 10% önem düzeylerinde reddedilmiştir. Boş hipotezin reddedilmesi serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıklarına ve fark işlemi ile durağanlaştırılmaları gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda ilgili serilerin birinci farkları alınmış ve değişkenlerin 1% önem düzeyinde durağanlaştıkları tespit edilmiştir.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF				PP			
	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	Düzye	1.Fark	Düzye	1.Fark	Düzye	1.Fark	Düzye	1.Fark
LODA	-0.881 [0.785]	-3.878 [0.000]	-3.407 [0.163]	-3.852 [0.000]	-0.818 [0.805]	-9.047 [0.000]	-2.105 [0.529]	-8.974 [0.000]
LGDP	-0.059 [0.947]	-7.156 [0.000]	-1.407 [0.846]	-7.165 [0.000]	-0.097 [0.943]	-7.156 [0.000]	-1.524 [0.8075]	-7.1647 [0.000]

Not: Olasılık değerleri parantez içinde gösterilmiştir.

Serilerin düzey değerlerinde durağan olmamaları, bu durağan dışılığın seride yer alan stokastik trendden mi yoksa yapısal kırılmadan mı meydana geldiğinin araştırılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle ADF ve PP birim kök testlerine ek olarak serilerin birim kök sınaması yapısal kırılmalı birim kök testi olan ZA birim kök testi ile incelenmiştir. Tablo 3’de sunulan ZA birim kök testi sonuçlarına göre çalışma örneklemini kapsayan 1970-2020 yılları için 1986 ve 2001 olmak üzere iki kırılma tarihi tespit edilmiştir. ADF test istatistik sonuçları 1%, 5%

ve 10% kritik değerleri ile karşılaştırıldığında daha önce sunulan ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına benzer biçimde serilerin düzey değerlerinde durağan olmadıklarına işaret etmektedir.

Tablo 3. Zivot Andrews (ZA) Birim Kök Testi Sonuçları

	LODA	LGDP
ADF Test İst.	-3.700	-3.988
Kırılma Tarihi	1986	2001
%1 Kritik Değer	-4.949	-4.949
%5 Kritik Değer	-4.443	-4.443
%10 Kritik Değer	-4.193	-4.193

Düzyey değerlerinde durağan olmadıkları, başka bir söylemle birinci farklarında durağanlaştıkları belirlenen değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Johansen ve Phillips-Ouliaris eş bütünleşme testleri ile araştırılmıştır. Johansen eş bütünleşme testinin uygulanabilmesi için ilk olarak VAR (p) modeli için uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Tablo 4 üzerinden izlenebildiği gibi LR, FPE ve AIC bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 2 olarak bulunmuştur. Uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından VAR (2) olarak oluşturulan modelin uygunluğu otokorelasyon, değişen varyans ve kararlılığa ilişkin tanısal testlerle sınanmış ve VAR (2) modelinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı, bununla beraber modele ait otoregresif karakteristik ters köklerin birim çemberin içinde yer aldığı görülmüştür. VAR (2) modeline ait tanısal test sonuçları EK’te sunulmuştur.

Tablo 4. Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-47.70773	NA	0.001820	2.204684	2.323943	2.249359
1	70.07294	215.0777	1.61e-05	-2.524910	-2.047874*	-2.346210*
2	82.03831	20.28910*	1.42e-05*	-2.653839*	-1.819025	-2.341113
3	89.60314	11.84060	1.54e-05	-2.591441	-1.398848	-2.144688
4	92.90444	4.736651	2.02e-05	-2.343671	-0.793301	-1.762893

Not: * işareti kriterlerler tarafından seçilen optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. LR: Sıralı Değiştirilmiş LR Test istatistiği, FPE: Son Tahmin Hatası; AIC: Akaike Bilgi Kriteri, SC: Schwarz Bilgi Kriteri, HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriterini ifade etmektedir.

Johansen eşbütünleşme testine ilişkin bulgular Tablo 5’in A panelinde sunulmuştur. İz değere ait Trace ve öz değere ait Max-Eigen test istatistik değerleri kritik değerlerden daha küçük olduğundan seriler arasında eşbütünleşme olmadığına yönelik sıfır hipotez reddedilmektedir. Başka bir söylemle bulgular 1% önem düzeyinde serilerin eş bütünleşik olduğuna işaret etmektedir. Tablo 5’in B panelinde sunulan Phillips-Ouliaris Eşbütünleşme Testi sonuçları değerlendirildiğinde, Tau ve Z istatistik değerlerine ait olasılık değerleri, seriler arasında uzun dönemde 5% önem düzeyinde eşbütünleşme ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Eşbütünleşme Test Sonuçları

Panel A: Johansen Eşbütünleşme Testi						
H ₀ Hipotezi	Trace İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık	Max-Eigen İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık
r=0	50.395	42.915	0.0076	37.087	25.823	0.0011
r≤1	13.307	25.872	0.7139	85.492	19.387	0.7698

Panel B: Phillips-Ouliaris Eşbütünleşme Testi		
	Değer	Olasılık
Phillips-Ouliaris tau istatistiği	-3.728.130	0.0280
Phillips-Ouliaris z istatistiği	-2.127.049	0.0214

Not: Phillips-Ouliaris eşbütünleşme testinde gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre 2 olarak belirlenmiştir.

Serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerine yönelik bulguların sunulmasının ardından, modele ait uzun dönem katsayıları ve uzun dönemde meydana gelen değişmelerin/sapmaların uyarlanma hızı, diğer bir ifadeyle uzun dönemde meydana gelen dengeden sapmaların ne kadar süre sonra düzeltileceğine ilişkin hata düzeltme katsayısına ilişkin bulgular Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo 6'da grldği üzere uzun dönemde LODA değerinin bir gecikmesinin LGDP zerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı ve negatif, yapısal kırılma dönemlerini tanımlamak için modele eklenen kukla değişkenlerin ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu görülmektedir. Tablo 6 A panelinde grldği üzere uzun dönemde LODA'da meydana gelen yüzde birlik bir değişimin LGDP üzerinde %1.044'lk bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir. Tablonun B panelinde ise kısa dönem katsayıları ve hata düzeltme modeli sunulmaktadır. Uzun dönemde meydana gelen dengeden sapmaların dengeye yakınsaması, başka bir ifadeyle modelin söz konusu sapmalara tepkisi HDT ile ifade edilen hata düzeltme terimi ile incelenmektedir. Buna göre hata düzeltme modelinin negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması uzun dönemde meydana gelen dengeden sapmaların yeniden dengeye yakınsamayla sonuçlanacağına işaret etmektedir. Elde edilen bulgular LGDP'de meydana gelen sapmalar LODA tarafından düzeltilmektedir ancak hesaplanan t istatistik değerinin 1%, 5% ve 10% kritik değerlerinden kk olmasından dolayı söz konusu düzeltme anlamlı değildir. LODA serisine ait t istatistik değerine bakıldığında ise hesaplanan t istatistik değerinin 1%, 5% ve 10% kritik düzeylerinden daha büyük olduğu ve hata düzeltme modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ancak hata düzeltme teriminin dengeye yakınsayabilmesi negatif olma koşuluna bağlı olduğundan LODA'da uzun dönemde meydana gelen dengeden sapmaların LGDP tarafından düzeltilmediği aksine LGDP'nin meydana gelen dengesizliği arttırdığı, başka bir söylemle LODA'yı dengeden daha fazla uzaklaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 6. VECM Uzun ve Kısa Dönem Test Sonuçları

Panel A: Uzun Dönem	
	HDT
LGDP(-1)	1.000000
LODA(-1)	-1.044127 (0.29438) [-3.54684]
Kukla(-1)	1.904975

	(0.38913)
	[4.89553]
C	-0.064369

Panel B:Kısa Dönem

Hata Düzeltme:	D(LGDP)	D(LODA)	D(Kukla)
HDT	-0.086996 (0.05793) [-1.50166]	0.662788 (0.21396) [3.09772]	-0.598565 (0.15111) [-3.96118]
D(LGDP(-1))	-0.697979 (0.14745) [-4.73368]	-1.289.962 (0.54456) [-2.36879]	-0.658403 (0.38460) [-1.71193]
D(LGDP(-2))	-0.058521 (0.17282) [-0.33863]	-0.011357 (0.63825) [-0.01779]	0.483978 (0.45076) [1.07369]
D(LODA(-1))	0.038254 (0.05671) [0.67459]	-0.397666 (0.20943) [-1.89875]	-0.142222 (0.14791) [-0.96153]
D(LODA(-2))	0.064069 (0.03632) [1.76405]	-0.028514 (0.13413) [-0.21258]	-0.024977 (0.09473) [-0.26366]
D(Kukla(-1))	0.134691 (0.09445) [1.42607]	-0.427317 (0.34882) [-1.22503]	0.493778 (0.24635) [2.00435]
D(Kukla(-2))	-0.011569 (0.07204) [-0.16060]	-0.157187 (0.26604) [-0.59084]	0.018227 (0.18789) [0.09701]
C	0.000557 (0.01075) [0.05184]	0.001648 (0.03970) [0.04151]	0.000370 (0.02804) [0.01319]

Not: Kukla değişken değerleri ZA birim kök testinden elde edilen kırılma zamanlarını göstermektedir. Standart hatalar parantez, t istatistik değerleri ise köşeli parantez içinde gösterilmektedir. t istatistiklerinin mutlak değerleri %10, %5 ve %1 için 1.65, 1.96 ve 2.55 kritik değerleri ile karşılaştırılmıştır.

Eşbütünleşme ve VECM testlerinin ardından LGDP ve LODA değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Tablo 7’de görüldüğü üzere LODA’dan LGDP’ye doğru sırasıyla 5% önem seviyesinde Granger nedensellik ilişkisi olmadığına yönelik oluşturulan boş hipotez reddedilmiş ve LODA’dan LDGP’ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Öte yandan LGDP’den LODA’ya doğru sırasıyla %10, %1 ve %5 önem seviyelerinde Granger nedensellik ilişkisi olmadığına yönelik oluşturulan boş hipotez ise kabul edilmiş ve LGDP’den LODA’ya doğru Granger nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Boş Hipotez	F-İstatistiği	Olasılık
LODA, LGDP'nin Granger Nedeni Değildir	333.920	0.0451
LGDP, LODA'nın Granger Nedeni Değildir	0.47415	0.6257

Not: Granger nedensellik analizinde gecikme uzunluğu 2 olarak alınmıştır.

5. SONUÇ VE DEğERLENDİRME

Dış yardım sermaye birikiminin dışuk olduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçlerinde bir bileşendir. Dış yardımın miktarı ve mahiyetinden çok etkinliği ve tahsisine atfedilen önem kurumsal gelişmişlik düzeyi ile ilişkilendirilmektedir. Kurumsal gelişmişlik düzeyi yüksek ancak sermaye birikimi dışuk olan lkelerde dış yardım ülkenin büyüme ve kalkınma süreçlerinde itici bir g görevi üstlenmekte, ülke belirli bir büyüme ve kalkınma aşamasına ulaştıktan sonra ise dış yardım ihtiyaı kademeli olarak azalmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çeşitli motivasyonlarla bağışcı konumunda oldukları ve alıcı lkelerde başta altyapı sorunları olmak üzere büyüme ve refahın artırılması, yoksulluğun azaltılması, temel kalkınma düzeylerine ulaşılması gibi hedefler doğrultusunda katkıda buldukları yardım programları, alıcı ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal yapısının inşasında söz sahibi olma hakkını doğurmaktadır. Bağımlılık teorisi kapsamında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin mutlak hakimiyet yapısına dönüşümüne zemin hazırlayan dış yardımlar ülkelerin büyüme rakamları üzerinde olumlu etki yaratsa da toplumsal ihtiyaçların karşılanması hususunda yeterli kabiliyete sahip değildir. 19. yüzyıldan itibaren çeşitli dış yardımlar ile Afganistan ekonomisini inşa etme gayesinde olan Afgan merkezi yönetimleri bu hususta başarılı olamamış ve Afganistan bugün dünyanın en eğitimsiz ve yoksul nüfuslarından biri olmasının yanı sıra dış yardımların sermaye birikimi yaratma kapasitesi sınırlı kalmıştır.

Bu çalışmada 1970-2020 yılları arasında Afganistan ekonomisinde dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Resmi kalkınma yardımı olarak anılan ODA ve ekonomik büyümenin göstergesi olarak ele alınan reel GSYİH değişkenleri arasındaki ilişki Johansen ve Phillips-Ourialis eşbütünleşme testleri, vektör hata düzeltme modeli (VECM) ve Granger nedensellik testi ile araştırılmıştır. Eş bütünleşme testleri dış yardım ve ekonomik büyüme serileri arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Uzun dönemde birlikte hareket ettiği tespit edilen dış yardım ve ekonomik büyüme serileri arasındaki uzun ve kısa dönem katsayı tahmini VECM modeli yardımıyla araştırılmıştır. VECM model sonuçlarından elde edilen bulgulara göre uzun dönemde dış yardımda meydana gelen yüzde birlik bir değişim büyüme üzerinde %1.044'lk bir artışa neden olmaktadır. Modelin hata düzeltme terimi incelendiğinde ise uzun dönemde dış yardımda meydana gelen dengesizliklerin ekonomik büyüme tarafından düzeltilmediği aksine büyümenin dengesizliği artırma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada son olarak dış yardım ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü Granger nedensellik testi ile araştırılmış ve dış yardımdan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Başka bir söylemle dış yardımlarda meydana gelen bir artış ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken, ekonomik büyümede meydana gelen bir artış ise dış yardımları artırmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abate, C. A. & Papavassiliou, V. (2022). *The Relationship Between Aid And Economic Growth of Developing Countries: Does Institutional Quality and Economic Freedom Matter?*. *Cogent Economics & Finance*, 10(1).
- Adebayo, T. & Awosusi, A. A. & Ajayi, T. (2020). *Dynamic Aid-Growth Relationship in Nigeria: A Two-Gap Approach*. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (XII), 1-17.
- Appiah-Konadu, A. P. & Shitsi, F. & Abokyi, E. & Twerefou, D. K. (2016). *The Effect of Foreign Aid on Economic Growth in Ghana*. *African Journal of Economic Review*, 4, 248-261.
- Asteriou, D. (2009). *Foreign Aid and Economic Growth: New Evidence From A Panel Data Approach For Five South Asian Countries*. *Journal of Policy Modeling*, 31(1), 155-161.
- Bailliu, J. (2000). *Private Capital Flows, Financial Development and Economic Growth in Developing Countries*. Bank of Canada Working Paper, No.15.
- Barfield, T. (2021). *Afganistan: Politik ve Kültürel Bir Tarih*. Çev. Burhan Yüksektaş, İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 1. Basım.
- Bierens, H. J. (2003). *Unit Roots. A Companion to Theoretical Econometrics*. Bölüm:29, Editör: Baltagi, B., UK, Blackwell Publishing, 1. Basım
- Bilgili, F. (1998). *Stationarity And Cointegration Tests: Comparison of Engle -Granger and Johansen Methodologies*. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 131-141.
- Brautigam, D. A. & Knack, S. (2004). *Foreign Aid, Institutions, and Governance in Sub-Saharan Africa*. *Economic Development and Cultural Change*, 52(2), 255-285.
- Burnside, C. & Dollar, D. (2000). *Aid, Policies and Growth*. *American Economic Review*, 90(9), 847-868.
- Çevik, S. & Amanat, A. (2021). *The Impact of International Aid on Economic Growth of Afghanistan*. *EUL Journal of Social Sciences*, 11(2), 99-114.
- Chatterjee, S. & Turnovsky, S. J. (2007). *Foreign Aid and Economic Growth: The Role of Flexible Labor Supply*. *Journal of Development Economics*, 84(1), 507-533.
- Deniz, M. & Haidar, Z. G. (2019). *The Effects of Foreign Aid on Economic Development in Afghanistan (2001-2015)*. *İktisat Araştırmaları Dergisi*, *Journal of Research in Economics*, 3(2), 110-138.
- Dikmen, N. (2009). *Ekonometri: Temel Kavramlar ve Uygulamalar*. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı.
- Dolado, J. J. & Gonzalo, J. & Marmol, F. (2003). *Cointegration. A Companion to Theoretical Econometrics*, Bölüm:30, Editör: Baltagi, B., UK, Blackwell Publishing, 1. Basım
- Dowling, J. M. & Hiemenz, U. (1983) *Aid, Savings and Growth in the Asian Region*. *The Developing Economies*, 21, 3-13.
- Durbary, R. & Gemmill, N. & Greenaway, D. (1998). *New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Growth*. CREDIT Research Paper, No. 98/8, The University of Nottingham, Centre for Research in Economic Development and International Trade (CREDIT), Nottingham
- Easterly, W. (2003). *Can Foreign Aid Buy Growth?*. *Journal of Economic Perspectives*, 17(3), 23-48.
- Farahmand, M. A. (2021). *The Relationship Between Economic Growth and Foreign Aid: The Case of Afghanistan*. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi* *Journal of Economic Policy Researches*, 8(2), 141-154.
- Fasanya, I. O. & Onakoya, A. B. (2012). *Does Foreign Aid Accelerate Economic Growth? An Empirical Analysis For Nigeria*. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(4), 423-431.
- Fayissa, B. & El-Kaissy, M. (1999). *Foreign Aid And The Economic Growth of Developing Countries (LDCs): Further Evidence*. *Studies in Comparative International Development*, 34, 37-50.

- Feeny,S.(2007). *The Impact of Foreign Aid on Economic Growth in Papua New Guinea*.The Journal of Development Studies,41(6),1092-1117.
- Feeny, S. & McGillivray, M. (2010). *Aid and Growth in Small Island Developing States*. Journal of Development Studies, 46(5), 897–917.
- Griffin, K.B.&Enos,J.L.(1970). *Foreign Assistance: Objectives and Consequences*. Economic Development and Cultural Change,18(3),313-327.
- Gujarati, D. & Porter, D.C. (2018). *Temel Ekonometri*. şenesen Ü. ve G.G şenesen,Çev.), İstanbul, Literatür Yayıncılık, 5.Basım.
- Hatemi-J,A. & Irandoust,M.(2005). *Foreign Aid And Economic Growth: New Evidence From Panel Cointegration*. Journal Of Economic Development,30(1),71-80.
- Islam, A. M. (1992). *Foreign Aid and Economic Growth: An Econometric Study of Bangladesh*. Applied Economics, 24, 41–44.
- Johansen, S. (1991). *Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models*. Econometrica, 59, 1551-1580.
- Johansen S.(1988). *Statistical Analysis of Cointegration Vectors*. Journal of Economic Dynamics and Control,12(),231-254.
- Knack, S. (2001). *Aid Dependence and the Quality of Governance: Cross-Country Empirical Tests*. Southern Economic Journal, 68(2), 310–329.
- Karimi, M.&Anwar, S.&Ali,U.(2021). *Determinants of Economic Growth in Afghanistan: A Time Series Approach*. Kardan Journal of Economics and Management Sciences ,4(2),82–97.
- Kormendi, R.C.&Meguire,P.&Levy,V.(1988). *Aid, Investment and Economic Growth in Developing Countries*. Working Paper No.560,University of Michigan.
- Knoema, *World Data Atlas /Afghanistan /GDP*. Erişim Adresi: <https://knoema.com/atlas/Afghanistan?mode=amp>, Erişim Tarihi: Kasım 2022
- Kubar, Y.&Toprak,Y.(2021). *Bitcoin ve Altcoin'ler Arasındaki İlişinin Granger Nedensellik Testi ile Analizi*. JOEEP,6(1),233-247.
- Lensink, R., & Morrissey, O. (2000). *Aid Instability as a Measure of Uncertainty and the Positive Impact of Aid on Growth*. Journal of Development Studies, 36(3), 31–49.
- Mbaku,J.M.(1993). *Foreign Aid and Economic Growth in Cameroon*. Applied Economics, 25(10), 1309–1314.
- Mosley,P.(1980). *Aid, Savings, and Growth Revisited*. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 42, 79-95.
- Niyonkuru,F.(2016). *Failure of Foreign Aid in Developing Countries: A Quest for Alternatives* .Business and Economics Journal,7(3),1-9.
- OECD.Stat (2022). *Aid(ODA) Disbursements to Countries and Regions (DAC2a)*.Erişim Adresi: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=Table2A> , Erişim Tarihi: Kasım 2022
- Qian, N. (2015). *Making Progress on Foreign Aid*. Annual Review of Economics, 7(1), 277–308.
- Papanek, G.F. (1973). *The Effect of Aid And Other Resource Transfers on Savings And Growth in Less Developed Countries*. Economic Journal, 82(327), 935–950.
- Phillips, P.C.B.&Ouliaris,S.(1990). *Asymptotic Properties of Residual Based Tests for Cointegration*..Econometrica,58(1),165-193.
- Radalet,S.(2007). *A Primer on Foreign Aid*. Center for Global Working Paper,No:92.
- Rath, B.N.&Akram,V.(2021). *Popularity of Unit Root Tests: A Review*. Asian Economics Letters, 2(4). <https://doi.org/10.46557/001c.24141>.

Sothan, S. (2017). *Foreign Aid and Economic Growth: Evidence from Cambodia*. The Journal of International Trade and Economic Development, 27(2).

The World Bank (2022). *Net Official Development Assistance and Official Aid Received (Current US\$) – Afghanistan*. Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ALLD.CD>, Erişim Tarihi: Kasım 2022.

Tang, K.B.&Bundhoo,T.(2017). *Foreign Aid and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Sub-Saharan Africa*. Theoretical Economic Letters, 7(5).

Tarp, F.&Robinson,S.(2000). *Foreign Aid and Development: Summary and Synthesis*. <http://www.routledge.com/books/details/9780415233637/>

Taşar, İ. (2016). *İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Uygulamaları*. Konya: Çizgi Yayınevi, 1. Basım.

Villanthenkodath, M.A.&Mushtaq, U.(2021). *Modelling the Nexus Between Foreign Aid and Economic Growth: A Case of Afghanistan and Egypt*. Studies of Applied Economics, 39(2).

Yılancı,V.(2009). *Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması*. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 10(2), ss.324-335.

EK: VAR(2) Modeline Ait Otokorelasyon, Normallik ve Karakteristik Birim Kökler**a) Otokorelasyon Test Sonuçları**

Gecikme	LRE* ist.	df	Olasılık	Rao F-ist.	df	Olasılık
1	11.77124	9	0.2265	1.342472	(9, 87.8)	0.2271
2	8.310999	9	0.5031	0.929720	(9, 87.8)	0.5037
3	9.435434	9	0.3981	1.062135	(9, 87.8)	0.3987

b) Normallik Testi Sonuçları

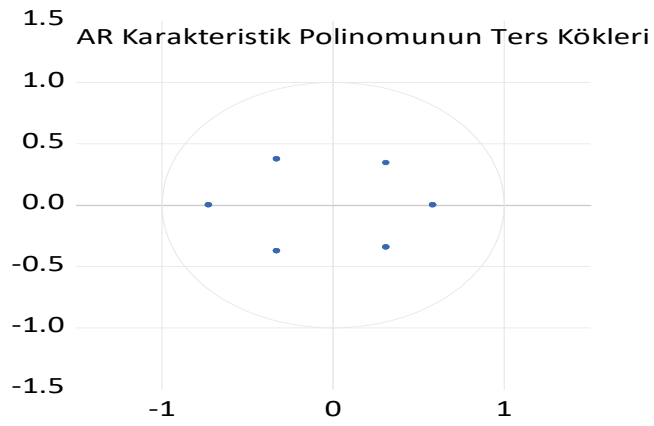
Bileşen	arpıklık	Chi-sq	df	Olasılık
1	- 0.500783	2.006272	1	0.1566
2	0.166656	0.222194	1	0.6374
3	2.578657	53.19576	1	0.0000
Joint		55.42423	3	0.0000

Bileşen	Basıklık	Chi-sq	df	Olasılık
1	3.937394	1.757415	1	0.1849
2	3.659894	0.870919	1	0.3507
3	11.17160	133.5502	1	0.0000
Joint		136.1785	3	0.0000

Bileşen	Jarque- Bera	df	Olasılık
1	3.763688	2	0.1523
2	1.093113	2	0.5789
3	186.7459	2	0.0000
Joint	191.6027	6	0.0000

c) AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Kök	Modulus
0.984804	0.984804
0.853884	0.853884
-0.259030 - 0.338369i	0.426134
-0.259030 + 0.338369i	0.426134
0.394448	0.394448
-0.208781	0.208781

İŞSİZLİK ORANLARI VE TÜKETİCİ KREDİLERİNDEKİ ARTIŞ ARASINDA EŞBÜTÜNLEŞME İLİŐKİŐİ: TÜRKİYE ÖZELİNDE BİR İNCELEME (2015:M2-2020:M2)

Müşerref ARIK¹

ÖZET

Tüketici kredisi kullanımındaki artış, ekonomide meydana gelen gerilemeler sonucunda vatandaşlar tarafından nakit ihtiyacının artması sonucunda meydana gelmektedir. Artan nakit ihtiyacı en hızlı ve kolay yöntem olan banka kredilerine talebi arttırırken, kredi kullanan kişi sayısında da yukarı yönlü bir hareketlenmeyi beraberinde getirmiştir. Kredi kullanımını etkileyen nedenler ekonomik tabanda yer bulmakla birlikte, ifade edilen durumun en büyük etkileyicileri arasında artan işsizlik oranları gösterilebilecektir. İşsizlik oranlarındaki artış, istihdam yetersizliği ile açıklanabilecek olmakla birlikte ilgili durumun ekonomik gereksinimler nedeniyle vatandaşların tüketici kredilerine yöneleceğini düşündürmektedir. İlgili düşünceden hareketle çalışma dahilinde 2015:M2-2020:M2 veri aralığında işsizlik oranlarındaki artış ve tüketici kredilerindeki artış değişkenleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Çalışmada Augmented Dickey Fuller birim kök testi, Fourier ADF testi ve Johansen Eőbütnleşme testinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda iki değişken arasındaki uzun dönem ilişkisi ispat edilmiş olup istihdamı arttırma anlayışı temelinde politik düzenlemeler gerçekteştirilmesi kredi kullanımına olan talebin azaltılması noktasında önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Oranları, Tüketici Kredileri, Johansen Eőbütnleşme Testi, Fourier Analizi, Augmented Dickey Fuller

COINTEGRATION RELATIONSHIP BETWEEN UNEMPLOYMENT RATES AND THE INCREASE IN CONSUMER CREDITS: A STUDY SPECIFIC TO TURKEY (2015:M2-2020:M2)

ABSTRACT

The increased use of consumer loans arises as a result of the people's increased demand for cash as a result of the economy's recessions. While the rising need for cash raised the demand for bank loans, which are the quickest and easiest approach, it also increased the number of people who used loans. Although the causes influencing loan utilization occur on an economic basis, rising unemployment rates may be identified as one of the most significant drivers of the given condition. Although the increase in unemployment rates may be attributed to a lack of work, it is expected that individuals would resort to consumer loans to meet their economic demands. The association between the growth in unemployment rates and the increase in consumer loans in the data range 2015:M2-2020:M2 was examined based on the related hypothesis. The study employed the Augmented Dickey Fuller unit root test, the Fourier ADF test, and the Johansen Cointegration test. As a consequence of the study, the long-term link between the two variables has been established, and it is advised to develop political arrangements based on the concept of expanding employment while decreasing credit demand.

Keywords: Unemployment Rates, Consumer Loans, Johansen Cointegration Test, Fourier Analysis, Augmented Dickey Fuller

¹ Öğretim Görevlisi, KTO Karatay Üniversitesi, muserref.arik@karatay.edu.tr, 0000-0002-5334-8743

1. GİRİŞ

İşsizlik, ekonomik büyümenin sağlanması noktasında kilit rol üstlenmekte olup ülkeler nezdinde gerçekleştirilen politikaların temelinde işsizlik oranlarının minimize edilip istihdamın artırılması yatmaktadır. İstihdamın artırılması, işgücünün katma değer yaratılması noktasında teşvikini sağlayacak olup işsizlik azalarak üretim, tüketim faaliyetleri artış gösterecek ve ekonomi ticari faaliyetler vb. unsurlarda meydana gelen artış ile gelişim gösterecektir. Ekonomik büyüme de birden fazla değişkenden etkilenmekte ve ekonomik büyümenin sağlanması için siyasi, sosyal ve ekonomik gerekli dönemlerin bir araya gelmesi beklenmektedir. Bu noktada ekonomik büyümeye giden yolda gelişim sağlanması için gereken birden fazla alan, konu ve politik gereklilikler bulunmaktadır. Ekonomide beklenen ya da bir başka ifade ile gerekli görülen büyümenin sağlanamaması sistemin ekonominin mevcut durumuna uygun yeni yol ve hizmetler sağlamasını gerekli kılmaktadır. İfade edilen duruma örnek olarak ülke vatandaşlarının ekonomide gözlemlenen darlık neticesinde banka hizmetleri arasında yer alan tüketici kredilerine talebi arttırması, ihtiyaçların karşılanması noktasında etkinlik sağlamakta buna ek olarak bankalar ve banka müşterileri arasında borçlanmayı arttırıcı etki uyandırmaktadır.

Ekonomide meydana gelen gerileme faaliyetleri ya da beklenenin altında büyümeler neticesinde banka kredilerinin kullanımının artması ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında yer alan değişkenlerde meydana gelen artış ile tüketici kredisi kullanımı arasında ilişki olabileceği sorusunu ortaya çıkartmaktadır. Bu doğrultuda ekonomide beklenen büyümenin sağlanmaması, nüfus artışı ve harcama gerekliliklerinde meydana gelen artış ile birlikte işsizlik oranlarında da artışı meydana getirecek ve istihdam yelpazesinin gerek çalışan sayısı bazında gerekse kurum faaliyet yelpazesi noktasında genişlemesini gerekli kılacaktır.

Bu noktada çalışma dahilinde işsizlik oranlarındaki artış ve tüketici kredilerindeki artış arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenecektir. Çalışma gerçekleştirilirken dünya bankası veri tabanından 2015:M02-2020:M02 dönemleri arasında ilgili değişkenlere ait veriler oransal bazda ele alınacak olup ekonometrik analize tabii tutulacaktır. Analiz gerçekleştirilirken ilk olarak Augmented Dickey Fuller birim kök testinin yeni nesil versiyonu olarak da ifade Fourier ADF birim kök testi gerçekleştirilecektir. İlgili test, Bozoklu (2020)'nin çalışması dahilinde literatürde kullanılır kılınmış olup, ifade edilen çalışmada yer alan formüller dikkate alınmak suretiyle analizde kullanılacaktır. Fourier ADF testi Bozoklu (2020) tarafından geliştirilmiş olsa da Fourier Analizin literatürdeki ilk kullanımı Enders ve Lee (2012)'nin çalışması ile başlangıç göstermiştir. İfade edilen testleri takiben Johansenn eşbütünlük testi ve Granger Nedensellik Analizi de bu çalışmada uygulanacak testler arasındadır.

Bu doğrultuda çalışmanın giriş bölümünü takiben, 20 akademik çalışmanın incelemeye tabii tutulduğu literatür taraması, analize tabii tutulacak testlerin formülasyonlarının ifade edildiği veri ve metodoloji kısmı, analiz sonucu çıktılarının tablolar halinde açıklandığı ampirik bulgular bölümü ve çıktılarının değerlendirildiği sonuç ve öneri bölümü ile çalışma tamamlanacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ekonomik büyümede gözlemlenen gerileme ya da beklenen gelişimin sağlanmaması tüketicilerin ekonomik darlık yaşamalarına ve banka kredilerine başvurmasına neden olabilmektedir. Tüketici kredileri ile finansman sağlama noktasında gözlemlenen bu artış ile ekonomik büyüme belirleyicileri arasında yer alan işsizlik oranlarındaki artış arasında ilişki olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmanın ilgili bölümünde işsizlik oranları ve tüketici kredileri değişkenlerinin incelemeye tabii tutulduğu akademik makaleler yer almaktadır. Tablo dahilinde incelemeye tabii tutulan makalelerin yazarları, yayım yılları, çalışmaların literatüre kazandırıldığı

veri tabanları, çalışmada incelenen veri yıl aralıkları, örneklem olarak seçilen ülkeler, analizde teste tabii tutulacak değişkenler ve çalışmalarda ulaşılan sonuçlar ifade edilmektedir.

Tablo 1. Alandaki çalışmaların literatr taraması

Yazar	Yıl	Veri Yıl Aralığı	lke	Analiz Türü	Değişkenler	alışma Sonucu
Bethune	2015	2007-2009	Birleşik Krallık	Panel Veri Analizi	İşsizlik Oranları Tüketicici Kredileri	İstihdam düzeyinde gözlemlenen gerileme tüketicici kredilerine olan talebi arttırmaktadır.
Cernohorsky	2017	2004-2015	ek Cumhuriyeti	Granger Nedensellik Testi Eşbütünleşme Testi	Ekonomik Gelişim Kredi Faiz Oranları	Değişkenler arasında ilişki tespit edilmekle birlikte kredi türleri ekonomik gelişim üzerinde farklı etkiler uyandırmaktadır.
Broz, vd.	2019	2014-2019	ek Cumhuriyeti	Ampirik Analiz	Faiz Oranları Tüketicici Kredileri	Tüketicici kredilerin sağlanması noktasında piyasa oranı, takipteki alacak oranı ve işsizlik oranı etki sahibidir.
Herkenhoff	2019	1977-2010	Amerika Birleşik Devletleri	Panel Veri Analizi	İşsizlik Oranları Kredi Kullanımı	İşsizlik oranlarındaki artışın kredi kullanımını arttırdığını ve döngüsel bir kredi, istihdam yapısına girildiği tespit edilmiştir.
Kilci, & Baygın	2019	2012-2018	Türkiye	Ampirik Analiz	Kredi Oranları Faiz Oranları Tüketicici Kredileri	Kredilerin faiz oranlarında meydana gelen artış kredilerdeki geri ödemeyi negatif etkilemekte ve takipteki kredi sayısının yukarı yönlü hareketini beraberinde getirmektedir. Ancak uzun dönemli ilişki tespit edilememiştir.
Magri	2019	2006-2012	İtalya	Ampirik Analiz	Tüketicici Kredileri Faiz Oranları	Kredilerdeki faiz oranları ve risk düzeylerinde 2008 krizi itibariyle artış olduğu gözlemlenmiştir.
Sztaudynger	2019	2004-2016	Polonya	Panel Veri Analizi	Kredi Riski Tüketicici Kredileri Ekonomik Büyüme	Kredi riski ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.
Fullerton, Vd.	2020	2015	Amerika Birleşik Devletleri	Ampirik Analiz	Faiz Oranları Tüketicici Kredileri	Faiz oranlarındaki artışın işsizlik oranları ile paralel olduğu, buna ek olarak tüketicici kredilerinin işsizlik ile artış gösterdiği ifade

						edilebilecektir.
Wadud, Vd.	2020	2003-2017	Amerika Birleşik Devletleri	Panel Veri Analizi	Tüketici Kredileri Ekonomik Büyüme	Tüketici güvemi ve kredi temerrütleri arasında ilişki bulunmaktadır. Güvende meydana gelen negatif yönelim temerrütü olumlu yönde etkilemektedir.
Sevinç	2021	2005-2019	Türkiye	Ampirik Analiz	İşsizlik Oranları Kredi Türleri Ekonomik Büyüme	Değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.
Baziki	2022	2007:01-2020:04	Türkiye	Panel Veri Analizi	Faiz Oranları Tüketici Kredileri	Sektörler arasındaki rekabet ve faizler arasında kredi bazında ilişki tespit edilmiştir.
Kozlovtceva	2022	2015-2019	Rusya	Ampirik Analiz	Tüketici Kredileri Ekonomik Büyüme	Değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.
Tian	2022	2008-2018	Çin	Ampirik Analiz	Ekonomik Büyüme Krediler	Politik belirsizlikler politik bazda etkiye sahiptir sonucuna ulaşılmaktadır.
Yılmaz Küçük	2022	2005:1-2021:12	Türkiye	ARDL Sınır Testi	Tüketici Kredileri Takipteki Krediler İşsizlik	Çalışmada incelenen değişkenlerin takipteki krediler ile eşbütünlüğe ilişkisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak işsizlik oranlarında meydana gelen artış takipteki kredi artışı ile doğru orantılıdır.
Vithessonthi	2023	1995-2014	Asya	Ampirik Analiz	Ekonomik Kriz Kredi Kullanımındaki Artış Karlılık	Değişkenler arasındaki ilişki tespit edilmiştir. Bankacılık sektöründeki gelişim kredi kullanımını arttırmaktadır.

Tablo incelendiğinde 15 akademik makaleye ait verilerin tabloda işlenerek literatürdeki odak noktası çalışmaların değerlendirildiği görülmektedir. Tabloda yer alan ve yayım yılları 2015 ile 2023 yılları arasına dayanan çalışmalar işsizlik oranları ve tüketici kredileri temel teşkil etmekle birlikte birden farklı değişkeni inceleyerek literatürde farklı araştırmaları gerçekleştirmiştir. Bethune (2015) çalışmasında, bu çalışmada olduğu gibi işsizlik oranları ve tüketici kredileri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve sonuç olarak istihdam düzeyindeki gerileme, bir diğer ifade ile

işsizlikteki artış ile tüketiciler kredileri arasında ilişki olduğunu göstermiş ve işsizlikteki artışın kredilere olan talebi arttırdığını ortaya koymuştur.

Bu çalışma da işsizlik oranlarındaki artış ve tüketiciler kredileri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tespit ederek Bethune (2015)'un çalışması ile aynı sonucu doğurmuştur. Yazar çalışmasında Birleřik Krallığı 2007-2009 yılları arasında incelemiş olmakla birlikte bu çalışma Türkiye özelinde 2015:M2-2020:M2 yıllarını kapsamaktadır. Herkenhoff (2019) ise 1977-2010 yıllarında Amerika Birleřik Devletleri özelinde gerçekteşirdiği analizde aynı sonuca ulaşmış ve kredi kullanımını ile işsizliğin doğru orantılı olduğunu vurgulamıştır. Aynı sonuca ulaşan çalışmalar arasında Fullerton (2020)'un Amerika Birleřik Devletleri'nde tüketiciler kredilerinin işsizlik ile artış gösterdiği sonucuna ulaşan ve Yılmaz Küçük (2022)'ün 2005:M1-2021:M12 yılları arasında Türkiye'yi ele alan çalışması örnek olarak verilebilecektir. Yılmaz Küçük (2022)'ün çalışması Türkiye özelinde gerçekteşirken, tüketiciler kredilerindeki artış yerine takipteki krediler değişkeni ile işsizlik oranı arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Çalışmada ARDL sınır testi uygulanmış olmakla birlikte bu çalışma ADF testi ve Johansen eşbütünleşme testinin yanı sıra Fourier yönteminden yararlanmasý yönüyle de literatüre katkı sağlamaktadır.

İfade edilen çalışmalara ek olarak tabloda işsizlik oranlarının etmen olduğu ekonomik büyüme ile tüketiciler kredileri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da yer almaktadır. Bu çalışmalara örnek olarak 2003-2017 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'ni inceleyen Wadud (2020)'un çalışması, 2005-2019 yılları arasında Türkiye'yi inceleyen Sevinç (2021)'in çalışması, Çin özelinde 2008-2018 yıllarını inceleyen Tian (2022)'in çalışması verilebilecektir. Tüm bu çalışmalar değerkenler arasındaki ilişkinin varlığını tespit etmiş ve bu yönde değerlendirmede bulunmuştur. İfade edilen çalışmalara ek olarak diğer çalışmalara dair değerkenler, sonuçlar vb. bilgilere tablo dahilinde ulaşılabilecektir.

3. METOT VE YÖNTEM

Bu çalışma, incelemeye tabii tutulacak değerkenlerin nicel analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmesi ile gerçekteşirilecek olup çalışmada, dünya bankası veri tabanından elde edilen veriler kullanılacaktır. Çalışmada kullanılacak iki değerken işsizlik oranlarındaki artış (UR) ve tüketiciler kredilerindeki artış (CL) olmakla birlikte bu değerkenlerin analiz edilmesi için ekonometrik analiz yöntemlerinden yararlanılmış ve 3 ayrı test çalışmanın inşasında etkin rol üstlenmiştir. 2015:M02-2020:M02 arasının incelemeye tabii tutulduğu testler sırasıyla; geleneksel Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi, yeni nesil Fourier ADF testi ve Johansen eşbütünleşme testi olarak ifade edilebilecektir. Augmented Dickey Fuller testi Dickey, ve Fuller (1979) tarafından literatüre kazandırılmış ve 1981 yılında geliştirilmiştir. Ek olarak Fourier analiz, Enders ve Lee (2012) tarafından uygulanmaya başlanmıştır. Fourier ADF testinde kullanılan anlamlılık düzeyleri ise Bozoklu (2020)'nun çalışmasından elde edilen verilerden alınacak olup bu çalışma değerlendirilirken bu değerlerden yararlanılacaktır. Son olarak çalışma dahilinde uygulanacak test ise değerkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin varlığını sorgulamak amacıyla oluşturulmuş Johansen eşbütünleşme testi olarak ifade edilebilecektir.

Çalışmanın bu bölümü, uygulanacak bu üç testin genel formülasyonunu ifade etmek amacıyla oluşturulmuştur. Testin genel formülasyonu;

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \partial Y_{(t-1)} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \partial Y_{(t-1)} + u_t \quad (2)$$

olarak belirlenmiştir. Augmented Dickey Fuller testi, serileri 3 farklı kısıt altında inceleyen bir test olmakla birlikte kısıt denklemleri ise; (3), (4) ve (5) numaralı satırlarda sırasıyla ifade edilmiştir.

$$\Delta Y_t = (\rho - 1) Y_{t-1} + u_t \quad (3)$$

$$\hat{\rho} = (\rho - 1) \quad (4)$$

$$\Delta Y_t = \hat{\rho} Y_{t-1} + u_t \quad (5)$$

Augmented Dickey Fuller birim kök testinin yeni nesil analiz yöntemi ile sinüs ve kosinüs değerlerinin hesaplanması ile oluşturulan Fourier ADF testi ise, bir diğer yöntemdir. Fourier ADF testinde Bozoklu (2020)'nin çalışmasından elde edilen veriler kullanılacak ve analiz edilecektir (Konat, vd. 2022).

$$\Delta y_t = a_1 + a_2 t + a_3 \sin\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + a_4 \cos\left(\frac{2\pi kt}{T}\right) + \rho y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta y_{t-1} + e_t \quad (6)$$

Fourier ADF testinin gerçekleştirilmesi akabinde bir başka test olan Johansen eşbütünlüşme testi uygulanacaktır. Johansen eşbütünlüşme testi denklemi 1988 yılında araştırmacının çalışması ile literatüre kazandırılmıştır. Test sonuçları çalışmanın bir sonraki bölümünde ifade edilecek olmakla birlikte denklemler (7) ve (8) satırlarında gözlemlenebilecektir.

$$X_t = b_1 + b_2 Y_t + u_t \quad (7)$$

$$u_t = X_t - b_1 - b_2 Y_t \quad (8)$$

Çalışmanın dördüncü bölümünde, bu bölümde ifade edilen testlere ait formülasyonlar ilgili dünya bankası veri tabanından çekilen veriler kullanılarak uygulanacaktır.

4. AMPİRİK SONUÇLAR

Çalışmanın dördüncü bölümü değişkenler ve uygun testler dahilinde analizi gerçekleştirilen seriler sonucunda elde edilen ampirik çıktılarının ifade edilmesi ve akabinde değerlendirilmesi amacıyla inşa edilmiştir. Bu amaçtan hareketle ilgili bölümde ilk olarak Dickey & Fuller (1979, 1981) tarafından literatüre kazandırılan ve geleneksel birim kök testi yöntemleri arasında ifade edilecek olan Augmented Dickey Fuller testi sonuçlarına yer verilecektir. Test, 3 farklı kısıt altında gerçekleştirilecek olmakla birlikte, testi takiben Fourier yöntemi olarak literatürde yer edinen ve yeni nesil analiz yöntemleri arasında yer alan Fourier ADF testinden yararlanılacaktır. Çalışma dahilinde uygulanacak son test ise Johansen eş bütünlüşme testi olarak belirlenmiş olmakla birlikte değişkenler arası uzun dönem ilişkisinin varlığının tespiti amaçlanmaktadır.

Tablo 2: Augmented Dickey Fuller Sabit Terim İçeren Model

Augmented Dickey Fuller			
	t-Statistic	Prob.	
CL	ADF Test İstatistik	-2.223661	0.2003
	%1 Kritik Değer	-3.544063	
	%5 Kritik Değer	-2.910860	
	%10 Kritik Değer	-2.593090	
	Prob. Δ		0.0000
	t-Statistic	Prob.	
UR	ADF Test İstatistik	-6.007580	0.0000
	%1 Kritik Değer	-3.544063	
	%5 Kritik Değer	-2.910860	
	%10 Kritik Değer	-2.593090	
	Prob. Δ		0.0000

Tablo dahilinde Augmented Dickey Fuller birim kök testinin sabit terim içerdiği varsayımı altında ekonometrik analize tabii tutulması akabinde elde edilen sonuçlar gözlemlenebilmektedir. Tablonun ilk kısmı tketicilerindeki artış (CL) değişkenine ait ıktıları gösterirken tablonun ikinci kısmı işsizlik oranlarındaki artışa (UR) ait sonuçları ortaya koymaktadır. Test sonuçları incelendiğinde tketicilerindeki artış değişkeni için t-istatistik değeri olan -2.223661 değerinin kısıt değerler olan %1 (-3.544060), %5 (-2.910860) ve %10 (-2.593090) değerlerinden mutlak değer cinsinde küçük seyrettiği gözlemlenmektedir. Buna ek olarak prob. değerinin de 0.2003 ile 0.05 limit değerden büyük olduğu ifade edilebilecektir. İfade edilen çıktılar doğrultusunda serinin durağan olmadığı ve birim kök içerdiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Aynı değerlendirme işsizlik oranlarındaki artış için değerlendirildiğinde farklı bir sonuç ile karşı karşıya kalınmaktadır. Serinin sabit terim içerdiği varsayımı altında analiz gerçekleştirildiğinde olasılık değerinin 0.000 ile limit değerden küçük olduğu; daha açık bir ifade ile t-istatistik değerleri olan -6.007580'in %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerindeki tablo dahilinde gözlemlenen değerlerden mutlak değer cinsinde büyük olduğu ve bu doğrultuda serinin durağan olduğu ve birim kök içermediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3: Augmented Dickey Fuller Sabit ve Trend Terim İçeren Model

Augmented Dickey Fuller		
	t-Statistic	Prob.
CL	ADF Test İstatistik	-2.436672
	%1 Kritik Değer	-4.118444
	%5 Kritik Değer	-3.486509
	%10 Kritik Değer	-3.171541
	Prob. Δ	0.0000
UR	ADF Test İstatistik	-5.944783
	%1 Kritik Değer	-4.118444
	%5 Kritik Değer	-3.486509
	%10 Kritik Değer	-3.171541
	Prob. Δ	0.0000

Tablo 2 özelinde gerçekleştirilen çıktı değerlendirmesi tablo 3 dahilinde ifade edilen ve serilerin hem sabit terim hem de trend terim içerdiği varsayımı altında değerlendirilir ise; tketicilerindeki değerliğin t-istatistik değerleri olan -2.436672 değerinin mutlak değer cinsinden kısıt değerlerinden küçük olduğu ve bu doğrultuda serinin birim kök içererek durağanlık gzlemlenemeyeceği ifade edilebilecektir. Nitekim ulaşılan sonuçlar olasılık değerleri olan 0.3577 değerinin limit değer olan 0.05'den büyük oluğu ile de netlik kazanabilecektir.

İşsizlik oranlarındaki artışa ait değerlendirmeler de tıpkı serinin sabit terim içerdiği varsayımı altında olduğu gibi hem sabit hem trend terim içerdiği varsayımı altında da serinin birim kök içermediği ve durağan olduğunu ispatlamaktadır. Gerek t-istatistik değerlerinin %1, %5 ve %10 kritik değerlerinden büyük oluğu gerekse olasılık değerlerinin 0.000 ile kısıt değerden küçük oluğu sonucu açıklayıcı niteliktedir.

Tablo 4: Augmented Dickey Fuller Sabit ve Trend Terim İçermeyen Model

Augmented Dickey Fuller		
	t-Statistic	Prob.
CL	ADF Test İstatistik	-1.575423
	%1 Kritik Değer	-2.604073
	%5 Kritik Değer	-1.946348
	%10 Kritik Değer	-1.613293
	Prob. Δ	0.0000
	t-Statistic	Prob.
UR	ADF Test İstatistik	-6.012697
	%1 Kritik Değer	-2.604073
	%5 Kritik Değer	-1.946348
	%10 Kritik Değer	-1.613293
	Prob. Δ	0.0000

Çalışma dahilindeki bir diğer varsayım serinin ne sabit terim ne de trend terim içermesi olarak ifade edilebilmekle birlikte tüketici kredilerindeki artış noktasında değerlendirilir ise; t-istatistik değerinin -1.575423 ile kısıt değerlerinden % 1 (-2.604073), %5 (-1.946348) ve %10 (-1.613293)'den mutlak değer cinsinde küçük olduğu ve buna ek prob. değerinin 0.1076 ile kısıt değerden büyük olduğu görülmektedir. Seri birim kök içermekte ve durağan değildir sonucunu vermektedir. Ulaşılan sonuçlar gözlemlenmektedir ki; tüketici kredileri için tüm kısıtlar altında seri aynı sonucu vermektedir.

İşsizlik oranları için ise t-istatistik değeri olan -6.012697'nin %1, %5 ve %10 kısıt değerlerinden mutlak değer cinsinden büyük olduğu gözlemlenmektedir. Prob. değeri ise 0.0000 ile limit değerden küçük seyretmiştir. Ve bu durum serinin birim kök içermediği, başka bir ifade ile durağan olduğu sonucunu vermektedir.

Tablo 5. Fourier ADF (2015-2020)

Değişken	Frekans	Min. KKT	F Kısıt Test	Uygun Gecikme Uzunluğu	FADF Test İstatistik
CL	1.80000	22.63920	5.588321	1.00000	-3.420619
UR	5.00000	1312.453	4.808276	2.00000	-6.248156

Not: k=1 için, anlamlılık düzeylerine göre optimal değerler sırasıyla; %1 için -4.42, %5 için -3.81, %10 için, -3.49'dur. k=5 frekans değeri değerlendirildiğinde ise; %1 için -3.58, %5 için -2.93 ve %10 için -2.60 olarak ele alınacaktır.

Fourier ADF birim kök testi, analiz gerçekleştirirken sinüs ve cosinüs değerlerini hesaba katması yönüyle literatüre katkı sağlamaktadır. Analiz sonuçları Tablo 5 dahilinde gözlemlenmektedir. Tablo incelendiğinde birinci satırda tüketici kredilerindeki artış (CL) ve ikinci satırda işsizlik oranlarındaki artış (UR) değişkenlerine ait değerlere yer verilmiş olmakla birlikte birinci sütun frekans, ikinci sütun min. KKT, üçüncü sütun F Kısıt test, dördüncü sütun uygun gecikme uzunluğu ve beşinci sütun ise FADF test istatistik değerini göstermektedir.

Tüketici kredilerindeki artışın ifade edildiği CL değişkeninin frekans değerinin 1.80000 olduğu gözlemlenmiş olmakla birlikte ilgili değere dair limit değerler Enders, & Lee (2012)'nin

çalışmasında yer alan tablo verileri çerçevesinde ele alınacaktır. Ve limit değerler Tablo 5’de yer alan -3.420619 FADF test istatistik değeri ile kıyaslanarak değerlendirilecektir. Tüketici kredisi değeri -3.420619’un %1 (-4.42), %5 (-3.81) ve %10 (-3.49)’dan mutlak değer cinsinden küçük olarak gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda ulaşılan çıktılar serinin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı sonucunu göstermektedir. İşsizlik oranlarındaki artış değişkeni için değerlendirme gerçekleştirildiğinde ise Enders, & Lee (2012)’nin çalışmasında frekans değerinin 5.0000 olduğu gözlemlenmiştir. İlgili frekans değerine ait %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyi değerleri FADF test istatistik değeri olan -6.248156 değeri ile karşılaştırılarak değerlendirilecektir. Karşılaştırma gerçekleştirildiğinde %1 (-3.58), %5 (-2.93) ve %10 (-2.60) değerlerinden büyük bir FADF test istatistik değeri gözlemlendiği ifade edilebilecektir. Seri durağan olmakla birlikte birim kök içermemektedir.

Tablo 6. Johansen Eşbütünleşme Testi

Johansen Eşbütünleşme Testi							
	Özdeğer İstatistik	İz İstatistik	Kritik Değer %5	Prob.**	MaxEigen İstatistik	Kritik Değer %5	Prob.**
None *	0.383213	31.66469	20.26184	0.0009	28.02740	15.89.210	0.0004
At most 1	0.060786	3.637292	9.164546	0.4688	3.637292	9.164546	0.4688

Johansen Eşbütünleşme testi gerçekleştirildiği takdirde tablo dahilinde sonuçlar gözlemlenebilmektedir. Analiz, Akaike bilgi kriterleri çerçevesinde sonuçlandırılacaktır. Tabloda yer alan sütunlar sırasıyla; özdeğer istatistik, iz istatistik, kritik değer %5, prob., Max Eigen istatistik, kritik değer %5 ve prob. olarak gözlemlenmektedir. Tabloda yer alan olasılık değerleri limit değer 0.05 ile kıyaslanarak değerlendirilecektir. Özdeğer istatistik çerçevesinde olasılık değerleri 0.0009 ve Max. Eigen istatistik için ise 0.0004 olarak hesaplanmıştır. İlgili değerler limit değer 0.05’den küçük seyrediyor olmakla birlikte bu durum H_0 ’ın reddedildiği gözlemlenmektedir. H_0 , eşbütünleşme olmadığı varsayımı olmakla birlikte eşbütünleşmenin olmayışının reddi, eşbütünleşme vardır anlamına gelmektedir. Ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığını ilgili değer doğrulamaktadır.

5. SONUÇ

İşsizlik, makro iktisadi anlamda üzerinde sıklıkla çalışma gerçekleştirilen bir alan olarak ifade edilebilecektir. İşsizlik oranlarının azaltılması ülkeler tarafından amaçlanan bir hedef olmakla birlikte ifade edilen oran birden fazla değişkenden etkilenip farklı değişkenler üzerinde etki uyandırmaktadır. İşsizlik oranlarını yukarı ya da aşağı yönlü etkileyen unsurların tespit edilmesi ise makro iktisadi anlamda katkı sağlayacak ve kısa vadede ekonomik büyüme uzun vadede ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesini beraberinde getirecektir. Bu doğrultuda işsizlik oranlarının dikkate alınarak inceleme gerçekleştirilmesi, örneklem seçilen ülke bazında önerilerde bulunarak siyasi, sosyal ve ekonomik katkı sağlanmasını beraberinde getirebilecektir. Tüketici kredileri de çalışma dahilinde incelenmiş bir başka değişkendir. Tüketiciler gerek alım gücünün yetersizliği gerekse kredi oranlarının makul oluşu gibi sebeplerle tüketici kredisi kullanımına yatkın olarak değerlendirilebilmektedir. Tüketici kredisi kullanımlarının artışı farklı unsurlardan etkilenip dönem dönem artış ya da azalış eğiliminde olabilmektedir. Bu çalışma, tüketici kredisine olan talebin ekonomik gücün yetersizliğinden hareketle artış gösterdiğini varsaymaktadır. İlgili varsayımdan hareketle ekonomik gücün yetersizliğinde önemli bir etken olan işsizlik sorunun hangi yönde seyrettiğinin tüketici kredisi kullanımı ile doğru orantılı olduğu varsayımında bulunmaktadır. Bu

doğrultuda çalışmanın hipotezi, işsizlik oranlarında meydana gelen artışın tüketici kredilerine olan talep ile doğrusal bir ilişkiye sahip olduğu yönünde belirlenmiştir.

Bu doğrultuda çalışma, Türkiye’de 2015:M2-2020:M2 dönemi içerisinde, ifade edilen işsizlik oranları ve tüketici kredilerindeki artış arasındaki ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlamıştır. Literatür incelendiğinde çalışmalarda ilgili konuya yer verildiği görülmüştür. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde uygulanan analiz yöntemlerinin yoğun olarak geleneksel analiz testlerinden meydana geldiği tespit edilmiştir. Geleneksel analiz yöntemleri literatürde sıklıkla kullanılmakla birlikte yeni nesil, hata payını minimize eden testlerin var oluşu, geleneksel testlerin güvenilirliğini negatif yönde etkilemektedir. Bu çalışma ise geleneksel birim kök testlerinin yeni nesil analiz yöntemleri ile geliştirilmiş versiyonu olan ve analize sinüs ile cosinüs değerlerini dahil ederek ulaşılan çıktıların güvenilirliğini arttıran Fourier Augmented Dickey Fuller testini uygulaması yönüyle literatürde etkinlik göstermekte ve katkı sağlamaktadır. İfade edilen yeni nesil analiz yöntemini takiben çalışmada işsizlik oranları ve tüketici kredilerindeki artış değişkenleri arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin varlığını inceleyen Johansen Eşbütünleşme Testi de uygulanmaya tabii tutulmaktadır.

Analiz tabii tutulan testlerin akabinde Fourier Augmented Dickey Fuller analiz sonuçları değerlendirildiğinde tüketici kredilerindeki artış değişkeni dikkate alınarak ulaşılan çıktılar serinin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı sonucunu göstermektedir. Buna ek olarak işsizlik oranlarındaki artış değişkeninin dikkate alınmasının akabinde sonuçlar serinin durağan olmadığı ve bununla birlikte serinin birim kök içermediğini göstermektedir. İncelemeye tabii tutulan değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisini inceleyen Johansen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre değerlendirmede bulunulduğunda ise ilgili değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır sonucuna ulaşılmaktadır.

Ulaşılan sonuçların analiz yöntemlerinin ve ele alınan verilerin yıl aralığının dikkate alınması akabinde literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın incelemeye tabii tuttuğu değişkenlerin güncelliği ve uygulanan testlerin güvenilirliğinin yüksek olması da çalışmanın literatürdeki etkinliğinin yüksek olmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Baziki, S. B., Kılıç, Y., & Yılmaz, M. H. (2022). Consumer Loan Rate Dispersion And The Role Of Competition: Evidence From Turkish Banking Industry. *Central Bank Review*, 22(1), 27–47. <https://doi.org/10.1016/J.Cbrev.2022.01.001>

Bethune, Z. (2015). Consumer Credit, Unemployment, and Aggregate Labor Market Dynamics

Bozoklu, S. & V. Yılcı & M.S. Görüş (2020), Persistence in Per Capita Energy Consumption: A Fractional Integration Approach with A Fourier Function, *Energy Economics*, (91). 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.104926>

Broz, V., & Hlavacek, M. (2019). What Drives the Distributional Dynamics of Client Interest Rates on Consumer Loans in the Czech Republic?, *Finance A Uver-Czech Journal of Economics and Finance*, 69(3). 275-297.

Cernohorsky, J. (2017). Types of Bank Loans and Their Impact on Economic Development: A Case Study of The Czech Republic. *E & M Ekonomie A Management*, 20(4), 34–48. <https://doi.org/10.15240/Tul/001/2017-4-003>

Dickey, D.A., & Fuller, W. (1979), Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root, *Journal of the American Statistical Association*, (74), 427–431

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057–1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>

Enders, W., & Lee, J. (2012). The Flexible Fourier and Dickey Fuller Type Unit Root Tests, *Economics Letters*, (117), 196-199. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081>

Fullerton, T. M., & Muniz, E. P. (2020). Credit union loan rate determinants in the United States, *Applied Economics*, (52)49. <https://doi.org/10.1080/00036846.2020.1764481>

Herkenhoff, K. F. (2019). The Impact of Consumer Credit Access on Unemployment. *The Review of Economic Studies*. <https://doi.org/10.1093/restud/rdz006>

Johansen, S. (1988). “Statistical Analysis of Cointegration Vectors”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12, s.231-254

Kilci, E. N., & Baygin, B. K. (2019). Analysis of The Relationship Between Consumer-Commercial Loan Interest Rates and Non-Performing Loans in Turkey by Employing Asymmetric Adjustment. *Maliye Dergisi*, 177, 104–120.

Konat, G., Taş, Ş., & Bayat, T. (2022). The Relationship Between Exchange Market Pressure Index and Dolarization: The Case of Turkey, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 23(2). <https://doi.org/10.37880/cumuiibf.1065378>

Kozlovtceva, I., Penikas, H., Petrenea, E., & Ushakova, Y. (2022). Macroprudential Policy Efficiency in Russia: Assessment for the Uncollateralized Consumer Loans. *Emerging Markets Review*, 52, 100910. <https://doi.org/10.1016/J.Ememar.2022.100910>

Magri, S. (2019). Are Lenders Using Risk-Based Pricing in The Italian Consumer Loan Market? The Effect of the 2008 Crisis. *Journal of Credit Risk*, 15(1), 27–65. <https://doi.org/10.21314/Jcr.2018.241>

Sevinc, D. (2021). The Relationship Between Non-Performing Loans and Macroeconomic Factors in Turkey. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 8(2), 609–629. <https://doi.org/10.30798/Makuiibf.691534>

Sztaudynger, M. (2019). Macroeconomic Factors And Consumer Loan Repayment, *The Polish Journal of Economics*, (4). 155-177.

Tian, J., Li, H., & You, P. (2022). Economic Policy Uncertainty, Bank Loan, and Corporate Innovation. *Pacific-Basin Finance Journal*, 76, 101873. <https://doi.org/10.1016/J.Pacfin.2022.101873>

Vithessonthi, C. (2023). The Consequences of Bank Loan Growth: Evidence from Asia. *International Review of Economics & Finance*, 83, 252–270. <https://doi.org/10.1016/J.Iref.2022.08.025>

Wadud, M., Ahmed, H. J. A., & Tang, X. L. (2020). Factors affecting delinquency of household credit in the US: Does consumer sentiment play a role?, *North American Journal of Economics and Finance*, (52). <https://doi.org/10.1016/j.najef.2019.101132>

Yılmaz, K. S. (2022). Determinants Of Non-Performing Consumer Loans For Turkey: Ardl Bounds Testing Approach, *Business Management and Economics Engineering*, 20(2). 312-328. <https://doi.org/10.3846/bmee.2022.16936>

YEREL GAZETELERİN İNTERNET VE SOSYAL MEDYA KULLANIMI ÜZERİNE BİR ANALİZ: TATVAN SESİ GAZETESİ

Ali GEYLANI¹

Feridun NİZAM²

ÖZET

Naylon gazete kavramı; yerel düzeyde yayın yapan gazetelerin matbaa sahiplerinin ek gelir olması yönünde çıkardıkları gazeteler ve seçimlerde aday olan aktörlerin desteğiyle sadece seçim dönemlerinde çıkan gazeteler olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte; medyanın sahiplik olgusu, yayımlanan haberler ve çalışanların medya sahibi ile olan yakınlık derecesiyle de yakından ilgilidir. Bu çalışma, yerel düzeyde sürekli yayın yapan gazetelerin sadece seçim dönemlerinde çıkan gazetelerle aynı kategoride sayılamayacağı ve bu nedenle naylon gazete olarak nitelendirilemeyeceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda haber sitesi değerlendirme formu kullanılarak Tatvan Sesi Gazetesi'ne ait haber sitesi değerlendirilmiştir. Bununla birlikte söz konusu gazetenin basılı versiyonu ve sosyal medya hesaplarından yayımlanan haberler incelenmiştir. Elde edilen veriler bir birleriyle karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulguların söz konusu gazetenin internet sitesi değerlendirme formuna uygunluk sağladığı, düzenli olarak haber yayımladığı ve sosyal medya hesaplarından da bu haberleri paylaştığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yerel Basın, Naylon Gazete, Sosyal Medya, Dijitalleşme

AN ANALYSIS ON THE INTERNET AND SOCIAL MEDIA USE OF LOCAL NEWSPAPERS: TATVAN SESİ GAZETESİ

ABSTRACT

“Nylon newspaper” concept is identified as the newspapers published by the local newspapers to generate additional income and newspapers that are only published during election periods with the support of the actors who are candidates in the elections. With this the phenomenon of ownership; its also closely related to the news published and the degree of closeness of the employees to the media owner. The aim of this study to reveal that the newspapers that broadcast continuously at the local level cannot be counted in the same category as the newspapers published only in the elections and therefore cannot be qualified as nylon newspapers. In this respect, the Tatvan Sesi Newspaper website was evaluated by using the news site evaluation form. Additionally, the printed version of the newspaper mentioned and the news published on its social media accounts were examined. The obtained data were compared with each other. It has been observed that the findings are congruent with the news site evaluation form of the newspaper, that it regularly publishes news and shares it on its social media accounts as well.

Keywords: Local Press, Nylon Newspaper, Social Media, Digitalization

1. GİRİŞ

Roma Senatosu tarafından çıkarılıp ülkenin değişik bölgelerine gönderilen Acta Duirna ile birlikte başlayan haber toplama ve dağıtma işi gazetenin tarihteki ilk örneği olarak sayılmaktadır. Matbaanın icadıyla birlikte bilginin geniş kitlelere ulaştırılması Avrupa'da Rönesans ve Reform

¹ Öğretim Görevlisi, Bitlis Eren Üniversitesi, ageylani@beu.edu.tr, 0000-0003-1653-0033

² Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, fnizam@firat.edu.tr, 0000-0002-4215-6973

hareketlerinin gerçekleşmesine etki etmiştir. Bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler sayesinde alternatif haber alma kaynakları olan telgraf, radyo, televizyon ve internetin insan hayatına girmesiyle birlikte bilgiye ve habere erişimin çok daha hızlı gerçekleştiği görülmektedir (ağlayan, 2008: 133-134).

Telgrafın icadıyla uzak mesafelerden kısa sürede haber alma sresinin kısalması sayesinde gazeteler, farklı coğrafyalardan aldıkları haberleri kısa sürede yayın yaptıkları bölgelere yayma imkânı bulmuştur (Crowley ve Heyer, 2014: 149-257). Ancak, radyonun yaygınlık kazanmasıyla birlikte teknolojik yenilik gazetelerin günlük haber dağıtım özelliğinin eksikliğini ortaya çıkarmıştır. nkn radyolar, meydana gelen bir olayın haberini aynı gün içerisinde yayımlayabilirken gazeteler ancak bir gün sonra yayımlayabilmekteydiler. Canlı yayınlarla anında haber alma sayesinde radyolar, gazetelere hız konusunda rakip olmuştur. Radyolar, aynı günün haberini kitlelere ulaştırabildikleri için dinlenme oranları bu nedenle yükselmiştir. Bunun yanı sıra, gazetelerin düzenli olarak ulaşamadıkları coğrafyalara da radyolar, radyo dalgaları sayesinde ulaşabildikleri için gazetelere oranla daha çok takip edilmişlerdir (Crowley ve Heyer, 2014). Ancak, radyo ürünlerinin anlık tüketilmesi ve gazetelerde olduğu gibi istenildiğinde tekrar ulaşma imkânı olmadığından gazetelerin okunma oranlarına olumsuz etki ettiği söylenemez.

Televizyonun evlere girmesiyle birlikte gazeteler asıl rakipleriyle yüz yüze gelmeye başlamıştır. Hem sesli hem de hareketli görüntüler sayesinde televizyonda yer alan haberler gazetelerde yer alan haberlerden daha fazla kişiye ulaşmış ve takip edilmeye başlanmıştır (ağlayan, 2008). Televizyonun asıl üstün yanının bu olduğunu söylemek mümkün değildir. Televizyonun asıl üstün yanının, eğlendirici yönünün fazla olması ve ekranda yer alan mesajların görüntü sayesinde daha az emekle ve daha az yorularak bireyin mesajı almasında yatmaktadır. Özellikle haber kanallarının yaygınlık kazanmasıyla gazetelerin baskı sayılarına olumsuz etki ettiği görülmektedir. Televizyonun bu çok işlevli yönlerine rağmen gazeteler baskı sayılarını yüksek tutacak yöntemler geliştirebilmişlerdir.

2000’li yılların başında hem ülkemizde hem dünya genelinde internet kullanımının yaygınlık kazanmasıyla beraber gazeteler bu durumdan baskı sayısı konusunda olumsuz etkilenmiştir. Haber alma ve yayma sresinin kısalmasına muazzam etki eden internet, basılı yayınların bir çoğunun tarihin tozlu raflarına kalkmasına neden olmuştur. Akıllı telefonların da internete bağlanmada ve haber almada yoğun olarak kullanılmasında basılı yayın yapan bir çok gazetenin de buna ayak uydurmak zorunda kaldığı görülmektedir (Dönmez, 2010: 108). Günümüzde hem uluslararası, hem ulusal, hem de yerel basılı yayın organları, okur kitlelerine ulaşmak için interneti yoğun olarak kullanmaktadırlar. Artık neredeyse her yayın organının kendi web sayfası veya sosyal medya hesabı bulunmaktadır. Basılı yayın, basım maliyetleriyle birlikte dağıtım maliyetlerini göz önünde bulundurduğumuzda gazetelerin maliyetlerini aşağıya doğru çekmiştir. Bir çok gazete, gazetenin dijital formatını kendi web sayfasında ücretli veya ücretsiz olarak yayınlamaktadır.

Ülkemizde gazeteler geçmişten beri düşük baskı sayısı oranlarıyla yayın hayatlarına devam etmekteLERdir (Kösedağ, 2019: 842-843). Bu nedenle, Basın Yayın Kurumu gerekli şartları sağlayan yerel gazetelerin kapanmaması için basın ilanı vermektedir. Haber ve fotoğrafların farklı yayın organlarından temin eden ve bununla birlikte baskı sayısı düşük olan gazeteler, naylon gazete olarak adlandırılmaktadır (şeker, 2005: 101-105). Düşük baskı sayısı nedenleri incelendiğinde bu nedenlerin başında halkın gazetelere yönelik ilgisizliği yerel düzeyde de kendini gösterdiği iddia edilmektedir. Türkiye’de yayın yapan yerel gazetelerin büyük çoğunluğu yerel halk tarafından gerekli ilgiyi göremediği için baskı sayıları düşük olduğu ifade edilmektedir. Yerel halk tarafından ilgi göremeyen yerel gazetelerin naylon gazete sınıflandırmasına dâhil edildiği görülmektedir. Yerel

gazetelerin naylon gazete şeklinde adlandırılmasıyla düşük düzeyde olan halkın ilgisini olumsuz yönde etkilediği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, çalışmaya konu edilen ve yerel düzeyde yayın yapan Tatvan sesi Gazetesi'nin özgün yerel haberler ürettiğini ve ürettikleri haberleri günümüz sosyal medya olanaklarından da yararlanarak okur kitlelerine ulaştırmaya çalıştıklarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, yalnızca Basın İlan Kurumu'ndan ilan almaya çalışan gazeteler sınıflandırmasında sayılamayacağını ve naylon gazete olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna varılmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda Bitlis ilinin Tatvan ilçesinde yerel düzeyde yayın yapan ve Basın İlan Kurumundan ilan alabilen Tatvan Sesi Gazetesi çalışma konusu yapılmıştır.

Yerel gazetelerin sosyal medya kullanımları üzerine literatür çalışması bulunmakla beraber, yerel medyanın sorunları ve yerel gazetelerin web sayfalarının incelemesine yönelik çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışma ise yerel gazetelerin hem basılı yayınları hem yerel gazetenin web sayfası hem de sosyal medya hesapları incelenerek elde edilen verilerle yerel gazetelerin naylon gazete olarak değerlendirilemeyeceği konusunda diğer çalışmalardan ayrılmaktadır.

Gazetenin haber sitesi değerlendirme formuna uygunluk göstermesi durumunda ve elde edilen veriler doğrultusunda ilgili gazetenin hem kendi web sayfasında hem de sosyal medya hesaplarında düzenli haber yayınlaması naylon gazete özelliği olmadığını göstererek gazetecilik yapmaya çalışan yayın organları sonucuna varılmasını sağlayacaktır.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Naylon gazete olarak tabir edilen ve sadece Basın İlan Kurumu'ndan aldıkları ilan ücretleri karşılığı varlığını devam ettiren yerel gazetelerin teknolojik yeniliklere sürekli uyum gösterdiği görülmektedir. Basın sektörünün de dijitalleşmesiyle birlikte yerel düzeyde yayın yapan gazeteler güncel haberleri fazla kişiye ve daha hızlı bir şekilde ulaştırabilmektedirler. İnternet tabanlı uygulamalar, gazetelerin iş akış süreçlerine dâhil edilmesi gazetecilik pratiklerinin değişmesine neden olmuştur. Yerel gazetelerin de bu değişime uyum sağlamaya çalıştıkları söylenebilir.

Bu çalışmada; yerel gazetelerin basılı nüshası, web sayfaları ve sosyal medya hesaplarının incelenmesi sonucu düzenli yayın yapmaya çalıştıkları ortaya konularak bu tür yerel gazetelerin naylon gazete olmadıkları varsayımı doğrulanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın evrenini yerel gazeteler, örneklemini ise Bitlis'in Tatvan ilçesinde yayın yapmakta olan Tatvan Sesi Gazetesi oluşturmaktadır. Coğrafi yakınlık ve gazetenin basılı nüsha arşivine erişim olanağı bulunması nedeniyle Tatvan Sesi Gazetesi seçilmiştir.

Bulguların elde edilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden olan veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında doküman analizi tekniği kullanılarak 01.11.2022 ve 10.11.2022 tarihleri aralığında bulunan 10 günlük zaman diliminde günlük basılı yayın, web sayfası ve sosyal medya platformları olan Facebook, Twitter, Instagram hesaplarında yayınlanan haber sayıları karşılaştırılmıştır. Veri analizi yöntemi kullanılarak web sayfası ve sosyal medya kullanımına yönelik verilerin karşılaştırılması yapılmıştır. Günlük basılı yayında kullanılan haberler ve sayılarının internet ortamında kullanılıp kullanılmadığı incelenmiş ve haber akışı karşılaştırılmıştır.

Halil İbrahim Gürcan'ın hazırlamış olduğu haber sitelerine yönelik değerlendirme formu Tatvan Sesi Gazetesi'nin web sayfasına uygulanmıştır. Formda belirtilen ölçütlere evet ya da hayır cevapları verilerek web sitesinin işlevselliği, ulaşılabilirliği, kullanım kolaylığı, kurumsal bilgiler ve etkileşimliliği ile ilgili verilere ulaşılmıştır. Gürcan'a göre bu ölçütler zaman içinde değişikliğe uğrayabilmektedir ve bazı ölçütlerin çıkarılıp yenileri eklenebilmektedir (Gürcan, 2014:94). Gürcan ve Bayram'ın, bu formu geliştirerek Denizli, Eskişehir ve Erzurum yerel basınına yönelik

değerlendirme (Gürcan ve Bayram, 2005: 55) alışmalarında kullandıkları görölmüştür. Aziz Coşkun'un, Bitlis il merkezinde yayın yapan gazetelerin web sayfalarının incelenmesine yönelik çalışmasında aynı formdan yararlandığı görölmektedir (Coşkun, 2021: 738). Literatüre bakıldığında haber sitesi değerlendirme formu kullanılarak birçok çalışma yapıldığı görölmektedir. Bunlar; (Tarhan, 2007: 84), (Demir, 2018: 57), (Bekiroğlu ve Bal, 2006: 78), (Türkmen ve Yavuz, 2017: 809) şeklinde sıralanabilir.

İnceleme sonucunda, web sayfasının aktif kullanımı, haberlerin okunma oranı, web sayfasında ve basılı gazetede yer alan günlük haber sayısı, sosyal hesaplarında paylaşılan haber ve fotoğrafların sayısı gibi nicel verilere ulaşılarak. Söz konusu gazetenin dijital teknolojilere uyum sağladığı ve basılı nüshada yer alan haberler dışında farklı haberlerin web sayfasında ve sosyal ağlarda da paylaşıldığı varsayılmaktadır. Yapılan değerlendirme sonucunda bu varsayımın doğrulanıp ya da doğrulanmadığı tespit edilecektir.

Ulusal gazeteler gibi yerel gazetelerde yayın hayatına devam edebilmesi için maddi kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Gazete sahiplik yapısı o gazetenin maliyetlerinin nasıl karşılandığı hakkında bize bilgi vermektedir. Gazetelerin birer ticari faaliyet olarak ele alınması zorunluluğu vardır.

Bu bağlamda baktığımızda ölkemizde yayın yapan yerel gazeteler eskiden beri çeşitli sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu sorunları iki kategorilerde sınıflandırmak mümkündür. İkki ekonomik kaynaklı sorunlar ikincisi ise yerel düzeyde var olan baskı grupları kaynaklı sorunlar şeklide sınıflandırılabilir. Ekonomik kaynaklı sorunlar; sermayenin yetersizliği, teknik altyapı, nitelikli eleman istihdamı, düşük baskı sayısı, ilan gelirinin azlığı, teknoloji yetersizliği gibi sorunları içermektedir. Bu alışma, ekonomik tabanlı sorunlar karşısında internet ve sosyal medya kullanımı aracılığıyla ayakta kalma mücadelesi veren yerel gazetelerden biri olan Tatvan Sesi Gazetesi'nin incelenmesi üzerinedir.

3. YEREL GAZETELERİN TEMEL SORUNLARI

Türkiye'de basın başa çıkmak zorunda olduğu birçok sorun bulunmaktadır. Bu sorunların en başında ekonomik sorunlar yer almaktadır. Basın kuruluşlarının her ne kadar halkı bilgilendirme görevi olsa da örgütsel yapıları bir ticari faaliyet yürüten işletme konumundadırlar. Gazetelerin de her işletme gibi girdi ve ıktıları vardır ve yayın hayatına devam etmeleri bu çıktıların piyasada tüketilmesiyle doğru orantılı olduğu söylenebilir. Bir ürün olarak haberin toplumun üzerinde etkileme ve yönlendirme gücü olduğu iddia edilebilir. Haberin sahip olduğu bu gücü kontrol etme çabası, basın için diğer sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ulusal ya da yerel basının benzer sorunları olmakla birlikte yerel basının kendine özgü sorunları bulunmaktadır. Örnek olarak yerel basının nitelikli eleman bulma imkânı ulusal basın kadar bulunmamaktadır. Yerel basın sorunlarını şeker şu şekilde sıralamıştır; mevzuatla ilgili sorunlar, girişimcilerin sermaye yetersizliği ve basın dışında gelişen durumlar nedeniyle sermayenin bundan olumsuz etkilenmesi, basım aşaması dâhil gerekli teçhizat eksikliği ve kalifiyeli personel istihdamı sorunu, tirajın düşük olması, reklam ve ilandan yeterli oranda gelir elde edilememesi, haber ve görsel malzemeye ulaşmada yaşanan zorluklar (şeker, 2005). Atilla Girgin'in ise; İlgi Yetersizliği, İstanbul Gazetelerinin Bölge Sayfaları, Anadolu Basınının Yeniden Önem Kazanması, Aksaklıklar, Naylon Kadrolar, Yetersiz Altyapı, Resmi İlan Pastası, Eski Makine Parkı, Teknoloji Yetersizliği, Profesyonel Kadro Yetersizliği, Anadolu'da Gazeteci Tipleri şeklinde sınıflandırmıştır (Girgin, 2001: 174-179). Bu alışmaları incelediğimizde sermayenin yetersizliği, sermayenin yapısının basın dışı kaynaklı soruları, teknik altyapı, nitelikli eleman istihdamı, düşük baskı sayısı ve ilan gelirinin azlığı, eski makine parkı, resmi ilan pastası, teknoloji yetersizliği gibi sorunların tümü ekonomik

kaynaklıdır. Ekonomik sorunlar yerel gazeteler için temel sorun niteliğinde olduğu söylenebilir. Yerel gazetelerin baskı maliyetlerini düşürme çabaları, yerel gazeteler ile naylon gazeteler arasında benzerlik göstermesine neden olduğu söylenebilir. Bu nedenle, hangisinin yerel gazete hangisinin naylon gazete olduğu ayrımının yapılmasını zorlaştırdığı iddia edilebilir.

Yerel basının en büyük sorunu ekonomik temelli olduğu söylenebilir. Düşük baskı sayısı oranlarıyla maliyetleri dahi karşılayamayan yerel gazeteler, gazete satışından neredeyse hiç para kazanamadığı iddia edilebilir (Atçeken, 2018: 29). Bu durum, yerel gazetelerin Basın İlan Kurumu'na bağımlı hale getirmektedir. Gazete satışından para kazanamayan yerel gazetelerin maliyetleri düşürmek için internet gazeteciliğine yöneldiği, bu bağlamda kendi web sayfalarını oluşturdukları ve sosyal medya hesapları açarak okurlarına ulaşmaya çalıştıkları söylenebilir.

3. 1. NAYLON GAZETE

Basın İlan Kurumu'nun ilan gelirlerinden yararlanmak için belirlenmiş kriterleri sağlamayan ve hatta birçoğunun okuyucuya dahi ulaşmayan gazeteler için naylon gazete kavramı kullanılmaktadır. Anadolu'da yayın yapan birçok yerel gazete Basın İlan Kurumu'nun ilanlarından yararlanmak için belirtilen şartları aslında sağlamamaktadır (Şeker, 2005: 113).

Yerel gazeteler; gerçek gazete çıkarma kaygısında olan kişilerin çıkarmış olduğu gazeteler, matbaa sahiplerinin ellerinde baskı makinelerinden daha fazla verim almak için çıkardıkları gazeteler ve yerel kanaat önderlerinin siyasi çıkarları doğrultusunda çıkarılan gazeteler şeklinde üç ana başlık altında toplanabilir (Arvas, 2007: 357). Belirtilen bu üç ana başlık doğrultusunda yalnızca ilkinin yerel gazete sayılabileceğini diğerlerinin ise naylon gazete oldukları söylenebilir.

Naylon gazeteler daha çok seçim öncesi ortaya çıkmaktadır. Seçimlerde aday olacak kişilerin haber ve reklamını yapmak için seçim dönemlerinde yayınlanmaktadır. Bu gazeteler, genelde adaylar tarafından finanse edilerek reklam pastasından pay almaya yönelik yayınlardır ve çoğunun künyesi dahi bulunmamaktadır (Arvas, 2019: 106-107). Çoğu kez bu naylon gazetelerin basım ve dağıtım finansmanını seçimlerde boy gösteren simalar sağlamaktadır.

Türkiye'de gazetecilik mesleğini icra edebilmek için herhangi bir eğitim şartı bulunmamaktadır. 5953 Basın Kanunu'nun 1. Maddesine göre "Bu Kanun hükümleri Türkiye'de yayınlanan gazete, internet haber siteleri ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde ve İş Kanunundaki 'işçi' tarifi şümulü haricinde kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır. Bu Kanun şümulüne giren fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışanlara gazeteci denir" (Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun 1952: 2421). İlgili maddede gazeteciliğin tanımı yapılmış ve sadece fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışanların gazeteci olarak tanımlandığı görülmektedir. Eğitim veya yetkinlik ile ilgili herhangi bir kıstas belirtilmediği için dileyen herkes bu mesleği yapabilmektedir. Bu durum ise sektörün kalifiye eleman bulma sorununa yol açmaktadır. Çünkü her işte olduğu gibi işin uzmanı olan kişilerin ücret talebi eğitim almamış kişilerden daha yüksek olmaktadır. Yerel basının düşük ücretle eleman çalıştırması nedeni ile iletişim fakültesi bitiren iş gücü, yerel düzeyde yayın yapan gazete ve televizyonlarda çalışmayı tercih etmemektedir. Bu da işletmelerin eğitimsiz ve ucuz işçi çalıştırmasına yol açmaktadır (Mısırlı, 2020: 65).

3.2. DİJİTALLEŞEN YEREL BASIN

Basın, varlığını teknolojik gelişmelere borçludur. Öyle ki modern anlamda ilk gazetelerin ortaya çıkışı yine o dönem için devrim niteliğinde olan matbaanın icadıyla mümkün olmuştur. Tarihi süreç içerisinde basın, teknolojideki gelişmeleri yakından takip etmiş ve kısa süre içerisinde de bu teknolojileri haber alma ve yayma noktasında başarılı bir şekilde kullanmıştır. İnternet

gazeteciliğinin dünyadaki ilk örnekleri 1990'ların başında Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınların başladığı, Türkiye'de ise 1995'lerin sonunda ana akım gazetelerin yayın hayatına başladıkları görülmektedir (Narin, 2017: 27-28). Günümüzde neredeyse bütün basın organlarının kendi web sayfalarının olduğu veya sosyal medya hesaplarının bulunduğu söylenebilir. Sosyal medya platformlarında üyelik oluşturmak ve kullanıcı sayfası açmak ücretsiz olduğundan naylon gazeteler de bu platformlarda kolayca hesap açabilmektedirler. Yerel gazeteler gibi basın kuruluşu olduklarını iddia edebilmektedirler.

İnternet ve internetle birlikte dijital yenilikler gazetelerin fiziki varlıklarını devam ettirmeleri konusunda büyük bir baskı oluşturmaktadır. Gazeteler bir gün sonrasının haberini verdikleri için internet ortamında anında yayınlanan aynı haber çoktan eski haber durumuna düşebilmektedir. Web üzerinden yayın yapan yayın kuruluşları hem haber ajanslarından hem de kendi kaynaklarından elde ettikleri haberleri basılı yayınlar gibi bir gün sonra değil haberi anlık olarak yayımlayabilmektedir (Gürcan, 2014: 93). Bu durum da gazetelerin bayiden satın alınıp okunmasını engellediği söylenebilir.

Okurlarına daha hızlı ulaşabilmek için, ulusal gazeteler gibi yerel gazeteler de dijital haberciliğe geçiş yaparak hem kendi web sayfalarını kurmuş hem de sosyal ağlar üzerinden kendi sayfalarını oluşturarak yayıncılık yapmaya başlamışlardır. Yerel gazetelerin dijitalleşmeleri üzerine kapsamlı bir çalışmada 116 yerel gazeteyle yapılan anket çalışmasında 104'ünün web sayfası olduğu sonucuna varılmıştır, web sayfasındaki haberler ile basılı gazete arasındaki haber farklılığı oranı ise %56 olarak saptanmıştır (Yağız vd., 2022: 16-17). Güncellenme sıklığı ise gazeteler, internet ortamında yayınlamış oldukları haberleri bir gün sonra basımını yapıp yayınlamaktadırlar. Nitekim çalışmamızın örneklemini oluşturan Tatvan Sesi Gazetesi de aynı uygulamayı yapmaktadır.

Sınırlı bir ekonomi ile yayın yapmak durumunda olan yerel gazeteler de internetin sağlamış olduğu imkânlardan yararlanmaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Kendi web sayfalarını kuran yerel gazeteler, sosyal paylaşım platformlarında da üyelik oluşturarak haberlerini daha geniş kesimlere ulaştırma girişiminde bulunmaktadırlar.

3.3. TATVAN SESİ GAZETESİ

Tatvan Sesi Gazetesi 7 Eylül 1992 yılında yayın hayatına başlamıştır (Kızılkaya, 1992). 43x28 cm ebatlarında tek renk olarak çıkmaktadır. Şubat 1993 yılından itibaren ilan almaya başlayan Tatvan Sesi Gazetesi, Pazar günleri hariç haftanın 6 günü yayınlanmaktadır. Aynı zamanda Tatvan ilçesinde resmi ilan alabilen tek gazetedir (Basın İlan Kurumu, 2022).

Tatvan Sesi Gazetesi, basılı gazetenin haricinde www.tatvansesi.com.tr alan adı ile internet ortamında da yayın yapmaktadır. Gazetenin sosyal medya hesapları incelendiğinde Facebook, Twitter, Instagram hesapları olduğu görülmektedir. Sosyal medya hesapları ise şöyle sıralanmaktadır;

Facebook; Facebook.com/TatvanSesiGazetesi

Twitter; @TatvanSesi

Instagram; instagram.com/tatvansesigazetesi/

4. BULGULAR

Genel değerlendirmede öncelikle web sayfası değerlendirme formu ölçütlerine göre Tatvan Sesi Gazetesi'nin web sayfası ölçüğe tabi tutulmuş ve ulaşılan sonuçlar Tablo 1'de verilmiştir. Daha sonra gazetenin basılı nüshası ile gazetenin web sayfası ve sosyal paylaşım siteleri olan Instagram, Facebook, Twitter 'da yer alan hesaplarında yayınlanan haber sayıları karşılaştırılmıştır. Bu

bağlamda 1 Kasım 2022 – 10 Kasım 2022 tarihleri arasında yer alan haber sayıları incelenmiştir. İncelenen haber sayılarının karşılaştırılması Tablo 2’de verilmiştir.

4.1. GAZETENİN WEB SAYFASININ İNCELENMESİ

Web sayfası değerlendirme formunda yedi ana başlık bulunmaktadır. Tablo1 olarak verilen değerlendirme formunda sorulan sorulara “Evet” ve “Hayır” cevapları verilerek değerlendirilmiştir. Evet cevapları için +, Hayır cevapları için x işaretleri kullanılmıştır.

Tablo 1. Tatvan Sesi Gazetesi Haber Sitesi Değerleme Ölçütleri Formu

İşaret bilgisi: X, bulunduğu sütuna göre evet ya da hayır cevabına yönelik işareti ifade etmektedir.	EVET	HAYIR
1. WEB SAYFASINA ULAŞABİLİRLİK		
Web sayfasına erişim kolaylığı	x	
Web Sayfasının Açılma Süresi	2 sn.	
Web Sayfası Haritası		x
2. GENEL GÖRÜNÜM		
Ana sayfa görünümü	x	
Ana sayfa kullanım kolaylığı	x	
Sayfada renk dağılımı	x	
Arka Plan rengi	Beyaz	
Site içi geçiş rahatlığı	x	
Türkçe yazı karakteri kullanabilme özelliği	x	
Web Site sayfası boyutu	x	
Web sayfası düzeni	x	
Haber fotoğrafı kullanılmış mı?	x	
Web sayfadaki linklerin işlerliği	x	
Sayfada forum, anket, mesaj bölümü var mı?	x	
Reklam ve banner alınıyor mu?		x
Web sayfasına giriş sayısı veriliyor mu?		x
3. WEB SAYFASINI KULLANMA RAHATLIĞI		
Yazı karakteri ve okuma rahatlığı	x	
Ana ekrandan haberler sayfasına geçişte sorun yaşanıyor mu?		x
Diğer Sayfalara geçiş bağlantısı var mı?	x	
Web sayfasında site içinde arama bölümü var mı?	x	
Haber arşivlerine ulaşım özelliği var mı?	x	

Belli kriterlere göre haber araması yapmak mümkün m?	x	
Web sayfasından haber yazdırma özelliği var mı?	x	
Web sitesinin yabancı dil seçeneği var mı?		x
4. WEB SAYFASININ İÇERİĞİ		
A. YETKİNLİK		
Siteyi hazırlayan sorumlu kişi bilgisi var mı?	x	
Gazetenin amaçları, yayın politikası ile ilgili bölüm var mı?		x
Web sayfası yayın politikasına göre uygun haber üretimi yapıyor mu?	x	
Web sitesinin yasal olduğunu gösteren resmi belge bilgisi var mı?	x	
Web sayfasının basılı versiyonu var mı? (Günlük gazete, süreli – süresiz yayın, dergi vb.)	x	
Sitenin yapımı taşeron uygulama mı?	x	
Anlık olarak gündem takip ediliyor mu?	x	
Günlük haber sayısı	4-5	
Haberin spotları ana sayfada var mı?		x
Haberler türlerine göre sınıflandırılmış mı?	x	
Web sayfasında yayınlanan yazılara ait yazar bilgisi var mı?	x	
B. DOĞRULUK		
Haber yazımında kaynak gösteriliyor mu?	x	
Haber ile ilgili bilgiler ilk elden mi alınıyor?	x	
Haberi doğrulatma imkânı var mı?	x	
Haberler bir editör elinden geçmiş gibi duruyor mu?	x	
Haberler dilbilgisi, yazım kurallarına uygun mu?	x	
Sitede yazıları yer alan yazarların uzmanlık ve konuya hkimiyeti var mı?	x	
C. YANSIZLIK		
Web sitesinin ana sayfasında reklam var mı?		x
Haberler, reklam ve yorumlardan rahatlıkla ayırt edilebiliyor mu?	x	
Okuyucu yorumları açık olarak gösterilmiş mi?	x	
D. KAPSAM		

Haberlerde kullanıla kaynaklarla ilgili site içi bağlantı var mı?		x
Web sayfası basılı gazete ile örtüşüyor mu?	x	
Özel haber ve araştırma dosyaları var mı?		x
Yayınlanan haberlerin dışında sitede başka konulara yer veriliyor mu?		x
Okur etkileşimine yönelik bölümler var mı?		x
Okurun farklı ilgi alanlarına yönelik bölümler var mı? (Oyun vb.)		x
E. GÜNCELLİK		
Sitede yer alan haberler ne sıklıkla güncelleniyor?	Günlük - Gün aşırı	
Haberlerin son güncellenme bilgisi var mı?	x	
Güncel haberlere günlük olarak yer veriliyor mu?		x
Son dakika haberleri yer alıyor mu?	x	
F. HABER YAZIM KURALLARI VE DİL KULLANIMI		
Sitede yer alan haberler Türkçe dilbilgisi yazım kurallarına göre yazılmış mı?	x	
Haber yazım kurallarına göre yazılmış mı? Haberler anlaşılır mı?	x	
Dilbilgisi kurallarına uyum var mı?	x	
Noktalama işaretlerine uyulmuş mu?	x	
Türkçe imla hataları var mı?		x
Uzun paragraf ya da eksik bırakılmış paragraf var mı?	x	
Haberde olması gereken bütün detaylar veriliyor mu?	x	
Haber başlığı, spotu, özeti ve haber metni bir bütün olarak veriliyor mu?	x	
5. TEKNİK ÖZELLİKLER		
Sayfada verilen bütün bağlantı yolları çalışıyor mu?	x	
Bağlantıları yeni pencerede açma		x
Linkler yeni pencerede açılıyor mu?	x	
Site ekranı çözünürlük ölçüsü ne kadar?	1600x900	
Feedback (Geri Bildirim) butonu var mı? Varsa çalışıyor mu?		x
Yazıcıdan haber çıktısı alma butonu var mı?	x	
Haberi başka platformda paylaşma seçeneği var mı?	x	

Sık kullanılanlara ekleme seçeneği var mı?	x	
Web sitesinde “Sıkça sorulan sorular” bölümü var mı?		x
Haberi kendi bilgisayarına indirme imkânı var mı?		x
Web sayfası giriş sayfası yapılabiliyor mu?		x
Yararlı web sayfası linkleri var mı?		x
Haberleri kendi sitene ekleme imkânı var mı?	x	
6. KURUMSAL BİLGİLER		
Web sitesinin ait künyeye yer verilmiş mi?	x	
Web sitesine ait telif bilgisine yer verilmiş mi?	x	
Site ziyaretçilerine yönelik e-posta, kurum adresi, kurum telefon bilgisi var mı?	x	
7. ETKİLEŞİMLİLİK		
Haber sitesindeki editörlere doğrudan e-posta gönderme imkânı var mı?	x	
Haber sitesindeki doğrudan e-posta gönderme imkânı var mı?	x	
Sohbet odaları var mı?		x
Haber sayfasını ziyaret eden kullanıcılar hakkında istatistiki bilgiler var mı?		x
Ziyaretçi forum köşesi var mı?		x

Değerlendirme formunda yer alan ilk ana başlık “Siteye Ulaşılabilirlik” olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda belirlenen ölçütler arasında ilk sırada yer alan siteye erişim rahatlığı ölçütünün sağlandığı görülmektedir. Hem masa üstü bilgisayardan hem akıllı telefonlardan internet bağlantısı aracılığıyla siteye erişim sağlanabilmektedir. Sitenin yüklenme süresi 2 sn. olarak ölçümlenmiştir. Ancak bu süre internet bağlantı hızına göre farklılık gösterebilmektedir. Sitede, site haritası bulunmamaktadır.

İkinci ana başlık ise “Genel Görünüş” ölçütlerinden oluşmaktadır. Tabloya bakıldığında web sayfasının genel görünüş ölçütlerine uyduğu görülmektedir. Web sitesinin ana sayfaya ait genel görünümü karmaşık olmadığı ve web sitesinde gezinme kolaylığı olduğu görülmüştür. Sayfalarda renk kullanımı bulunmaktadır ve siteye ait sayfaların arka plan rengi beyaz olduğu görülmüştür. Sayfaların birbirine uyum gösterdiği ve web sayfasının Türkçe karakterleri desteklediği tespit edilmiştir. Ancak sayfa uzunluğuna bakıldığında ana sayfa uzunluğu çok fazla olduğu ve aşağı doğru inildikçe boş alanların çokluğu dikkat çekmiştir. Özellikle akıllı telefonla erişim sağladığında bu boşluk çok daha uzun olduğu tespit edilmiştir. Sayfalarda kenar boşlukları bulunmaktadır. Kenar boşlukları ile görüntü karmaşasının önüne geçilmiştir. Haberlerde fotoğrafların kullanıldığı görülmüş ancak ana sayfada yer alan haber listesi üzerinde bulunan haber numaraları butonu aktif olmadığı ancak diğer butonların çalıştığı tespit edilmiştir. Haber metinlerin tam olarak yer aldığı sayfalarda okuyucuya açık yorum ve mesaj gönderme alanı bulunmaktadır. Sitede anket ve forum sayfaları bulunmamaktadır. Sayfalarda ikon ve banner yoğunluğu bulunmamaktadır. Sayfayı ziyaret eden

ziyaretçi sayısı bulunmamaktadır ancak haber metinlerinin kaç kişi tarafından ziyaret edildiği bilgisi bulunmaktadır.

Üçüncü ana başlıkta kullanım kolaylığına yönelik ölçütler yer almaktadır. Haberlerde çentikli font kullanıldığı görülmüştür. Ana sayfadan haberlere ulaşım rahatlıkla sağlanabilmektedir. Sayfalar arası geçişlerde sorun yaşanmamaktadır. Sitede, site içi arama bölümü olduğu görülmüş ve anahtar kelime kullanılarak arşivde yer alan haberlerle ilgili aramalar yapılabildiği tespit edilmiştir. Sayfadan çıktı alınabilmektedir. Web sayfasının Türkçe dışında farklı bir dil seçeneği bulunmamaktadır.

Dördüncü ana başlıkta içeriğe yönelik ölçütler yer almaktadır. İçerik bölümü ise yetkinlik, doğruluk, yansızlık, kapsam, güncellik, haber yazım kuralları ve dil kullanımı alt başlıklar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Yetkinlik ölçütleri kapsamında elde edilen bulgular şu şekildedir; sayfanın hazırlanmasından sorumlu olan kişi belirtilmiştir ancak, yayın politikasının yer aldığı bir bölüm bulunmamaktadır. Haber sitesinin yasal ve geçerli olduğunu gösteren e-mail adresi ve gazeteye ait telefon numarası yer almaktadır. Haber sitesinin günlük yayın yapan gazete şekli bulunmaktadır. Sitenin yapımı taşeron uygulama olduğu tespit edilmiştir. Yerel gündem anlık takip edildiği tespit edilmiştir. Ancak haber girişlerinin günlük yapılmadığı görülmüştür. Haber yoğunluğu günlük 3 – 4 haber olduğu tespit edilmiştir.

Haber özetleri tek sayfada görülmemektedir ancak haber başlıkları tek sayfada görülmektedir. Haberler türlerine göre gruplandırılmış ancak yerel haber sitesi olduğu için haberler ilçe isimlerine göre gruplandırılmıştır. Sitede kişisel yazıların yazarları belirtildiği görülmüştür. Doğruluk alt başlığında ise haber kaynakları belirtilmiş, haberlerin tümü kendi yazdıkları haberler oldukları tespit edilmiştir. Haberlerin başka kaynaklardan doğrulanabilir oldukları görülmüştür. Haberlerde dilbilgisi, hece ve yazım hatalarından arındırıldığı izlenimi verilmektedir. Yansızlık alt başlığında belirtilen ölçütler incelendiğinde ana sayfada reklam bulunmamaktadır ancak Basın İlan Kurumu'ndan alınan ilanlar yer almaktadır. Haber metni reklam ve yorumlardan kolay bir şekilde ayırt etmek mümkün görünmektedir. Yorum yazıları açık olarak gösterilmiştir. Kapsam alt başlığı ölçütlerinde verilen cevapların hayır olduğu görülmektedir. Haber kaynaklarına ilişkin sayfalarda bağlantı bulunmamaktadır.

Web sayfasının basılı versiyonuyla benzeşik olduğu tespit edilmiştir. Ancak haber sayılarında farklılık bulunmaktadır. Web sitesinin basılı versiyonunda yer alan ve haber ajanslarından elde edilen haberlere web sitesinde yer verilmediği görülmüştür. Sitede özel araştırma dosyaları yer almamakta ve haber dışı konulara yer verilmemektedir. Okur katılımına yönelik anket, test vb. bulunmamaktadır. Farklı ilgi alanlarına yönelik bölümlere yer verilmemiştir. Güncellik alt başlığı incelendiğinde haberlere günlük yer verilmemiştir. Site, günlük olarak değil kendi yaptıkları haberlere göre güncellenmektedir. Sitede anlık (son dakika) haberlerin olduğu tespit edilmiştir.

Haber yazım kuralları ve dil kullanımı alt başlığı ölçütleri incelendiğinde evet cevabı verildiği görülmektedir. Sitede haber yazım kurallarına ve imla kurallarına uyulduğu, dilbilgisi kurallarına uygun cümleler kurulduğu, uzun ve eksik paragrafların olmadığı görülmüştür. Haber yapısı açık ve anlamaya uygun olarak yazılmaktadır. Haber, bütün detaylarıyla birlikte verilmektedir. Haberler başlığı, haberin spotu ve haberin metni bir bütünlük olacak şekilde verilmektedir.

Beşinci başlıkta teknik özellikler yer almaktadır. Sitede bütün linkler çalışmaktadır. Ana sayfaya dönüş kolaylığı olduğu görülmüştür. Bağlantılar yeni bir sayfada değil aynı sayfada açılmaktadır. Kullanıcılar haberleri Facebook, Twitter, LinkedIn'de bulunan sosyal medya hesaplarından paylaşabilmektedirler. Geribildirim butonu bulunmaktadır. Haberleri yazıcıdan çıktı olarak alma imkânı bulunmaktadır. Sıkça sorulan sorular bölümü, kendi bilgisayarına indirme ve

giriş sayfası yapma özelliği bulunmadığı görülmüştür. Sitede yararlı site linklerine yer verilmemiştir. Haberi sitene ekle özelliği bulunmamaktadır.

Altıncı ana başlıkta kurumsal bilgiler yer almaktadır. Sitede künyeye yer verilmiştir. Sitenin telif bilgilerinin ve site ziyaretçileri için iletişim sağlamalarına yönelik e-mail ve telefon bilgilerinin yer aldığı sayfa bulunmaktadır.

Yedinci ana başlıkta etkileşimlilik ile ilgili ölçütler yer almaktadır. Okuyucular editöre ve yazarlara doğrudan e-posta gönderebilmektedir. Sitede sohbet (chat) odaları bulunmamaktadır. Site ziyaretçilerinin özelliklerine göre hazırlanmış istatistiki bilgi havuzuna ve okuyucular için forum sayfasına yer verilmemiştir.

4.2. GAZETENİN BASILI NÜSHA VE SOSYAL MEDYA HESAPLARININ İNCELENMESİ

Haber sayılarının karşılaştırılmasına baktığımızda basılı yayın haber sayısı, web sayfası ve sosyal medya hesaplarında yayınlanan haber sayılarından daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Tatvan Sesi Gazetesi basılı yayın, haber sitesi ve sosyal medya hesapları haber sayısı tablosu

	Basılı Yayın	Web Sayfası	Instagram	Facebook	Twitter
01.11.2022	13	4	3	4	4
02.11.2022	11	3	3	3	3
03.11.2022	12	4	4	4	4
04.11.2022	12	3	3	3	3
05.11.2022	9	0	0	0	0
06.11.2022	0	0	0	0	0
07.11.2022	11	3	3	3	3
08.11.2022	13	0	0	0	0
09.11.2022	11	0	0	0	0
10.11.2022	13	3	3	3	0

Gazetenin basılı versiyonunun 10 günlük haber sayıları incelendiğinde günlük olarak en fazla 13 en az dokuz haber yayınlandığı görülmüştür. Haftanın bir günü Pazar gününe denk geldiği için gazetenin basımı yapılmamıştır. Gazetenin web sayfasına bakıldığında 10 günlük zaman aralığında dört gün hiç haber yayınlanmamış, yalnızca altı gün haber yayını yapılmıştır. Yayın yapılan günlerde en fazla dört, en az üç haber yayınlandığı görülmektedir.

Gazetenin sosyal medya hesapları incelendiğinde web sayfası ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Web sayfasında yayınlanan haberlerin aynı gün sosyal medya hesaplarından da yayınlandığı görülmektedir. Gazetenin basımı yapılmayan pazar gününde web sayfasında ve sosyal medya hesaplarında da haber yayınlanmadığı görülmektedir.

Web sayfası ile sosyal medya hesaplarında kullanılan haberlerin bir sonraki günün basılı versiyonunda yayınlandığı görülmektedir. Basılı gazetede yayınlanan haber sayısı web sayfası ve sosyal medya hesaplarında yayınlanan haber sayısından daha fazla olduğu görülmektedir. Basılı

gazetede yer alan ve haber ajanslarından alınan haberlere web sayfasında ve sosyal medya hesaplarında yer verilmediği görülmektedir.

5. SONUÇ

Yerel gazeteler, buldukları bölgelerin haberlerini yapmaya ve yerel halkı bu konuda bilgilendirmeye, yaşanan olaylar doğrultusunda halkı haberdar etmeye yönelik yayın yapan küçük işletmelerdir. Baskı maliyetlerinin yüksek olması birçok yerel gazetenin yaşam savaşı vermesine neden olmaktadır. Yayın hayatına devam edebilen birçok yerel gazete, Basın İlan Kurumu'ndan almış olduğu ilan ücretleri ile bunu başarabilmektedir. Ancak dijital teknolojilerin yaygınlık kazanması, basın sektörü için maliyetlerin önemli ölçüde aşağı çekilmesine olanak verdiği söylenebilir. İnternet ve akıllı telefonların insanoğlunun hayatına girmesiyle birlikte yerel gazeteler de sanal dünyada yerini alarak daha ucuz maliyetle yayın hayatına devam edebilme imkânı yakalamıştır. Pahalı baskı makineleri ve fotoğraf makinelerine ihtiyaç duymadan internete bağlanabilen akıllı telefonlar aracılığıyla yayın yapma imkânı yakalayan yerel gazeteler daha aktif gazetecilik yaptıkları söylenebilir.

Devrim niteliğinde olan internetin sağlamış olduğu olanaklardan yararlanan basın kuruluşları gibi Tatvan Sesi Gazetesi de kurmuş olduğu web sayfası ve sosyal medya hesapları üzerinden haberlerini okurlarına ulaştırmaya başlamıştır. Ancak basılı gazetede yer alan haberlerin çoğu web sayfasında yer almadığı ve bazı günler, internet ortamında hiç haber yayınlanmadığı görülmüştür. Bu durum gazetenin internet ortamında takip edilmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yapılan çalışmada gazetenin okurlarına ulaşmak için web sayfası kurduğunu ve bu web sayfasından yayın yaptığı görülmüştür. Yine aynı gazetenin sosyal medya hesaplarını aktif olarak kullandığı görülmüştür. Tatvan Sesi Gazetesi, sadece Basın İlan Kurumu'ndan ilan almaya çalışan bir gazete olmadığı internet ortamında da yayın yaparak gazetecilik yapmaya çalışan bir yayın kuruluşu olduğu söylenebilir. Anket ve test gibi okuyucudan geri bildirim alacak şekilde web sayfasının yeniden düzenlenmesi gazetenin etkileşimliliğini arttıracaktır.

Gazetenin web sayfasında ve sosyal medya hesaplarında bazı günler haber yayınlanmaması takip edilirlilik oranını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Gazetenin düzenli olarak her gün web sayfasında ve sosyal medya hesaplarında yerel haberlere yer vermesi gerekmektedir. İnternet ortamında haber yayınlamanın en büyük avantajlarından biri de haberlerde video kullanabilme imkânı olduğu söylenebilir.

Tatvan Sesi Gazetesi, web sayfasında ve sosyal medya hesaplarında yayınladığı haberlerde, haberlerle ilgi video kullanmadığı görülmüştür. Gazetenin basılı nüshasında yer alan fotoğrafların aynısını internet ortamında yayınladığı haberler için de kullandığı görülmüştür. Ancak basılı nüshaya oranla internet ortamında yayınlanan haberler için çok sayıda ve farklı fotoğraflar kullanma imkânı bulunmaktadır. Gazetenin basılı nüshası için tasarım aşamasında seçilen fotoğraflar dışında farklı fotoğraf kullanılmaması habere olan ilgiyi azaltacağı düşünülmektedir.

Haberlerin internet ortamında yayınlamaya yönelik ikinci bir düzenlemeye tabi tutulmadığı görülmüştür. Haberler, basılı nüshada nasıl yer almışsa aynı şekilde internet ortamında da yayınlandığı görülmüştür. Gazete için hazırlanan haberlerin internet ortamında yayınlanacak şekilde yeniden yazılmadığı görülmektedir. Gazetenin web sayfasında ve sosyal medya hesaplarında canlı yayınlar yapılmadığı ve bu yöntemle anlık haber paylaşımı olmadığı görülmüştür.

Son yıllarda akıllı cihazların insan hayatında daha fazla yer almasıyla beraber haber edinme pratikleri de bu doğrultuda değişmiştir. Bu nedenle, internet ortamında haber yayınlamak ve geniş kitlelere ulaşmak için klasik gazetecilik pratiklerinin yerine zamana ve internet ortamına uygun

gazetecilik pratikleri ile haber toplamak ve yayınlamak gerekmektedir. Bu bağlamda internet haberciliği ve sosyal medya hesabı yönetimi konularında söz konusu yayın organının görece yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Arvas, İ. S. (2007). Naylon gazeteler ve besleme basının yerel basına etkileri. S. Gezgin, (Editör), *Türkiye'de yerel basın* (ss. 357-364). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Arvas, İ. S. (2019). Dijital haberleşme çağında yerel basının karşılaştığı sorunlar. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 97-110.
- Atçeken, K. (2018). Resmi ilan desteği ve yerel basın ilişkisi. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 25-32.
- Basın İlan Kurumu. (t.y.). *Basın resmi ilan ve resmi reklam alan süreli yayınlar listesi*. Erişim tarihi: 30 Eylül 2022, <https://ilanbis.bik.gov.tr/Uygulamalar/AylikListe>
- Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun - 5953 Sayılı Kanun-. (1952). *T.C. Resmi Gazete* (8140, 20 Haziran 1952) Erişim tarihi: 27 Eylül 2022, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5953.pdf>
- Bekiroğlu, O., & Bal, E. (2006). Sanal alemin yerel aktörleri: Konya yeler basını üzerine bir analiz. *Selçuk İletişim*, 4(2), 71-85.
- Coşkun, A. (2021). Bitlis yerel gazetelerinin yenileşme pratikleri. *Anemon Muş Alparlısan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 735-748.
- Crowley, D., & Heyer, P., (2014). *İletişim tarihi*. Siyasal Kitapevi.
- Çağlayan, M. (2008). Gazetelerin gelişimi ve gazeteciliğin geleceği. (Yeni teknolojiler ve medya ekonomisi açısından genel bir değerlendirme). *Marmara İletişim Dergisi*, 13(13), 131-159.
- Demir, C. (2018). *Yerel basının internet ve sosyal medya kullanımı: Zonguldak yerel basını* (Tez No. 510860) [Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Dönmez, İ.H., (2010). İnternet haberciliğinde tıklanma kaygısı ve "kapan" manşetler. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (14), 105-127.
- Girgin, A. (2001). *Türk basın tarihi'nde yerel gazetecilik*. İnkılap Kitapevi.
- Gürcan, H. İ. (2014). Haber sitelerinde içerik ve tasarıma yönelik değerlendirme ölçütlerine yönelik bir yaklaşım. *Selçuk İletişim*, 2(4), 90-99.
- Gürcan, H. İ., & Bayram, F. (2005). Yerel haberlerin internet ortamında görünüşleri - Denizli, Eskişehir ve Erzurum örnekleminde bir değerlendirme-. *Selçuk İletişim*, 3(4), 53-62.
- Kızılkaya, C. (1992, Eylül 7). Gazetemiz cumagünü sade bir törenle hizmete açıldı. *Tatvan Sesi Gazetesi*
- Kösedağ, M. S. (2019, Eylül). Türkiye'de yazılı basının sonu mu geliyor? Gazete tirajları üzerinden genel bir değerlendirme. *1.Uluslararası İletişim ve Yönetim Bilimleri Kongresi*, Malatya.
- Mısırlı, G. (2020). İletişim fakültesi mezunları-yerel basın ilişkisi: Erzurum ili örneği. *Atatürk İletişim Dergisi*, (19), 59-77.
- Narin, B. (2017). *Gazetecilik 2.0 internet gazeteciliğinde hipermetinsellik*. Gece Kitaplığı.
- Şeker, M. (2005). Yerel gazeteler ve resmi ilan. *Selçuk İletişim*, 4(1), 101-115.
- Tarhan, A. (2007). Halkla ilişkilerde tanıma ve tanıtma aracı olarak internet: Belediyelerin web sayfaları üzerine bir analiz. *Selçuk İletişim*, 4(4), 75-95.
- Türkmen B., & Yavuz Ç. (2017). Türkiye'de sinema alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının web sitelerinin analizi: Türkiye Sinema ve Audiovisuel Kültür Vakfı (Türsak), İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV), Ankara Sinema Derneği (ASD) örneği. *Gümüşane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 801-825.
- Yağız A., Demirel A. S., Karabay D., Yalçın G., Egemen M. S., & Utku Y. (2022). Yerel medyanın dijital teknolojilere uyumu: Türkiye'deki yerel gazetelerin dijital medyayı kullanımı üzerine bir inceleme. <https://www.academia.edu/9728266/>

TÜRKİYE VE YUNANİSTAN'DA CİNSİYETE GÖRE İŞSİZLİK HİSTERİSİ: 1988-2021 YILLARI ARASI KARŞILAŞTIRMALI FOURIER ANALİZ

Boran ARIK¹

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte ekonomik büyüme önem kazanmıştır. Bu durum ülkeler arasındaki rekabet gücünün artırılmasında önemli olan ve ekonomik büyümenin sağlayıcıları arasında yer alan işsizlik oranlarının da literatürde sıklıkla incelenmesini beraberinde getirmiştir. İşsizlik oranlarının siyasi ya da ekonomik bazda meydana gelen bir şok akabinde eskiye dönmemesi histeri etkisinin var oluşu ile açıklanabilmektedir. Bu çalışmada histeri etkisinin varlığı Yunanistan ve Türkiye özelinde incelenmiş olup değerlendirme gerek cinsiyet bazında gerekse toplam nüfus dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. 1988-2021 yılları arası işsizlik oranlarının dikkate alınması ile gerçekleştirilen çalışmada Fourier ADF birim kök testinden yararlanılmıştır. İşsizlik histerisinin ekonomide uyandırdığı etkinin negatif seyri ve sosyal istikrarı bozucu etkiye sahip oluşu konunun literatürdeki önemini açıklayıcı nitelikte olup çalışma dahilinde uygulanan analiz yöntemi çalışmanın literatüre katkı sağlayacağını göstermektedir. Çalışma sonucunda Türkiye ve Yunanistan'daki histeri etkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmış olup işsizlik oranlarını kontrol altına alma noktasında sosyo-politik düzenlemelere gidilmesi gerekliliği ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Histerisi, Fourier Analiz, Augmented Dickey Fuller, Türkiye, Yunanistan

UNEMPLOYMENT HYSTERIA BY GENDER IN TURKIYE AND GREECE: COMPARATIVE FOURIER ANALYSIS BETWEEN 1988- 2021

ABSTRACT

Globalization and subsequent economic growth gaining importance in increasing competitiveness among countries have led to the frequent examination of unemployment rates, which are among the providers of economic growth, within the literature. The fact that unemployment rates do not return to previous levels after a political or economic shock can be explained by the existence of the hystera effect. The existence of the hysterical effect will be investigated especially in Greece and Turkey in this study, with the evaluation taking into account both gender and the entire population. The research, which looked at unemployment rates between 1988 and 2021, employed the Fourier ADF unit root test. The subject's significance in the literature is explained by the detrimental effects of unemployment hystera on the economy and its disruptive effects on social stability, and the study's analysis approach indicates that it will add to the body of knowledge. The study's findings indicated that socio-political laws should be implemented to reduce unemployment rates and that there was a hysterical impact in Greece and Turkey.

Keywords: Unemployment Hystera, Fourier Analysis, Augmented Dickey Fuller, Turkiye, Greece

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, boranarik@gmail.com, 0009-0000-2615-0398

1. GİRİŞ

İŞsizlik oranları ekonomik geliŐmiŐliĐin gÖstergesi olması yÖnÜyle Önemlidir. İŞsizlik oranlarındaki artış, ekonomik gerileme gÖstergesi olmakla birlikte İŞsizlik oranlarının dÜŐürÖlmesi gerek ekonomistler gerekse politika yapıcılar tarafından hedeflenen bir çıktı olarak değerlendirilebilecektir. İŞsizlik oranlarındaki artış belirli Şoklar sonrasında mevcut seviyesinin üzerine çıkabilecektir. İŞsizlik oranlarındaki artış belirli Şoklar sonrasında mevcut seviyesinin üzerine çıkabilecektir. İŞsizlik oranlarındaki artış belirli Şoklar sonrasında mevcut seviyesinin üzerine çıkabilecektir. İŞsizlik oranlarındaki artış belirli Şoklar sonrasında mevcut seviyesinin üzerine çıkabilecektir.

Türkiye İŞsizlik oranlarında yeterli azalışı saĐlayamamıŐtır. Buna ek olarak Yunanistan da İŞsizlik oranları yüksek seyreden Ölkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin aksine Yunanistan'ın Avrupa Birliği üyesi oluşu, Yunanistan'ın ekonomik olarak birlik Őartlarına uygun olarak değerlendirilmesini sağlayacaktır. Bu noktada histeri etkisinin her iki Ölke için de incelenerek karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

İŞsizlik oranlarını analize tabii tutmak suretiyle histeri etkisini hesaplayan birden fazla çalışma literatÖrde yer almakla birlikte, sıklıkla çalışmalarda birim kök testlerinin uygulandığı nicel analiz yöntemlerine rastlanmaktadır. Geleneksel birim kök testleri daha yaygın uygulanmıŐ olsa da literatÖrde yeni nesil birim kök testlerinin uygulandığı çalışmalar da bulunmaktadır. Yeni nesil birim kök testi olan Fourier analiz yöntemi, analize sinüs ve cosinüs değerlerini dahil etmesi yÖnÜyle literatÖre katkı sağlamakta ve sonuçlardaki güvenilirliği arttırmaktadır. Bu çalışma da İŞsizlik histerisini incelerken Fourier analiz yöntemlerinden yararlanmakta olup literatÖre katkı sağlayacaktır. Çalışma, Türkiye ve Yunanistan'daki İŞsizlik oranlarını dünya bankası veri tabanından elde etmiş olup veriler Augmented Dickey Fuller birim kök testine ve sonra kıyaslanmak amacıyla Fourier ADF birim kök testine tabii tutulacaktır.

Bu doğrultuda çalışmanın giriş bölümünü takiben alan yazın çalışmalarının 15'i incelenerek literatÖrdeki çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi edinilmesi amaçlanacaktır. LiteratÖr taraması akabinde çalışmada uygulanacak olan metod ve yöntem incelenerek analizin gerçeleŐtirilmesinde aracı rol Östlenecek olan testler ve test formÖlasyonları incelenecektir. İfade edilen bölümü takiben test sonucu ulaşılan ampirik sonuçlar ifade edilip çalışmanın son kısmına sonuç ve tartıŐma bölümü eŐlik edecektir.

2. LİTERATÖR TARAMASI

Çalışmanın ilgili bölümünde literatÖrde yer alan ve İŞsizlik histerisi konusunda yazılmış 15 çalışmanın incelemesi gerçeleŐtirilmiŐtir. Tablo 1 incelendiğinde çalışmaların yazarları, yayım yılları, incelemeye tabii tutulan veri aralığı, analiz edilen değişkenler, ele alınan Ölke, uygulanan testler ve çalışma sonucunda ulaşılan sonuç hakkında bilgi elde edilebilecektir.

Tablo 1. İŞsizlik Histerisi Alanındaki Çalışmalar

Yazar	Yıl	Veri Aralığı	Değişkenler	Ölke	Kullanılan Testler	Sonuç
Yılancı	2009	1923-2007	İŞsizlik Oranları	Türkiye	Phillips-Perron, Zivot-Andrews Testi Papell LP LM Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.

Koçyiğit, vd.	2011	1923-2010	İşsizlik Oranları	Türkiye	ADF Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.
Bayrakdar	2015	2000-2013	İşsizlik Oranları	Türkiye	ADF, PP ve KPSS ve Lee –Strazicich Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerli değildir.
Özkan, vd.	2015	1988-2014	İşsizlik Oranları	Türkiye	Fourier ADF Birim Kök Testi Fourier KPSS Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.
Taş, vd.	2017	2005-2017	İşsizlik Oranları	Türkiye	ADF, PP ve Lee – Strazicich Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.
Koyuncu	2018	1991-2017	İşsizlik Oranları	N-11 Ülkeleri	ADF Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.
Tekin	2018	2005-2017	İşsizlik Oranları	Türkiye	Fourier Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.
Akcan	2019	2005:01-2017:06	İşsizlik Oranları	Türkiye	ADF ve PP Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.
Akkuş, vd.	2019	1980-2016	İşsizlik Oranları	Türkiye	Birim Kök Testleri	Histeri etkisi geçerlidir.
Aydın	2020	2005:01-2018:10	İşsizlik Oranları	Türkiye	Birim Kök Testleri	Histeri etkisi geçerli değildir.
Çemrek, vd.	2020	2005:01-2019:06	İşsizlik Oranları	Türkiye	Zivot-Andrews ve Lee –Strazicich Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.
Çiçen	2020	2005-2014	İşsizlik Oranları	Türkiye	Fourier KPSS Birim Kök Testi	Bekarlar için histeri etkisi geçerlidir. Erkekler için histeri etkisi geçerli değildir.
Önal	2021	1988-2019	İşsizlik Oranları	Türkiye	ADF, PP, KPSS ve Zivot-Andrews Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.
Şak	2021	1988-2018	İşsizlik Oranları	Türkiye	Fourier Kruse Birim Kök Testi	Kadınlarda histeri etkisi geçerlidir.
Üçler	2022	2005:01-2022:01	İşsizlik Oranları	Türkiye	ADF ve PP Birim Kök Testi	Histeri etkisi geçerlidir.

Tablo incelendiğinde 2009 yılından 2022 yılında kadar yayımlanmış olan 15 çalışma gözlemlenebilmektedir. Çalışmalar işsizlik histerisini tespit etme amacıyla literatüre kazandırılmış olup incelemeye tabii tutulan değişkenler tablodaki tüm çalışmalar için işsizlik oranı olarak ifade edilebilecektir. Histeri etkisinin hesaplanması işsizlik oranlarının meydana gelen şok vb. ani gelişen, önceden tahmin edilemeyen olaylar akabinde oranların şok öncesi düzeye geri dönüp dönmeyeceğinin tespiti noktasında önem arz etmektedir. Histeri etkisinin tespiti, alanda gerçekleştirilecek politik düzenlemelerde önerilerde bulunulması noktasında önem arz etmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde Türkiye özelinde incelemede bulunan çalışmalarda yoğunluk gözlemlendiği ifade edilebilecektir. İfade edilen durum Türkiye’de işsizlik konusunun gündem olmayı sürdürerek oranların artış eğiliminde olması ile açıklanabilecektir. İşsizlik oranlarındaki artış eğilimi ekonominin geleceği noktasında vatandaşı endişeye sevk etmekte ve ekonomik olumsuzluklar hasebiyle meydana gelecek olası şokların işsizlik üzerinde uyandıracığı etkinin erken tespiti noktasında konunun önem kazanmasını sağlamaktadır.

İşsizlik histerisinin gerek cinsiyet bazında gerekse yaş skalasında farklı etkiler uyandırması ise alanda yetkin kişiler, bir diğer ifade ile ilgililerce konunun incelenmesini gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda alanda sıklıkla çalışmalara rastlanmaktadır. Çalışmalar dahilinde ele alınan veri

aralığının incelemeye tabii tutulduğu testler nicel analiz yöntemleri arasında ifade edilebilecektir. Tablo incelendiğinde işsizlik histerisi tespiti gerçekleştirilirken birim kök testlerinden yararlandığı gözlemlenmektedir. Yılcı (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışma incelendiğinde 1923-2007 yılları arasındaki histeri etkisinin incelendiği görülmektedir. İnceleme gerçekleştirilirken Phillip-Perron, Zivot-Andrews, Papell LP ve LM birim kök testlerinden yararlanılmış olup çalışma sonucunda işsizlik histerisi teorisinin Türkiye için ilgili yıllarda geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Koçyiğit (2011) ise çalışmasında 1991-2011 yılları için Türkiye'deki işsizlik histerisini incelemiş ve çalışmasında ADF birim kök testinden yararlanarak histeri etkisinin geçerliliği sonucuna ulaşmıştır.

ADF birim kök testinin uygulandığı çalışmalar incelendiğinde; Bayrakdar (2015), Taş (2017), Koyuncu (2018), Alcan (2019), Önal (2019), Üçler (2019)'un çalışmalarında uygulandığı görülmektedir. Birim kök testleri değerlendirildiğinde en yaygın kullanılan testler arasında ADF testinin yer aldığı da bu doğrultuda ifade edilebilecektir. Bir diğer yaygın kullanılan test de Phillips-Perron testidir. Phillips-Perron testinin uygulandığı çalışmalara örnek olarak Bayrakdar (2015)'in çalışması verilebilecektir. Çalışma, ADF, KPSS ve Lee –Strazicich birim kök testi kullanması yönüyle zengin bir analiz içeriğine sahiptir. Çalışma Türkiye'deki 2000-2013 yılları arasında kapsamakla birlikte histeri etkisinin ilgili yıllarda geçerli olmadığını ifade etmektedir.

Taş (2017) ise incelemeyi 2005-2017 yılları arasında gerçekleştirmiş olup Bayrakdar (2015)'dan farklı olarak 4 yılı incelemeye tabii tutmuş ve analiz sonucunda Türkiye'de histeri etkisinin varlığını kanıtlamıştır. Akcan (2019)'da histeri teorisinin geçerli olduğu sonucuna ulaşan ve ADF testi ile PP testlerini incelemeye tabii tutan çalışmasında 2005:01-2017:06 yılları arasında inceleme gerçekleştirerek Taş ile aynı sonucu çalışmasında ifade etmiştir. Önal (2019) ise çalışmasında PP testinden yararlanmış olup ilgili teste ek olarak geleneksel analiz yöntemi olan ADF, ZA ve KPSS testlerini de analiz dahilinde kullanmış ve cinsiyete göre histeri etkisinin Türkiye'de geçerli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışma sonucunda cinsiyete göre kadınlardaki etkinin daha yüksek olduğu ve bu doğrultuda çalışmalar yürütülmesi, politik düzenlemelere gidilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Tablo incelendiğinde geleneksel birim kök testlerinin uygulandığı çalışmalarda yaygınlık gözlemlenmiş olmakla birlikte yeni nesil birim kök testlerinin uygulandığı çalışmalara da rastlanmıştır. Özkan (2015), Tekin (2018), Çiçen (2020), ve Şak (2021) çalışmalarında ifade edilen yeni nesil analiz yöntemi olan Fourier testlerinden yararlanmıştır. Fourier analiz yöntemi, sinüs ve cosinüs değerlerini incelemeye tabii tutması yönüyle analiz sonuçlarındaki hata payını minimize etmekte ve güvenilirliği arttırmaktadır.

3. METOT VE YÖNTEM

Analiz, Türkiye ve Yunanistan'daki işsizlik histerisini 1988-2021 yılları için istatistiki veriler ışığında incelenmesini hedeflemiş olmakla birlikte ilgili iki ülkenin seçilmesi, siyasi ve sınır noktasında komşu olmakla birlikte ekonomik göstergeler arasında yer alan işsizlikte iki ülkenin birbirine kıyasla bulunmuş olduğu konumun değerlendirilmesi olarak ifade edilebilecektir. Sınır komşusu olmalarına ek olarak Türkiye'nin birden fazla gerekliliğe ve ekonomik yönden Avrupa Birliği şartlarını sağlayamamış olması da Yunanistan'ın Avrupa Birliği üyesi olması işsizlik histerisi noktasında iki ülkenin birbirine göre konumunun incelenerek ekonomik değerlendirme yapılması çalışmanın oluşturulmasında temel merak unsuru olarak değerlendirilebilecektir.

İfade edilen sorulara cevap aranması noktasında çalışma dahilinde dünya bankası veri tabanından elde edilmiş işsizlik oranları verileri ekonometrik analize tabii tutulacaktır. Analiz

edilecek veriler ilk olarak Dickey ve Fuller (1979)'ın çalışması ile ortaya çıkan ve Dickey & Fuller (1981) çalışması ile geliştirilen Augmented Dickey Fuller testi ile analiz edilecek olmakla birlikte tüm analizler serinin sabit terim içerdiği, hem sabit terim hem trend terim içerdiği ve her ikisini de içermediği kısıtı altında 3 ayrı noktada incelenecektir. Augmented Dickey Fuller testindeki bu 3 kısıt sırasıyla; Türkiye'deki kadın işsizlik oranları, Yunanistan'daki kadın işsizlik oranları, Türkiye'deki erkek işsizlik oranları, Yunanistan'daki erkek işsizlik oranları, Türkiye'deki toplam işsizlik oranları ve Yunanistan'daki toplam işsizlik oranları dikkate alınarak analiz edilecektir. Sırasıyla tüm fonksiyonların test edilmesi ile amaçlanan, ülke bazlı histeri karşılaştırması, cinsiyet bazlı histeri karşılaştırması ve akabinde toplam histeri etkisinin değerlendirilmesi olarak ifade edilebilecektir.

Geleneksel birim kök testi olarak ifade edilebilecek Augmented Dickey Fuller testine ek olarak çalışma dahilinde; analize serilerin sinüs ve cosinüs değerlerini dahil etmek suretiyle hata payını minimize eden yapısı ile Fourier yöntemi de dahil edilecek ve Fourier ADF testi uygulamaya tabii tutulacaktır. Yeni nesil birim analiz yöntemi olarak literatürde anlam kazanan Fourier analizinin literatürde ilk defa görünür kılınması Jean-Baptiste Joseph tarafından sağlanmış olmakla birlikte çalışmada ele alınan veriler Enders-Lee (2012) tarafından yayımlanan akademik çalışma akabinde kullanılır kılınmıştır.

Uygulanacak analiz yöntemlerinin daha doğru anlaşılabilmesi için ilk olarak başta genel formülasyon (1), (2) olmak üzere sırasıyla yukarıda bahsi geçen 3 kısıtın ifade edildiği denklem (3), (4) ve (5) satırlarında gözlemlenebilecektir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{(t-1)} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{(t-1)} + u_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = (\rho - 1) Y_{(t-1)} + u_t \quad (3)$$

$$\delta = (\rho - 1) \quad (4)$$

$$\Delta Y_t = \delta Y_{(t-1)} + u_t \quad (5)$$

Denklemler, elde edilen veriler ile gerçekleştirildiği takdirde çalışmadaki H0 ve H1 hipotezlerinin test edilmesi amaçlanmaktadır. Hipotezlerin doğruluğunun tespiti için incelemeye tabii tutulacak değer, H0 hipotezi için; δ (Gama) olmakla birlikte $\delta > 0$, $\delta = 0$ sonuçları, seride birim kök vardır ve seri durağan değildir sonucunu beraberinde getirecektir. İlgili değerlendirme ulaşılan analiz sonuçlarının t-istatistik değerinin kısıt değerler olarak ifade edilebilecek olan %1, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerindeki değerlerden küçük olması ile açıklanabilecek olup, analiz sonucunun doğrulanması prob. değerinin 0,05 değerine göre konumu dikkate alınarak değerlendirilebilecektir.

ADF testi gerçekleştirilirken serinin doğrusal olduğu varsayımı temel teşkil ederken Enders-Lee (2012)'nin çalışması ile literatürde kullanılmaya başlayan Fourier Analiz, serinin doğrusal olmadığı varsayımını temel almaktadır. Fourier ADF testi de ADF'de olduğu gibi 3 ayrı kısıt altında incelenecektir. Aşağıda yer alan denklemler sırasıyla; (6) seri sabit terim içermektedir, (7) seri her iki terimi içermektedir ve (8) seri her iki terimi de içermemektedir, kısıtlarını göstermektedir.

$$Y_t: \alpha(t) + \rho Y_{t-1} + Y_t + \varepsilon_t \quad (6)$$

$$\alpha(t) = \alpha_0 + \sum \alpha_k \sin(2\pi kt/T) + \sum_{k=1}^n \beta \cos(2\pi kt/T); \quad n \leq T/2 \quad (7)$$

$$\Delta y_t = \rho y_{t-1} + c_1 + c_2 t + c_3 \sin(2\pi kt/T) + c_4 \cos(2\pi kt/T) + e_t \quad (8)$$

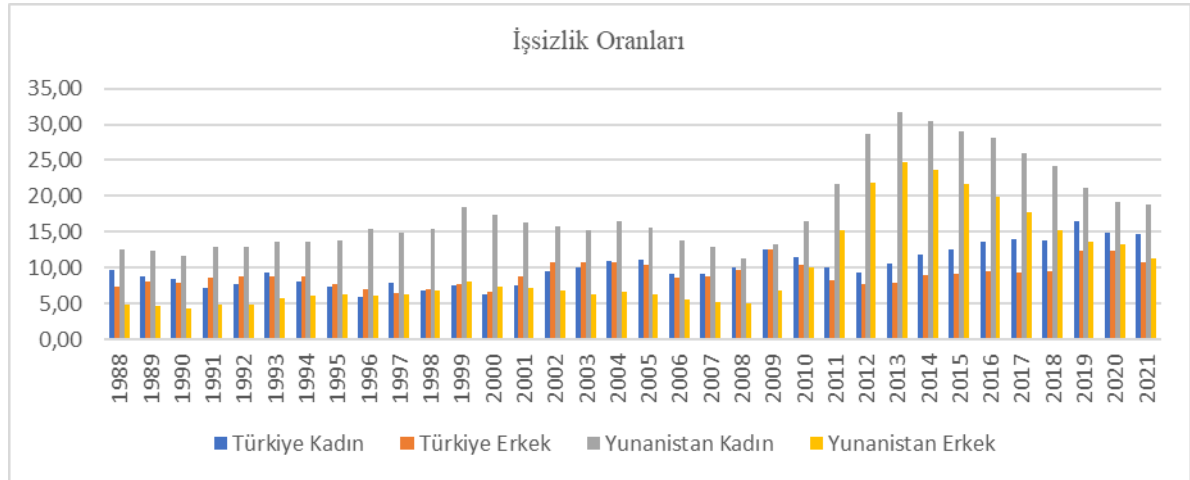
İfade edilen formüller ışığında çalışmanın bir sonraki bölümünde ADF birim kök testi ve Fourier ADF testleri, 1988-2021 Türkiye ve Yunanistan; kadın, erkek ve toplam işsizlik oranları ele alınarak analiz edilerek sonuçlar yorumlanacaktır.

4. AMPİRİK BULGULAR

İşsizlik histerisi, ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal şoklar akabinde mevcut olan işsizlik oranlarının değişikliğe uğrayıp, meydana gelen şok ortadan kalktıktan sonra oranların eski seyrine gelme oranı olarak tanımlanabilecektir. Tanımda bahsi geçen histeri etkisinin tespiti için yaygın kullanılan analiz yöntemleri arasında yer alan birim kök testlerinden literatürde sıklıkla yer bulan ADF testi ve ilgili testin yeni nesil Fourier analiz yöntemi ile güncellenmiş versiyonu olan Fourier ADF testinin işsizlik histerisi sonuçları ilgili bölümde ifade edilecektir.

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak uygulamaya tabii tutulacak veriler çizgi grafik yardımıyla gözlemlenecektir.

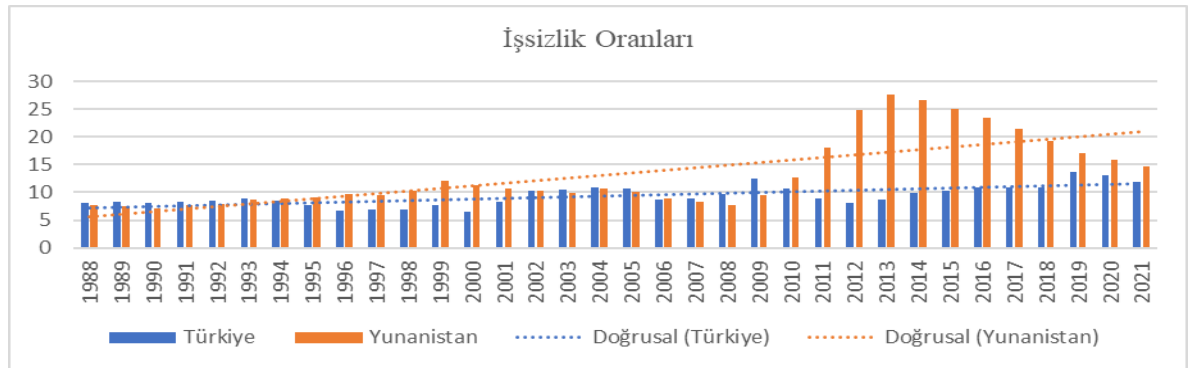
Grafik 1. 1988-2021 İşsizlik Oranları (Erkek-Kadın)

Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1 çalışmada analiz edilmiş Türkiye ve Yunanistan'daki işsizlik oranlarını cinsiyet temelinde değerlendirmektedir. 1988-2021 yılları arasındaki kadın ve erkek işsizlik oranlarının grafiklendirilmesi, değerlerdeki artışı gözler önüne serecek niteliktedir. Tablo göstermektedir ki; Türkiye'deki kadın işsizlik oranı cinsiyete göre yüksek oranda büyüktür. Yunanistan için inceleme gerçekleştirildiğinde ise cinsiyete göre oranlardaki farkın Türkiye'ye nazaran daha yüksek olduğu açıkça gözlemlenebilmektedir.

Grafik 2. 1988-2021 İşsizlik Oranları (Toplam)

Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2 ise çalışma dahilinde ele alınan Yunanistan ve Türkiye'ye dair toplam işsizlik oranlarını göstermektedir. 1988-2021 yılları arasını ele alan veriler Türkiye'deki işsizlik oranlarının daha yatay bir eğimle ilerlediğini göstermekte iken Yunanistan için eğim daha dik bir seyir göstermektedir. 1993 yılına kadar Yunanistan'daki işsizlik oranları Türkiye'den daha az iken 1993-1994 yılları arasında Yunanistan ve Türkiye'deki işsizlik oranları denkleşmiş ve aynı oranda kendisini göstermiştir. 1993 yılları itibariyle artış eğilimine giren oranlar 2021 yılına gelindiğinde Türkiye için 11,97 ve Yunanistan için 14,66 olarak dünya bankası veri tabanında incelenmiştir. İlgili veriler çalışmada uygun analizlerle değerlendirilerek her iki ülke için kadın, erkek ve toplam düzeyde işsizlik histerisinin varlığını inceleme noktasında incelenecektir. Bu doğrultuda çalışma dahilinde ilk olarak serinin doğrusal olduğu varsayımında ADF'den yararlanılacak, akabinde serinin doğrusal olmadığı varsayımı altında Fourier Birim Kök Testi uygulamaya tabii tutulacaktır.

Tablo 2. ADF Sabit Terim Modeli (1988-2021)

Türkiye Kadın		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-0,809573	0,8032
%1 Kritik Değer	-3,646342	
%5 Kritik Değer	-2,954021	
%10 Kritik Değer	-2,615817	
Yunanistan Kadın		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-2,416174	0,1454
%1 Kritik Değer	-3,653730	
%5 Kritik Değer	-2,957110	
%10 Kritik Değer	-2,617434	

Tablo 2'de 1988-2021 yılları arasında Türkiye ve Yunanistan'daki kadın işsizlik oranları Augmented-Dickey Fuller birim kök testine tabii tutulmuş olup, sonuçlar serinin sabit terim içerdiği varsayımı altında oluşturulmuştur. Analiz dahilinde elde edilen veriler incelendiğinde değerlendirme t-istatistik değeri ve prob. değeri dikkate alınarak gerçekleştirilecektir. Bu doğrultuda görülmektedir ki; t-istatistik değeri Türkiye'deki kadınlar için mutlak değer cinsinden incelendiğinde 0,809573 olarak hesaplanmıştır. İlgili değer kritik değerlere göre incelendiğinde t-istatistik değerinin sırasıyla; %1 kritik değeri için 3.646342, %5 kritik değeri için 2,954021 ve %10 kritik değeri için 2,615817'den düşük seyrettiği gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda birim kök içerdiği ve durağan olmayıp işsizlik histerisinin olduğu söylenebilecektir. Olasılık değeri dikkate alınarak değerlendirildiğinde ise 0,8032'nin 0,05 kısıt değerinden büyük olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumda seride birim kök vardır denilebilecektir.

Tablo 2'de aynı değerlendirme Yunanistan'daki kadın işsizlik değerleri dikkate alınarak gerçekleştirilirse t-istatistik değeri olan 2,416174 değerinin mutlak değer kritik değerlerden düşük seyrettiği ifade edilebilecektir. Bu duruma ek olarak 0,1454 olasılık değerinin 0,05'ten büyük seyrettiği de gözlemlenmektedir. İlgili veriler ışığında Yunanistan'daki kadın işsizlik histerisinin 1988-2021 yılları için geçerli olduğu ifade edilebilecektir. Ancak söylenebilir ki; Türkiye özelindeki seride prob. değeri 0,8032 iken Yunanistan için bu değer 0,1454 ile histerinin varlığını göstermektedir. Bu doğrultuda histeri etkisinin Türkiye'de daha yüksek olduğu değerlendirilmesine ulaşılabilecektir. Başka bir ifade ile Türkiye'deki kadın işsizlik oranı, meydana gelen herhangi bir şok akabinde Yunanistan'a kıyasla daha az toparlanabilecektir.

Tablo 3. ADF Sabit Terim ve Trend Modeli (1988-2021)

Türkiye Kadın		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-3,078374	0,1279
%1 Kritik Değer	-4,262735	
%5 Kritik Değer	-3,552973	
%10 Kritik Değer	-3,209642	
Yunanistan Kadın		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-3,294314	0,0853
%1 Kritik Değer	-4,273277	
%5 Kritik Değer	-3,557759	
%10 Kritik Değer	-3,212361	

Tablo 3 ise 1988-2021 yılları arasında Türkiye ve Yunanistan'daki kadın işsizlik oranlarını ADF'ye tabii tutarken serinin hem sabit hem trend olduğu varsayımını dikkate alan analiz sonuçlarını göstermektedir. Tablo incelendiğinde görülmektedir ki; t-istatistik değeri Türkiye'deki kadınlar için mutlak değer cinsinden incelendiğinde 3,078374 olarak hesaplanmıştır. İlgili değer kritik değerler dikkate alınarak incelendiğinde t-istatistik değerinin sırasıyla; %1 kritik değeri için 4.262735, %5 kritik değeri için 3.552973 ve %10 kritik değeri için 3.209642'den düşük seyrettiği gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda seri birim kök içermektedir. Bu doğrultuda işsizlik histerisi vardır denilebilecektir. Olasılık değeri dikkate alınarak değerlendirildiğinde ise 0,1279'un 0,05 kısıt değerinden büyük olduğu gözlemlenmektedir. Serinin birim kök içediği doğrulanmaktadır.

Analiz sonuçları Yunanistan'daki kadın işsizlik değerleri dikkate alınarak incelenirse; 3.294314 t-istatistik değerinin mutlak değer cinsinden %1 ve %5'ten düşük seyrettiği ifade edilebilecekken %10 kritik değerinde 3.212361'in t-istatistik değerinden büyük olduğu ifade edilebilecektir. Bu duruma ek olarak 0,0853 olasılık değerinin 0,05'ten büyük seyrettiği de tablo'da incelenmektedir. Söylenmelidir ki; Yunanistan'daki kadın işsizlik histerisinin 1988-2021 yılları için geçerli olduğu ifade edilebilecektir.

Tablo 4. ADF Sabit ve Trend İçermeyen Model (1988-2021)

Türkiye Kadın		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-0,462896	0,8092
%1 Kritik Değer	-2,636901	
%5 Kritik Değer	-1,951332	
%10 Kritik Değer	-1,610747	
Yunanistan Kadın		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-0,491699	0,4951
%1 Kritik Değer	-2,639210	
%5 Kritik Değer	-1,951687	
%10 Kritik Değer	-1,610579	

Türkiye ve Yunanistan ülkeleri için kadın işsizlik incelemesi sabit terim içermeyen kısıtı altında incelendiğinde de benzer bir sonuçla karşılaşılmaktadır. Türkiye kadın işsizlik ADF t-istatistik değeri mutlak değer cinsinden 0.462896 olarak hesaplanmıştır. Ulaşılan t-istatistik değeri; kısıt değerlerden küçüktür. Olasılık değeri de 0,8092 ile 0,05'ten yüksektir. Türkiye'deki kadın işsizlik oranları özelinde seri birim kök içermekte, buna ek olarak seri durağan değildir sonucuna ulaşılmaktadır. İfade edilen değerlendirme Yunanistan'daki kadın işsizlik oranları dikkate alındığında da serinin gerek olasılık değerinin 0,05 kısıt değerinden büyük seyretmesi gerekse t-istatistik değerinin kritik değerlerden küçük seyretmesi akabinde serinin birim kök içerdiği ve durağanlık göstermediği yönündedir.

Tablo 2, 3 ve 4 incelendiğinde ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki kadınlardaki işsizlik histerisi etkisi hem Yunanistan hem de Türkiye için geçerliliğini korumaktadır. Yunanistan için histeri etkisi Türkiye'ye oranla daha düşük seyretmekte iken her iki ülke için de histerinin varlığı ifade edilmelidir.

Tablo 5. ADF Sabit Terim Modeli (1988-2021)

Türkiye Erkek		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-2,332768	0,1682
%1 Kritik Değer	-3,646342	
%5 Kritik Değer	-2,954021	
%10 Kritik Değer	-2,615817	
Yunanistan Erkek		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-1,836736	0,3565
%1 Kritik Değer	-3,661661	
%5 Kritik Değer	-2,960411	
%10 Kritik Değer	-2,619160	

Tablo 5'te sabit terim içerdiği varsayılan serinin 1988-2021 yılları arasındaki Türkiye Yunanistan'daki erkek işsizlik oranları dikkate alınarak histeri sonucunu gösterdiği ifade edilebilmektedir. Türkiye'deki erkek işsizlik oranları dahilinde oluşturulan ADF birim kök testi sonucu t-istatistik değeri (2.332768) incelendiğinde kısıt değerlerden düşük seyretmektedir. Olasılık değeri (0,1682) çerçevesinde değerlendirildiğinde de sonuç doğrulanmakta ve serinin birim kök içerdiği ifade edilebilmektedir. Yunanistan'daki işsizlik oranları için de benzer bir sonuca ulaşıldığı tabloda açıkça görülmektedir. Gerek t-istatistik değeri sonucunda gerekse 0,3565 olasılık değeri sonucunda serinin birim kök içerdiği ifade edilmelidir.

Tablo 6. ADF Sabit ve Trend Modeli (1988-2021)

Türkiye Erkek		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-3,704802	0,0365
%1 Kritik Değer	-4,273277	
%5 Kritik Değer	-3,557759	
%10 Kritik Değer	-3,212361	
Yunanistan Erkek		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-3,743911	0,0336

%1 Kritik Değer	-4,273277
%5 Kritik Değer	-3,557759
%10 Kritik Değer	-3,212361

Erkeklerdeki işsizlik oranları yukarıda yer alan model çerçevesinde incelendiğinde ise Türkiye ve Yunanistan için ulaşılan olasılık değerlerinin birbirleri ile yakın seyrettiği gözlemlenmektedir. Türkiye'deki erkek işsizlik oranları ADF birim kök testine tabii tutulduğunda ise t-istatistik değeri olan -3,704802'nin %1 kritik değerde birim kök içerirken %5 ve %10 kritik değerlerde birim kök içermediği ifade edilebilecektir. Bu doğrultuda %1 kritik değerde işsizlik histerisinin varlığı onaylanırken %5 ve %10 kritik değerleri için işsizlik histerisinin olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Olasılık değeri olan 0,0365 değeri incelendiğinde de ulaşılan sonuç doğrulanmaktadır. Bu doğrultuda söylenebilir ki; Türkiye'deki 1988-2021 yılları arasındaki işsizlik oranları erkeklerde işsizlik histerisinin var olmadığını göstermektedir. Bu durum herhangi bir şok akabinde erkeklerin iş bulabilmesi, daha açık bir ifade ile işsizliğin çoktan önceki haline geri dönmesi istatistiki olarak olasıdır.

Yunanistan'daki erkek işsiz nüfusu için değerlendirme yapıldığında da Türkiye'deki sonuçlara çok yakın sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Tablo 6'da Yunanistan'daki erkek işsizlik oranlarıyla gerçeleştirilen ADF test sonuçları %1 anlamlılık düzeyinde serinin birim kök içerdiğini göstermekte iken %5 ve %10 kritik değerlerinde serinin birim kök içermediğini göstermektedir. Olasılık değeri 0,0336 değerlendirildiğinde ise oranın 0,05'den küçük seyrederek işsizlik histerisinin olmadığı sonucuna ulaşılacaktır.

Erkeklerde histeri varlığının incelenmesi noktasında bir diğer kısıt serinin sabit terim ve trend içermediği varsayımı altında ifade edilmektedir. Test sonuçları Tablo 7'de gözlemlenebilmektedir.

Tablo 7. ADF Sabit ve Trend İçermeyen Model (1988-2021)

Türkiye Erkek		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-0,091409	0,7049
%1 Kritik Değer	-2,636901	
%5 Kritik Değer	-1,951332	
%10 Kritik Değer	-1,610747	
Yunanistan Erkek		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-0,696379	0,4070
%1 Kritik Değer	-2,641672	
%5 Kritik Değer	-1,952066	
%10 Kritik Değer	-1,610400	

Tablo 7'de ADF test sonuçları ifade edilen kısıt çerçevesinde incelendiğinde ise erkeklerdeki işsizlik oranının gerek Türkiye'de 0,7049 olasılık değeri ile gerekse Yunanistan'da 0,4070 olasılık değeri ile serinin birim kök içerdiğini ve her iki ülkede de erkeklerde histerinin varlığını gösterir niteliktedir.

Bu doğrultuda yukarıda yer alan son üç tabloda olasılık değerleri serinin sabit terim içerdiğini ya da her ikisini de içermediği varsayımı altında işsizlik histerisinin varlığının kabul

edildiği ancak serinin her iki terimi de içerdiği varsayımı altında işsizlik histerisinin Türkiye ve Yunanistan'da erkekler nezdinde olmadığı ifade edilmelidir.

Tablo 8. ADF Sabit Terim Modeli (1988-2021)

Türkiye Toplam		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-1,656899	0,4431
%1 Kritik Değer	-3,646342	
%5 Kritik Değer	-2,954021	
%10 Kritik Değer	-2,615817	
Yunanistan Toplam		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-2,717530	0,0821
%1 Kritik Değer	-3,653730	
%5 Kritik Değer	-2,957110	
%10 Kritik Değer	-2,617434	

Analizde Türkiye ve Yunanistan'daki kadın ve erkek işsizlik oranları nezdinde histeri analizinin gerçekleştirilmesine ek olarak her iki ülkedeki toplam işsizlik oranının da incelenerek histerinin varlığı noktasında genel bir çıktıya varılması gerekli görülmektedir.

Tablo 8 dahilinde Türkiye'deki 1988-2021 yılları arasındaki toplam kadın ve erkek işsizlik oranlarının sabit terim içerdiği varsayımı altında t-istatistik değeri mutlak değer cinsinden 1,656899 olarak hesaplanmış ve tüm kritik değerlerde serinin birim kök içerdiği sonucuna varılmıştır. Olasılık değeri incelendiğinde de 0,4431 olan değer 0,05 kısıt değerinden büyük seyrederek Türkiye'deki toplam işsizlik oranının ADF birim kök testi sonucunda işsizlik histerisinin varlığını gösterdiği söylenebilecektir. İfade edilen değerlendirme Yunanistan'daki toplam işsizlik oranları dikkate alınarak değerlendirildiğinde de benzer bir sonuca ulaşılmakta ve Yunanistan'da işsizlik histerisinin 0,0821 olasılık değeriyle var olduğu sonucuna varılabilmektedir. Tablodaki veriler ışığında her iki ülke için de işsizlik histerisinin var olduğu ifade edilebilmekte iken Yunanistan'daki histeri düzeyinin Türkiye'ye oranla daha düşük olduğu ifade edilebilecektir.

Tablo 9. ADF Sabit ve Trend Modeli (1988-2021)

Türkiye Toplam		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-3,580994	0,0476
%1 Kritik Değer	-4,273277	
%5 Kritik Değer	-3,557759	
%10 Kritik Değer	-3,212631	
Yunanistan Toplam		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-3,784522	0,0307
%1 Kritik Değer	-4,273277	
%5 Kritik Değer	-3,557759	
%10 Kritik Değer	-3,212631	

Serinin yukarıdaki varsayım altında gerçekleştirilen inceleme de Türkiye için olasılık değerinin 0,0476 ve Yunanistan için 0,0307 olduğunu gözler önüne sermektedir. Veriler ışığında

ifade edilen kısıt altında da 0,05'ten küçük olan olasılık değerlerinin her iki ülke için histeri etkisinden bahsedilemeyeceği gibi farklı bir sonucu gözler önüne sermektedir.

Tablo 10. ADF Ne Sabit Ne Trend Terim Modeli (1988-2021)

Türkiye Toplam		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-0,275713	0,7599
%1 Kritik Değer	-2,636901	
%5 Kritik Değer	-1,951332	
%10 Kritik Değer	-1,610747	
Yunanistan Toplam		
	T-ist.	Prob.
ADF Test İst.	-0,424915	0,5216
%1 Kritik Değer	-2,641672	
%5 Kritik Değer	-1,952066	
%10 Kritik Değer	-1,610400	

Çalışma dahilindeki son kısıt olan serinin her iki terimi de içermediği kısıtı altında değerlendirme ise genel kanıyı doğrular niteliktedir. Daha açık bir ifade ile Türkiye için prob. değerinin 0,7599 ve Yunanistan için prob. değerinin 0,5216 olarak hesaplanması kısıt değer 0,05'den küçük olmayan değerlerin analize tabii tutulan ülkelerde işsizlik histerisinin varlığını gösterir niteliktedir.

ADF birim kök testine ek olarak ifade edildiği üzere veriler Fourier ADF birim kök testine tabii tutulacaktır. Tablo 11'de FADF sonuçları yer almaktadır.

Tablo 11. Fourier ADF (1988-2021)

Değişken	Frekans	Min. KKT	F Kısıt Test	Uygun Gecikme Uzunluğu	FADF Test İst.
TE	2.20000	33.50961	4.222040	2.00000	-2.900563
TK	0.40000	34.80195	7.045453	1.00000	-3.619903
YE	2.23000	69.93800	1.331763	2.00000	-1.152412
YK	2.50000	85.22699	2.247733	1.00000	-1.834403
TT	0.10000	33.61038	4.162954	1.00000	-3.631208
YT	2.40000	71.90082	1.491267	1.00000	-1.767679

Not: $k=1$ için, anlamlılık düzeylerine göre optimal değerler sırasıyla; %1 için -4,42, %5 için -3,81, %10 için, -2,9'dir. $k=2$ frekans değerinde %1 için -3,97, %5 için -3,27, %10 için -2,91'dir. $k=3$ için ise %1 anlamlılık düzeyinde -3,77, %5'de -3,07 ve %10'da -2,71 olarak belirlenmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde Fourier ADF test sonuçları gözlemlenmektedir. Tablo dahilinde Türkiye'deki erkekler, Türkiye'deki kadınlar, Yunanistan'daki erkekler ve Yunanistan'daki kadınlar olmak üzere ifade edilmiştir. Türkiye'deki erkekler özelinde değerlendirme gerçekleştirildiğinde FADF test istatistik değerinin -2,90 ile %1 anlamlılık düzeyinde -3,77, %5'te -3,07'den düşük ve %10'da -2,71'den büyük seyretmiştir. Ulaşılan sonuçlar Türkiye'deki erkeklerde serinin %1, %5 için durağan olmadığı tespit edilmiştir. %10 anlamlılık düzeyinde ise -2,90'ın anlamlılık düzey değeri -2,71'den büyük oluşu serinin durağanlığını göstermektedir. Aynı

değerlendirme Türkiye'deki kadınlar için gerçekleştirildiğinde ise -3.62 FADF test istatistik değerinin %1 anlamlılık düzeyinde -4.42 ve %5 anlamlılık düzeyinde -3.81'den küçük olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum serinin ifade edilen kısıtlarda durağanlığa sahip olmadığını göstermektedir. Seri %10 anlamlılık düzeyinde ise durağan olup birim kök içermemektedir.

Yunanistan için değerlendirme gerçekleştirildiğinde ise Yunanistan'daki erkek işsizlik oranlarını inceleyen serinin FADF test istatistik değeri -1.15'dir. Bu değer kısıt değerlerden düşük seyretmektedir. Seri durağan olmayıp birim kök içermektedir. Yunanistan'daki kadın nüfusu için ise -1.83 FADF test istatistik değerinin tüm anlamlılık düzeylerinde serinin durağan olmadığını göstermektedir.

Toplam Türkiye'deki ve Yunanistan'daki işsizlik oranları analiz edildiğinde ise Türkiye için -3.63 ile %1 ve %5'te durağan olmadığı ve Yunanistan için de -1.77 ile serinin tüm anlamlılık düzeylerinde durağan olmadığı ifade edilebilecektir. İlgili durum Türkiye için histeri etkisinin varlığından söz edilebilecekken Yunanistan için de benzer sonuca ulaşıldığını göstermektedir.

4. SONUÇ

Çalışma dahilinde Türkiye ve Yunanistan'daki işsizlik oranları incelenerek işsizlik histerisi tespitinin gerçekleştirilmesi amaçlanmış olup ilgili amaç doğrultusunda 1988-2021 yılları arası Türkiye kadın işsizlik oranları, Türkiye erkek işsizlik oranları, Yunanistan kadın işsizlik oranları, Yunanistan erkek işsizlik oranları, toplam Türkiye işsizlik oranları ve toplam Yunanistan işsizlik oranları dünya bankası veri tabanından çekilmek suretiyle nicel analiz yöntemlerine tabii tutulmuştur.

Literatür dahilinde işsizlik histerisinin tespiti amacıyla oluşturulmuş çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların nicel analiz yöntemlerinden yararlanılarak gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Alandaki çalışmalarda ampirik analiz yöntemleri uygulanırken sıklıkla geleneksel birim kök testlerinin analizde kullanıldığı gözlemlenmiştir. Buna ek olarak yeni nesil analiz yöntemleri literatürde daha nadir ele alınmıştır.

Bu çalışma işsizlik histerisinin Yunanistan ve Türkiye'de incelenen yıl aralığında varlığının tespiti amacıyla yeni nesil analiz yöntemi olan Fourier analiz yöntemi ile oluşturulmuş ve Fourier ADF birim kök testi, geleneksel birim kök testi olan Augmented Dickey Fuller'a ek olarak çalışmada uygulamaya tabii tutulmuştur. 1988-2021 yılları arası işsizlik oranlarının incelenmesi akabinde ADF birim kök testi sonucunda Türkiye'deki ve Yunanistan'daki kadınlarda işsizlik histerisi etkisi incelendiğinde serilerin sabit terim içerdiği, hem sabit hem trend terim içerdiği ve her ikisinin de içerilmediği durumlarda her iki ülke için de serilerin durağan olduğu, birim kök içermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum işsizlik histerisi vardır sonucunu göstermektedir.

Türkiye ve Yunanistan'daki erkeklerdeki histeri etkisi incelendiğinde ise; serinin sabit terim içerdiği ve her ikisini de içermediği varsayımı altında serinin birim kök içerdiği ve histeri etkisinin var olduğu sonucuna ulaşılrken; serinin hem sabit terim hem de trend terim içerdiği varsayımı altında histeri etkisi yoktur, seri durağandır ve birim kök içermez sonucuna ulaşılabilecektir. Türkiye ve Yunanistan'daki toplam işsizlik oranları serisinin incelenerek ADF testine tabii tutulması sonucunda ise serinin sabit terim içerdiği varsayımı altında Türkiye'de histeri etkisi vardır ve Yunanistan için histeri etkisi yoktur sonucuna ulaşılmıştır. Serinin sabit ve trend terim içerdiği varsayımı ise her iki ülkede de histeri etkisi yoktur sonucunu açığa çıkartmaktadır. Son olarak ise serinin her ikisini de içermediği varsayımı altında her iki ülkede de histeri etkisinin olduğu ifade edilebilecektir.

Analiz dahilinde Foruier ADF testi uygulanması sonucunda ise Türkiye'deki ve Yunanistan'daki kadın nüfusu için seri birim kök içermektedir, durağan değildir ve histeri etkisi vardır sonucunu göstermektedir. Türkiye ve Yunanistan'daki erkek nüfusu için ise aynı şekilde histeri etkisi vardır sonucuna ulaşılmıştır. Histeri analizi Türkiye ve Yunanistan'daki toplam nüfus için değerlendirildiğinde de FADF test istatistik değerinin anlamlılık düzeylerinden düşük seyretmiş olup serilerin birim kök içerdiği ve histeri etkisinin her iki ülke için de olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma 1988-2021 yılları için histeri etkisinin var olduğu sonucuna ulaşmış olmakla birlikte literatürdeki Türkiye özelinde inceleme yapan diğer çalışmalarda analiz edilen yıl farklılığına rağmen histeri varlığına dair çıktının aynı olduğu tespit edilmiştir. Özkan (2019) 1988-2014, Yılcı (2009) 1923-2007, Koçyiğit (2009) 1923-2010, Taş (2017) 2005-2017 ve Tekin (2008) 2005-2017 yılları arasında analiz ettiği işsizlik histerinin Türkiye'de ilgili yıllarda var olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışma ise aynı çıktıyı 1988-2021 yıllarını ele alarak incelemiştir. Bu doğrultuda veriler Özkan (2019)'ın çalışmasında olduğu gibi 1988 itibarıyla analiz edilmiş olmakla birlikte 2021 yılına kadar incelemeyi sürdürerek literatüre katkı sağlamış ve güncel çıktı sunmuştur.

Ulaşılan çıktı sonucunda Türkiye'deki ve Yunanistan'daki işsizlik histerisinin varlığının dikkate alınması akabinde mücadele önlemleri alınması gerekli görülmektedir. Bu noktada işsizlik oranlarının kontrol altına alınması için; yatırımların artırılması, iş edinimi noktasında teşvik ve yetkinliklerin artırılmasının amaçlanması, işgücü niteliğinin artırılması vb. konularda sosyal ve politik düzenlemelere gidilmesi gerekli görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akcan, A. T. (2019). Türkiye'de Gençlerin İşsizlik Histerisi, *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1). 31-47. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iibfdkastamonu/issue/46316/357361>
- Akkuş, M., & Topuz, S. G. (2019). İşsizlik Histerisinin Geçerliliği: Gelişmekte Olan En Kırılgan Beşli, *Sosyoekonomi*, 27(39). 69-80. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2019.01.04>
- Aydın, M. (2020). Türkiye için İşsizlik Histerisi Hipotezinin Dalgacık Tabanlı Birim Kök Testleri ile Sınanması, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1): 171-186
- Bayraktar, S. (2015). Türkiye İçin İşsizlik Histerisi ya da Doğal İşsizlik Oranı Hipotezinin Geçerliliğinin Sınanması, *Ekonomi Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 45-61.
- Çemrek, F. & Şeker, T. (2020). Türkiye'de Kadın İşsizlik Oranlarının Yapısal Kırılgan Birim Kök Testleri ile İncelenmesi, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 117-132
- Çiçen, Y.B. (2020). Global Krizde Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre İşsizlik Histerisi: Türkiye için Fourier Durağanlık Analizi, *Akademik Hassasiyetler*, 7(13). 505-525 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademik-hassasiyetler/issue/54659/693674>
- Dickey D.A. & Fuller W. (1979) Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root, *Journal of the American Statistical Association*, 74: 427-431.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072. <https://doi.org/10.2307/1912517>
- Enders W. & Lee J. (2012) The flexible Fourier and Dickey Fuller type unit root tests, *Economic Letters*, 117: 196-199. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2012.04.081>
- Koçyiğit, A., Bayat, T. & Tüfekçi, A. (2011). Türkiye'de İşsizlik Histerisi ve STAR Modelleri Uygulaması, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(2). 45-60.
- Koyuncu, T. (2018). 2008 Krizi ve İşsizliğe Etkisi Üzerine Bir Uygulama: N-11 Ülkeleri, *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(2): 195-207.
- Önal, M. (2021). Cinsiyete Göre Türkiye'de İşsizlik Histerisi, *Biga İİBF Dergisi*, 2(1). 29-41. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/biibfd/issue/69382/1101952>
- Özkan, Y., & Altınsoy, A. (2015). İşsizlik ve İstihdamda Histeri Etkisi Türkiye, 1988-2014, *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(0).
- Şak, N. (2021). Türkiye'de İşsizlik Histerisi: Kadın ve Erkek İşsizliğine Bir Bakış, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2). 467-477. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.714090>
- Taş, S., & Uğur, B. (2017). Türkiye için İşsizlik Histerisi mi, Yoksa Doğal Oran Hipotezi mi Geçerlidir?, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1). 25-45.
- Tekin, İ. (2018). Türkiye'de İşsizlik Histerisi: Fourier Fonksiyonlu Durağanlık Sınamaları, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33 (1), 97-127. <https://doi.org/10.24988/deuiibf.2018331685>
- Üçler, Y. T. (2022). Türkiye'de İşsizlik Histerisi Üzerine Bir Araştırma (2005-2022), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(1). 216-225.
- Yılancı, V. (2009). Yapısal Kırılganlık Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2). 324-335. <https://dergipark.org.tr/en/pub/doujournal/issue/66661/104304>

ARICILIK VE ARICILIGIN BITLIS EKONOMISI UZERINDEKI ETKILERI

Sidar BUDAK¹

ÖZET

Dünya üzerindeki en eski tarımsal faaliyetlerden biri de arıcılıktır. Arıcılık veya başka bir deyiş ile arı yetiştiriciliği ve yetiştiriciliğin bir çıktısı olarak balcılık bugün başlı başına bir tarımsal faaliyet ve önemli bir ekonomik kaynaktır. Son yıllarda insan sağlığına verilen önemin artması ile birlikte doğal beslenme ve bu beslenme sürecinde tüketilebilecek ürünlere yönelik önemli bir endüstri gelişmiştir. Sağlıklı beslenme endüstrisinin içerisinde; bal ve türevi ürünler kendilerine has özelliklerinden dolayı önemli bir yere sahiptir. Arı sütü, bal, polen, bal mumu ve propolis gibi ürünler bu türev ürünlerden bir kaçıdır. Arıların tozlaşma gibi önemli bir doğa olayına aracılık etmesi arıcılığa dünya üzerinde verilen önemi bir kat daha arttırmaktadır.

Arıcılığın geliştirilmesi ve Bitlis ilinde arıcılığa verilen önemin artması durumunda bunun çıktılarının neler olabileceğinin tespit edilmesine yönelik hazırlanan bu çalışmada öncelikle arıcılık mesleği ele alınmıştır. Sonrasında ise arıcılık ürünlerinden kısaca bahsedilmiştir. Ele alınan bu ürünler sırası ile bal, arı sütü, bal mumu, polen ve propolistir. Çalışmanın bu literatür bölümünden sonra asıl amacı olan; arıcılığın ülke ekonomisi, bölge ekonomisi ve Bitlis ilinin ekonomisine olan katkılarından bahsedilmiştir. Arıcılığın Bitlis ili ekonomisi için neden önemli olduğuna değinildikten sonra son olarak ilin ekonomisine katkısının nasıl artırılabilirine yönelik önerilerden bahsedilerek çalışma tamamlanmıştır. Çalışma bilimsel araştırma yöntemlerinden biri olan betimleyici bir çalışmadır. Tespitler ve çözüm önerileri literatür ayrıntılı bir şekilde taranarak oluşturulmuştur. Arıcılığa gerekli önem verilirse öncelikle Bitlis ilinin, sonrasında bölgenin ve son olarak ise ülke ekonomisinin gelişmesine önemli katkılar sunacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arıcılık, Bal, Ekonomi, Bitlis

BEEKEEPING AND EFFECTS OF BEEKEEPING ON BITLIS ECONOMY

ABSTRACT

One of the oldest agricultural activities in the world is beekeeping. Beekeeping, or in other words, bee breeding and honey farming as an outcome of farming, is today an agricultural activity and an important economic resource in itself. With the increasing importance given to human health in recent years, an important industry has developed for natural nutrition and products that can be consumed during this nutrition process. Within the healthy nutrition industry; Honey and its derivative products have an important place due to their unique properties. Products such as royal jelly, honey, pollen, beeswax and propolis are some of these derivative products. The fact that bees mediate an important natural event such as pollination further increases the importance given to beekeeping in the world.

In this study, which was prepared to develop beekeeping and determine what the outcomes of this could be if the importance given to beekeeping in Bitlis increases, the profession of beekeeping was primarily discussed. Afterwards, beekeeping products were briefly mentioned. These products considered are honey, royal jelly, beeswax, pollen and propolis, respectively. After this literature section, the main purpose

¹ Uzman, Türkiye Emeklilik ve Hayat A.Ş., sidarbudak@gmail.com, 0009-0007-4515-4445

of the study is; The contributions of beekeeping to the country's economy, the regional economy and the economy of Bitlis province were mentioned. After mentioning why beekeeping is important for the economy of Bitlis province, the study was completed by mentioning suggestions on how to increase its contribution to the economy of the province. The study is a descriptive study, which is one of the scientific research methods. Determinations and solution suggestions were created by thoroughly scanning the literature. It has been concluded that if the necessary importance is given to beekeeping, it will make significant contributions to the development of first the Bitlis province, then the region, and finally the country's economy.

Keywords: Beekeeping, Honey, Economy, Bitlis

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre; Dünyada yıllık 1,7 milyon tondan fazla bal üretilmektedir. Bu bal üretiminden en fazla payı Çin'den sonra ülkemiz almaktadır. Çin'in dünya bal üretiminin içerisindeki yüzdesi %35 iken ülkemizinki sadece %7,2'dir. Ülkemizden sonra 3. Sırada %6 ile İran bulunuyor iken onu %5 ile Arjantin ve %4,96 oranı ile Ukrayna takip etmektedir. Ülkemizde bal işi ile uğraşan arıcılık işletme sayısı 2022 yılında 96 bin düzeyindedir. Bu işletmelerde bulunan kovan sayısı 9 milyon civarında, üretilen bal ise 118 bin ton civarındadır. Bu 118 bin tonun yaklaşık %33'ü yani 38 bin tonu Ordu, Muğla ve Adana illeri tarafından üretilmektedir. Ordu ili 2022 yılında 19 bin ton bal üretimi ile ülkemizde birinci sırada olan ildir. Bitlis ili ilgili sıralamada 1210 ton bal üretimi ile 25. sıradadır. İklim ve fauna olarak Ordu ve Bitlis ili çok farklı gözüktüğü de bal üretimine uygunluk açısından ikisi arasında çok büyük bir fark yoktur. Nitekim iki ilin arıcıları da kışın arılarını Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü Mersin, Adana, Hatay gibi illere götürmektedir. Bitlis ilinde arıcılığa ve arıcılığın gelişmesine yeterli önem gösterilmesi durumunda Ordu iline yetişmesi çok zor olmadığı düşünülmektedir.

Tablo 1. Türkiye Kovan Varlığı

İller	2018	2018	2019	2020	2022
Muğla	935.463	918.116	900.583	949.267	884.096
Ordu	568.547	573.358	573.375	604.213	609.497
Adana	461.987	469.938	481.557	481.878	494.432
Mersin	267.251	282.749	290.795	303.120	347.045
İzmir	232.009	244.519	273.949	276.918	287.179
Sivas	239.575	243.673	256.374	269.709	287.104
Aydın	281.060	274.826	257.738	253.606	245.941
Antalya	230.323	217.705	216.423	335.686	244.655
Bitlis	155.899	168.888	158.976	253.625	207.120
Balıkesir	172.881	170.432	168.952	175.564	180.595
Diğer	4.563.429	4.564.156	4.600.363	4.829.808	5.197.082

Türkiye	8.108.424	8.128.360	8.179.085	8.733.394	8.984.676
---------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Kaynak: TEPGE, 2023: 9

Tablo 1’de görüldüğü gibi kovan varlığı açısından Muğla ili birinci sırada iken bal üretimi açısından Ordu ili birinci sıradadır. Bu bilgi bize şunu göstermektedir. Sektörden elde edilecek geliri ve oluşan katma değeri belirleyen kovan sayısının fazlalığı değil bunun dışındaki başka hususlardır. Bu hususlar; ürünün yeterince tanıtımının yapılması, ürünün daha sağlıklı yöntemlerle elde edilmiş olması, ürünün özel faunalarda elde edilmiş olması vb. başka faktörler olabilmektedir. Bitlis ili ülkemizde kovan sayısı bakımından 8. sıradadır. Kovan sayısı 2022 yılı itibariyle 207.120’dir. Bu rakam ülkemizdeki tüm kovanların yüzdesel olarak yaklaşık %2.2’sine tekabül etmektedir. Ülke içerisindeki yüzdeye baktığımızda Bitlis ilinin olması gerektiği yerde olmadığını düşünülmektedir. Nitekim ülkemizde karakovan balının üretildiği üç önemli il vardır. Bunlar: Siirt, Hakkâri ve Bitlis illeridir. Bitlis ilinin 2018 yılından 2022 yılına kadarki kovan sayısı bakımından gelişim projeksiyonuna baktığımızda rakam neredeyse 1,5 katına çıkmıştır. 2018 yılından 2022 yılına gelinceye kadarki bu gelişim arıcılığın Bitlis açısından geleceğinin planlanması ve bölgesel kalkınma için önemli bir yere geleceği konusunda yapılacak çalışmalar açısından ümit vermektedir. Çalışmada Bitlis için ülkemizdeki diğer bal çeşitlerinden farklı bir bal çeşidi olarak ortaya çıkan karakovan balının nasıl daha fazla üretileceği, neler yapılabileceği, il ve bölge ekonomisinin dinamiklerine nasıl katkı sunabilecek bir unsura dönüştürülebileceği, girişimciler açısından arıcılığın nasıl teşvik edilebileceği, tüm bunların sonucunda il ekonomisinde oluşan katma değer ne kadar olacağı, oluşan bu katma değer bölge ve nitekim ülke ekonomisine sunacağı katkının ne olacağı araştırılmaktadır. Ülkemizin bal üretimi açısından dünya sıralamasında 2. sıradaki yerini koruması ve yüzdesini arttırması açısından bölge ve yerel girişimciler açısından bir değerlendirmenin yapılması literatürdeki önemli bir boşluğu izole edeceği düşünüldüğünden bu çalışma yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde arıcılık ve arıcılık mesleği ile ilgili temel kavramlara değinilecektir.

2.1. ARICILIK MESLEĞİ

Başlangıcı Eski Mısır’ a dayanmakta olup, daha sonra Avrupa ve Anadolu’ nun çeşitli bölgelerinde de devam ederek yaygınlaşmış, sonraki süreçte de Yeni Dünya’ ya gerçekleşen göçler ile dünyanın farklı bölgelerine yayılmıştır. Mevcutta farklı boyutlarda ve miktarlarda bile olsa kutuplar dışında kalan bütün bölgelerde arıcılık faaliyetleri yürütülmektedir. Ekonomik olarak bakıldığında arıcılık emek yoğun bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 2014: 14). Arıcılık da faaliyet alanı ise çeşitlidir. Genelde kırsal kesimlerde faaliyet oranının yüksek olmasının sebepleri; aile bütçesine ek katkı yaratmak, kırsal nüfusa istihdam olanağını geliştirmek ve sağlıklı besin elde etmektir. Bitkisel üretimde kaynak yaratmasının yanında istihdam ve büyümeyi desteklemesi de gelişmiş ülkeler için önemli bir faaliyet alanı oluşturmaktadır. Arıcılık gerek bal ve arıların yaşam biçimi gerekse ürünlerinin hammaddelerini doğadan toplamaları nedeniyle doğaya en bağımlı hayvancılık faaliyetidir (Kekeçoğlu vd., 2007: 227).

2.1.1. ARI ÜRÜNLERİ

Arı ürünleri olarak bu bölümde öncelikle bal ve sonrasına polen, arı sütü bal mumu ve propolis ele alınmıştır. Değerlendirme yapılırken her bir arı ürününün ne olduğu ve nerelerde kullanıldığı veya başka bir deyiş ile ne işe yaradığı anlatılmaya çalışılmıştır.

2.1.2. BAL

Bal, bal arılarının, bitkilerin canlı parçalarında yer alan salgıları ve ya çiçeklerin nektarlarını ya da bitkilerde bulunan canlı kısımları emen böceklerin çıktılarını da toplayarak kendilerinde yer alan özel maddelerle birleştirerek peteklerde depolayıp olgunlaşan doğal bir besindir (Korkmaz, 2006: 1). Yapısında bulunan enzimlerin bir kısmı arının salgı bezlerinden bir kısmı da bitkilerden gelmektedir. Balın en değerli maddeleri enzimlerdir. Isıtılmamış ve doğal olan ballarda enzim miktarı fazla olup bu ballar çok değerli ve kalitelidir. Balda, kalsiyum, potasyum, magnezyum, fosfor, alüminyum, nikel, krom, demir kobalt ve bakır gibi değerli mineraller yer almaktadır. Rengi aktan koyu kahverengine doğru değişmektedir. Bal gibi ürünlerin üretiminde temelde dört sorun vardır bunlar: gelirden istikrarsızlık, rekolte, kalite ve fiyattır (Bağış ve Yurtseven, 2017: 100).

2.1.3. POLEN

Genelde çiçektozu olarak bilinmektedir. Aynı türden bitkilerin döllenmeyi oluşturabilmeleri için havaya böcekler ve rüzgâr vasıtasıyla yaydıkları ufak parçacıklardır. Çiçekli bitkilerin antenlerinde meydana gelen ve döllenmede yeri olan erkek üreme birimine denmektedir. Polenler, değişik yapılarda, şekillerde ve renklerde (Baydar ve Gürel, 1996: 475) Kovanın protein ihtiyacını karşılayabilmek ve yavrularını besleyebilmek için, arılar polen toplayarak bu polenleri kovana taşıyıp petek gözlerinde depolamaktadırlar. Polen bir çok bilimsel çalışmaya konu olmuş ve polenin sağlık açısından önemli bir ürün olduğu bilimsel çalışmalar ile ortaya konmuştur.

2.1.4. ARI SÜTÜ

Genç işçi arıların genç larvaları ve ana arıyı besleyebilmek için yutak üstü salgı bezlerinden salgılanan beyaz renkte ve tereyağı kıvamında vitamin, protein, iz elementler ve mineral maddeler açısından oldukça zengin olan bir besin maddesidir. Arı sütünün içerisinde, protein, su, şekerler, lipitler, mineraller, yağ ve çeşitli yağ asitleri yer almaktadır. Aynı karakterdeki döl yumurtalardan çıkan larvalar, kendilerine verilmiş olan arı sütünün nicelik ve niteliğine bağlı olarak fizyolojik ve anatomik bakımdan birbirlerinden tamamen farklı iki birey olabilmektedir. Farklı olan bu beslenme sonucunda ana arı hastalıklara karşı direnç kazanmakta ve bir gün içerisinde kendi ağırlığının neredeyse iki katı kadar yumurta üretebilmekle beraber uzun yıllar yaşayabilmektedir. Arı sütü çok kolay bir şekilde bozulabilmektedir. Bu yüzden ki muhafaza edilmesi güç olmaktadır. Aynı zamanda arı sütünün birçok olumlu etkisi sıralanabilmektedir;

- Doku ve cildi yenilemekte, güzelleştirmektedir.
- Tansiyonu düzenlemektedir.
- Kansızlığı gidermektedir.
- Kolesterolü düzenleme etkisi görülmektedir.
- Damar tıkanıklıklarına karşı olumlu etki yaratmaktadır.
- Zekâ açıcı özelliği bulunmaktadır.
- Metabolizmayı düzenlemektedir.
- Astım, bronşit, anjin, soğuk algınlığı, anemi, böbrek rahatsızlıkları, siyatik, yüksek ve düşük tansiyon, hepatit ve egzama gibi rahatsızlıklara da olumlu etki yapmaktadır.²

2.1.5. BAL MUMU

Genç işçi arıların, 12-18 yaş aralığında yer alan dönemde karın halkalarında yer alan mum salgı bezlerinden salgılanan maddeye verilen addır. İlk salgılandığında beyaz renkte, daha sonra

² Bu bilgiler arı sütü ile ilgili literatür ayrıntılı bir şekilde taranarak derlenmiştir.

koyulaşmaktadır. Petek gözlerinin üretilebilmesi için arılar balmumunu üretmektedirler. Arılar öncelikli olarak bal yemekte, daha sonra da mum üretmektedirler. Bal mumu arıcılık ile birlikte metal sanayi, ilaç yapımı, kozmetik, sanayi ve tekstil gibi birçok sektörde kullanılmaktadır. Ülkemiz balmumu üretimi açısından dünyada ilk beşin içerisindeydir. Tablo 2’de görüldüğü gibi dünyanın en önemli bal mumu üreticisi Hindistan’dır. Tek başına tüm üretimin %38’ini elinde tutmaktadır.

Tablo 2. Dünya Balmumu Üretimi (ton)

Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021
Hindistan	23.974	24.371	24.646	24.907	25.293
Etiyopya	5.496	5.440	5.521	5.580	5.699
Arjantin	5.000	4.979	4.941	4.957	4.973
Kore Cumhuriyeti	3.449	3.331	3.806	3.807	3.843
Türkiye*	4.488	3.987	3.971	3.756	3.766
Kenya	2.571	2.523	2.520	2.521	2.522
Angola	2.319	2.317	2.315	2.315	2.316
Tanzanya	1.872	1.888	1.891	1.896	1.902
Brezilya	1.753	1.764	1.761	1.767	1.772
ABD	1.587	1.592	1.594	1.593	1.591
Diğer	14.364	10.909	11.153	11.020	11.369
Dünya	66.873	63.101	64.119	64.128	65.046

Kaynak: TEPGE, 2023: 4

2.1.6. PROPOLİS

Arıların, tomurcuk ve bitki filizlerinden toplayarak, kırık ve çatlakları kapattığı, kovanın iç yüzeyini kapladığı, peteklerin gözlerini ana arı yumurtlamadan önce temizlediği, kovan içerisinde yer alan yabancı maddeleri zararsız hale getirdiği, antibakteriyal özelliğe sahip olan reçinemsî ve yapışkan maddeye Propolis denmektedir (Mutlu vd., 2017: 80). Yapışkan olan bu maddeyi arılar arka ayaklarında kovanlara taşımaktadırlar. Bazı sindirim salgıları ve balmumu ile karıştırarak kovan içerisinde kullanılmaktadırlar. Toplanan bitki çeşitleri, mevsime ve bölgeye göre değişkenlik göstermektedir. Propolis kaynağı bitkiler; kızılalağaç, söğüt, karaağaç, köknar, atkestanesi, dişbudak, kavak, keçiboynuzu, meşe ve çam olarak bilinmektedir. Rengi sarı ile koyu kahverengi arasında değişmektedir (Derebaşı, 2013: 34).

3. ARICILIĞIN EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Arıcılığın ekonomi üzerindeki etkileri üç açıdan ele alınacaktır. Öncelikle arıcılığın dünya içerisindeki yeri ve ülke ekonomisine katkıları, sonrasında bölge ekonomisine katkıları son olarak çalışmamızın esas amacını oluşturan Bitlis ilinin ekonomisine katkıları ele alınıp incelenecektir.

3.1. ARICILIĞIN ÜLKE EKONOMİSİNE KATKILARI

Arıcılığın ülke ekonomisine katkılarını anlayabilmek için ülkemizin arıcılık sektöründe dünyadaki yerini iyi anlamamız gerekir. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre; Dünyada yıllık 1,7 milyon tondan fazla bal üretilmektedir. Bu bal üretiminden en fazla payı Çin'den sonra ülkemiz almaktadır. Çin'in dünya bal üretiminin içerisindeki yüzdesi %35 iken ülkemizinki sadece %7,2'dir. Ülkemizde bal işi ile uğraşan arıcılık işletme sayısı 2021 yılında 95 bin düzeyindedir. Bu işletmelerde bulunan kovan sayısı 9 milyon civarında, üretilen bal ise 118 bin ton civarındadır.

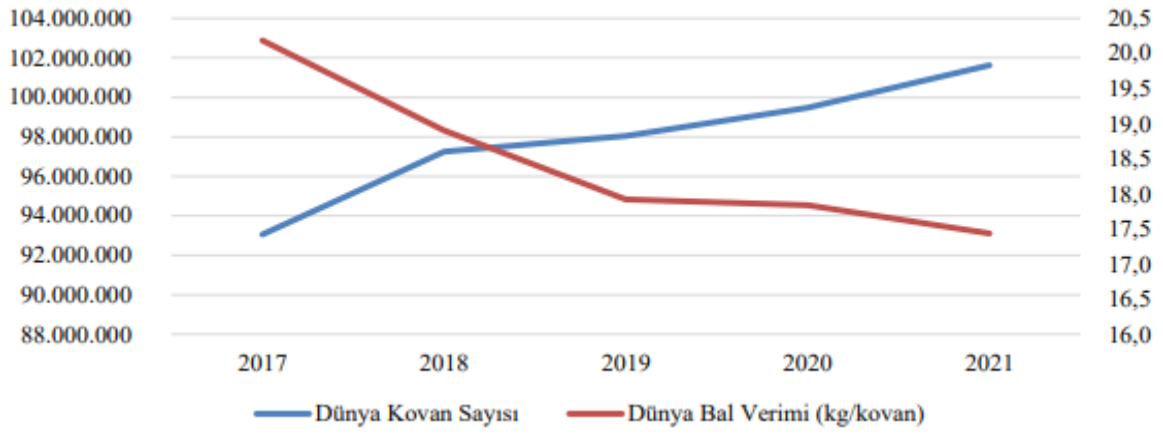
Tablo 3. Dünya Bal Üretimi (ton)

Dünya Ülkeler Bazında Arıcılık İstatistikleri (2021)	
Ülkeler	Bal Üretimi (Ton)
Çin Halk Cumhuriyeti	472.700
Türkiye	96.344
İran	77.152
Arjantin	71.318
Ukrayna	68.558
Hindistan	66.278
Rusya	64.533
Meksika	62.080
Amerika Birleşik Devletleri	57.364
Brezilya	55.828
Kanada	40.720
Tanzanya	31.608
Kore Cumhuriyeti	30.221
Angola	23.409
Vietnam	21.526
Yeni Zelanda	20.500
Almanya	19.600

Kenya	17.265
Orta Afrika Cumhuriyeti	16.779
Fransa	14.382

Kaynak: TEPGE, 2023

2019 yılında Türkiye'nin rakibi konumundaki Çin ve İran yüzdelerini arttırırken Türkiye dünya bal üretimindeki payını yüzde 2,2 azaltmıştır. Bunun nedenlerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi ve gerekli tedbirlerin alınmasını oldukça önemli olduğunu düşünmekteyiz. Şekil 1'de dünyadaki kovan başına verimlilik ele alınmıştır. Görüldüğü gibi dünyadaki kovan sayısı gitgide artarken verimlilik inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir.

Şekil 1. Dünya Kovan Başına Bal Verimi (kg)

Kaynak: FAO, 2023

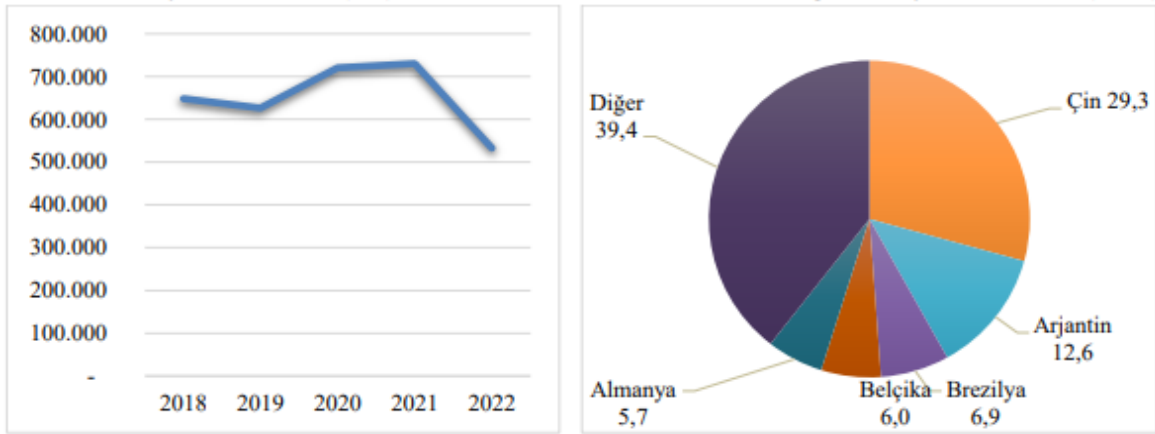
Dünya bal ihracatının ele alındığı tablo 4 ve şekil 2'de görüldüğü gibi bal ihracatından yine en büyük payı Çin almaktadır. Ülkemiz dünyanın 2. büyük bal üreticisi olmasına rağmen bal ihracatında 7. sıradadır.

Tablo 4. Dünya Bal İhracatı (ton)

Ülkeler	2018	2019	2020	2021	2022
Çin	123.477	120.845	132.469	145.886	156.002
Arjantin	68.787	63.522	68.985	63.934	67.380
Brezilya	28.524	29.812	45.728	47.190	36.886
Belçika	19.835	17.654	22.353	25.740	31.975
Almanya	22.789	25.350	29.740	29.758	30.350
İspanya	23.090	22.471	28.263	28.442	28.370
Türkiye	6.413	5.548	6.038	9.994	17.248
Polonya	14.646	17.014	24.815	19.277	15.036

Macaristan	22.018	21.003	23.063	18.329	14.483
Bulgaristan	10.719	12.950	12.834	12.137	12.738
Diğer	308.308	290.119	326.489	329.645	122.213
Dünya	648.606	626.288	720.777	730.332	532.681

Kaynak: FAO, 2023

Şekil 2. Yıllara ve Ülkelere Göre Dünya Bal İhracatı (ton - yıl, yüzde – 2022 yılı)

Kaynak: TEPGE, 2023

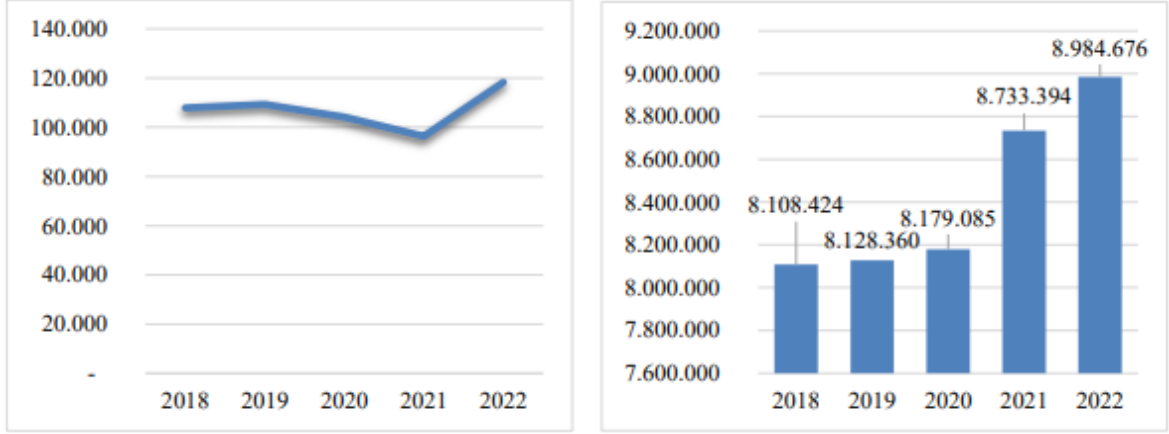
Arıcılık sektörünün Dünya üzerindeki durumu değerlendirdikten sonra ülkemiz içerisinde arıcılığın durumunu ele alacak olursak; arıcılık ülkemizin hemen hemen bütün illerinde tarımsal girişimciler için önemli bir birincil veya ikincil gelir kaynağıdır. İşletmesinin kurulmasının kolay olması, küçük sermaye ile de işin kurulabiliyor olması, kurulduğu ilk yıldan itibaren işin gelir getiriyor olması ve arı ürünlerinin sağlık açısından önemli olması arıcılığın önemini bir kez daha arttırmaktadır. Tablo 5 ve şekil 3’de görüldüğü gibi ülkemizdeki bal üretimi genel olarak geçmiş yıllarda artarken son yıllarda düşmektedir. Bu düşüşün nedeninin sektörün yeterince desteklenemediğinin ve dünya genelinde görülen pandemi (Covid-19) olduğunu değerlendirmekteyiz. Türkiye’de bal üretimi en son açıklanan verilere göre 119 bin ton civarında iken kovan sayısı 9 milyon adet civarındadır.

Tablo 5. Türkiye’de Arıcılıkta Elde Edilen Ürünlerin Genel Görünümü (ton)

Yıl	İşletme Sayısı (adet)	Toplam Kovan Sayısı (adet)	Bal Üretimi (ton)	Balmumu Üretimi (ton)
2016	84.047	7.900.364	105.727	4.440
2017	83.210	7.991.072	114.471	4.488
2018	81.830	8.108.424	107.920	3.987

2019	80.675	8.128.360	109.330	3.971
2020	82.862	8.179.085	104.077	3.975
2021	89.361	8.733.394	96.344	3.766
2022	95.386	8.984.676	118.297	4.165

Kaynak: TEPGE, 2023

Şekil 3. Türkiye Bal Üretimi ve Kovan Sayısı (ton, bin adet)

Kaynak: TEPGE, 2021

Tablo 6'da Türkiye'de bulunan kovanların illere dağılımı ele alınmıştır. En fazla kovan bulunan il Muğla iken Bitlis 253.625 kovan sayısı ile 8. sıradadır.

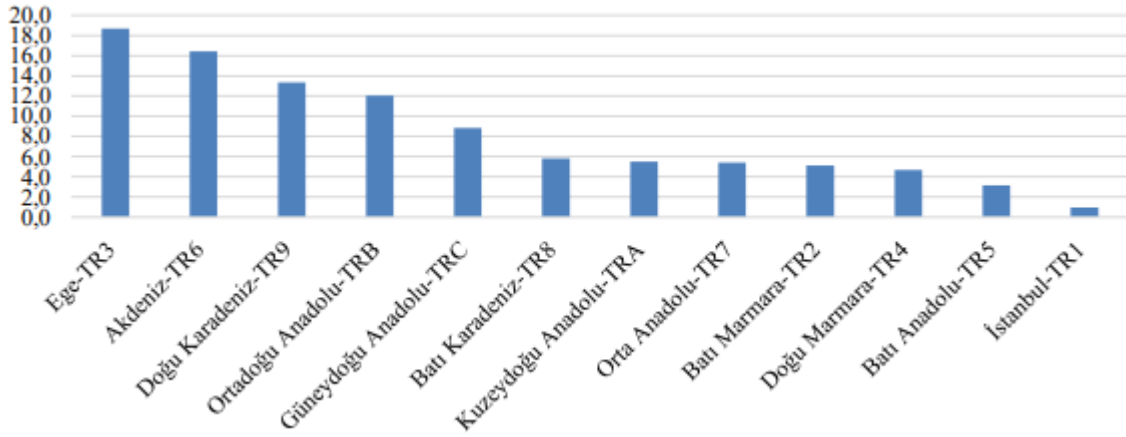
Tablo 6. Türkiye Kovan Varlığı

İller	2017	2018	2019	2020	2021
Muğla	958.328	935.463	918.116	900.583	949.267
Ordu	562.299	568.547	573.358	573.375	604.213
Adana	454.768	461.987	469.938	481.557	481.878
Antalya	226.592	230.323	217.705	216.423	335.686
Mersin	273.384	267.251	282.749	290.795	303.120
İzmir	215.743	232.009	244.519	273.949	276.918
Sivas	215.878	239.575	243.673	256.374	269.709
Bitlis	131.484	155.899	168.888	158.976	253.625
Aydın	280.386	281.060	274.826	257.738	253.606
Trabzon	166.191	180.182	172.785	167.246	178.696

Diğer	4.506.019	4.556.128	4.561.803	4.602.069	4.826.676
Türkiye	7.991.072	8.108.424	8.128.360	8.179.085	8.733.394

Kaynak: TÜİK, 2023 TEPGE Hesaplamaları

Şekil 4'te Türkiye'de bulunan kovanların dağılımı ele alınmıştır. En fazla kovan Ege bölgesinde bulunuyor iken 2. sırada Akdeniz bölgesi bulunmaktadır. Çalışmamızın konusunu oluşturan Doğu Anadolu Bölgesi %5,8 oran ile 7. sıradadır.

Şekil 3. Bölgelere Göre Kovan Dağılımı (%)

Kaynak: TÜİK, 2023 TEPGE Hesaplamaları

Tablo 7'de il bazında ülkemizdeki bal üretimi ele alınmıştır. Ülkemizde en fazla bal üretilen Ordu ilidir. Ordu ilini Adana ve Muğla illeri takip etmektedir. Ordu ilinin ürettiği bal neredeyse ülkemizde üretilen tüm bal miktarının %16'sına tekabül etmektedir. Çalışmamızın konusunu oluşturan Bitlis ili 1210 ton bal üretimi ile 22. sıradadır.

Tablo 7: Türkiye İl Bazlı 2021 Yılı Bal Üretimi

Sıra	İller	İşletme Sayısı (Adet)	Koloni Sayısı (Adet)	Bal Üretimi (Ton)	Balmumu Üretimi (Ton)	Bal Verimi (Kg/Koloni)
	TÜRKİYE TOPLAM	95.386	8.984.676	118.297	4.165	13,17
1	Ordu-52	3.079	609.427	19.098	278	31,34
2	Adana-1	2.556	494.432	12.646	437	25,58
3	Muğla-48	4.894	884.096	6.578	371	7,44
4	Sivas-58	3.552	287.104	6.079	385	21,17
5	Kocaeli-41	928	72.253	4.726	26	65,41
6	İzmir-35	2.967	287.179	3.516	72	12,24
7	Mersin-33	2.720	347.045	3.295	285	9,5
8	Aydın-9	1.646	245.941	3.143	92	12,78

9	Erzurum-25	2.236	155.862	2.857	87	18,33
10	Balıkesir-10	2.014	180.595	2.629	44	14,56
11	Siirt-56	978	178.495	2.498	6	13,99
12	Van-65	927	177.460	2.460	160	13,86
13	Antalya-7	3.236	244.655	2.265	116	9,26
14	şanlıurfa-63	738	157.201	2.199	26	13,99
15	Trabzon-61	2.643	169.773	2.172	78	12,79
16	Çanakkale-17	1.617	90.494	1.890	89	20,89
17	Rize-53	2.958	141.383	1.823	39	12,89
18	Erzincan-24	1.219	116.943	1.673	34	14,31
19	Kahramanmaraş-46	1.427	122.747	1.630	59	13,28
20	Bingöl-12	1.033	161.009	1.489	50	9,25
21	Diyarbakır-21	840	146.857	1.480	38	10,08
22	Sakarya-54	1.175	95.857	1.390	52	14,5
23	Konya-42	1.481	136.359	1.322	73	9,7
24	Giresun-28	1.870	125.504	1.254	54	9,99
25	Bitlis-13	931	207.120	1.210	97	5,84
26	Bursa-16	1.675	91.669	1.142	38	12,46
27	Hatay-31	925	111.959	1.114	60	9,95
28	Samsun-55	1.690	93.335	1.032	32	11,06
29	Osmaniye-80	815	78.677	1.024	24	13,02
30	İstanbul-34	1.357	87.069	980	30	11,25
31	Tunceli-62	939	83.256	963	34	11,57
32	Denizli-20	1.031	105.931	933	73	8,81
33	Kars-36	460	71.849	833	2	11,6
34	Hakkâri-30	1.104	164.073	797	79	4,86
35	Edirne-22	836	61.238	795	10	12,98
36	Ankara-6	1.507	94.485	771	29	8,16

37	Tekirdağ-59	1.178	68.146	758	13	11,13
38	Niğde-51	417	41.568	656	9	15,78
39	Çankırı-18	1.429	56.815	655	22	11,52
40	Artvin-8	2.075	108.870	641	31	5,88
41	Bayburt-69	614	73.446	620	21	8,44
42	Elazığ-23	1.508	118.619	611	45	5,15
43	Malatya-44	1.622	111.360	600	32	5,39
44	Manisa-45	1.552	76.159	559	19	7,34
45	Gümüşhane-29	607	43.452	549	23	12,64
46	Çorum-19	888	49.713	545	30	10,96
47	Kayseri-38	929	62.785	533	19	8,48
48	Düzce-81	744	65.903	531	16	8,06
49	Tokat-60	826	50.240	521	24	10,37
50	Mardin-47	632	83.591	506	22	6,06
51	Amasya-5	593	32.303	493	18	15,25
52	Karaman-70	1.049	53.288	486	24	9,11
53	Yozgat-66	573	34.824	476	28	13,67
54	Kırklareli-39	978	58.637	474	10	8,08
55	Muş-49	366	59.219	446	34	7,54
56	Afyonkarahisar-3	315	50.099	428	11	8,54
57	Adıyaman-2	1.177	73.647	381	17	5,17
58	Isparta-32	543	37.221	368	31	9,89
59	Kastamonu-37	1.707	87.211	359	25	4,12
60	Ağrı-4	298	26.245	327	9	12,46
61	Şırnak-73	793	68.273	325	23	4,76
62	Yalova-77	371	30.533	317	9	10,39
63	Bartın-74	677	42.700	298	20	6,98
64	Zonguldak-67	1.635	65.750	279	14	4,25

65	Sinop-57	845	29.731	257	10	8,63
66	Burdur-15	555	38.116	256	32	6,71
67	Ardahan-75	658	26.488	245	3	9,25
68	Batman-72	548	49.750	232	2	4,67
69	İğdır-76	291	22.498	232	13	10,32
70	Aksaray-68	352	17.259	215	1	12,46
71	Kütahya-43	470	22.958	201	9	8,77
72	Gaziantep-27	346	28.123	191	3	6,79
73	Eskişehir-26	394	24.848	176	5	7,09
74	Bolu-14	682	24.563	147	4	6
75	Nevşehir-50	601	18.382	134	8	7,27
76	Bilecik-11	377	16.283	127	4	7,81
77	Karabük-78	491	16.350	106	3	6,48
78	Kırşehir-40	173	10.556	99	3	9,34
79	Kırıkkale-71	236	13.303	89	5	6,66
80	Uşak-64	153	7.340	89	0	12,06
81	Kilis-79	114	8.179	54	2	6,61

Kaynak: TUIK, 2022

3.2. ARICILIĞIN BÖLGE EKONOMİSİNE KATKILARI

Arıcılık, toprağa bağlı kalmadan ve çeşitli tarım kolları ile beraber uyumlu bir şekilde ilerletilebilen bir yetiştiricilik kolu haline gelmektedir (Sancak vd., 2013: 8). Arıcılık bölgelere göre faaliyet göstermekte ve kırsal kesimde üretimi artarak devam etmektedir. Anadolu'nun küçük şehirlerinde yıllar boyu önemli bir iş kolu olarak varlığını sürdürmektedir. Meydana getirdiği istihdam olanağının yanında arıcılık sektörü, kadınlar ve genç yaştaki bireyler için fırsat eşitliği sunulması konusunda katkı sağlamaktadır. Sektörün potansiyeli, girişimin çoğaltılması, istihdamı arttırması ve iş fırsatları sunması yönünde temel konulardan oluşmaktadır. Bölgesel kalkınma, istihdam programları ve yerel üretim noktasında ilerlenecek yolların belirlenmesi hususunda da mevcutta var olan bu gerçeğlerin de göz önünde bulundurulması önemli olan konulardan biridir. En önemli konu ise yapılacak olan her çalışmanın ekonomik anlamda bölgeyi geliştirmek ve bölgesel kalkınmaya destek sağlamak bakımından ciddi getiri sağlamaktadır. Arıcılık bölge ekonomisinde kente göçü engelleyecek faaliyetler arasında bulunmaktadır. Yapılan yatırım tutarının düşük olması ve yatırım için gerekli tüm gereçlerin ülke içinden sağlanabiliyor olması arıcılığa yapılan yatırımları diğerlerinde farklı kılmaktadır. Bölge itibariyle doğal bir yapısı bulunan Bitlis ili bitki çeşitliliği bakımından çok zengin ve geniş arıcılık faaliyetlerine sahip olmaktadır.

3.3. ARICILIĞIN BİTLİS EKONOMİSİNE KATKILARI

Bitlis İli coğrafi yapısı gereği arıcılık faaliyetine uygundur. Arıcılığın uygulanabildiği alanlar Türkiye’de geniş bir yer tutmaktadır. Arıcılık bakımından Bitlis önde gelen iller arasındadır. Şehrin dağlar içerisinde yer alması ve bitki çeşitliliğinin fazla olması, bal üretimi ve arıcılığın gelişmesi bakımından önemli katkı sağlamaktadır. Üretimden elde edilen balın kalitesinin yaratmış olduğu avantajları Bitlis iline ekonomik anlamda getiri sağlamaktadır. Yalnız bu getirinin yetersiz olduğu, balın kalitesi bakımından coğrafyanın uygunluğu ile birlikte üretimin ve getirinin arttırılmasına yönelik geliştirme çalışmaları yapılmaktadır. Yeterli donanımın oluşturulması için gerekli araç-gereç ve ekonomik desteğin verilerek, kâr odaklı bir finansal faaliyet alanına dönüştürülüp, Bitlis ili arıcılık alanında bal üretiminde daha üst seviyeye taşınacak olan yeterliliğe haizdir. Bitlis ili ekonomisine katkısını arttırabilmek için yapılan üretim artışı ile birlikte bu üretimi bir markaya dönüştürmek ve bu markadan geniş bir pazar yaratmak, il ekonomisine oldukça fazla katkı sağlayacaktır. Kırsal kesimde yaşayan bireyler için gelir kaynağı yaratmak ve istihdam sağlanması anlamında bakıldığında Bitlis İli ekonomisine katkısının fazla olduğu görülmektedir. Arıcılık kolay istihdam yaratan, toprağa bağımlılığı az olan, tarımsal bazı faaliyetlerin verimlilik ve etkinliğini arttıran ve doğaya fayda sağlayan önemli bir ekonomik faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır (Koç ve Gül, 2002: 117). Arıcılığın maddi katkısından ziyade insan sağlığına olan faydaları düşünüldüğünde, ekonomik bir uğraş olarak daha fazla önemsenmesi gerekmektedir. Asırlar boyu çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmakla birlikte kanser karşıtı bir ürün olarak da göze çarpmaktadır. Toplumsal bağlamda bir kategorizeye gidilmesi gerekirse, bal üretiminin yoğunlukla yapıldığı yerler ve bal üretiminin olmadığı yerler kıyaslandığında bağışıklık sisteminin güçlü olduğu ve sağlık sorunlarının az olduğu bireylerin daha çok bal üretimi yapılan yerlerde yaşamakta olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sağlıklı birey sağlıklı toplum, sağlıklı toplum sağlıklı üretim demektir. Bu vesile ile üretimden elde edilen kaynakların ekonomik katkısı daha fazla olmaktadır. Yapılan açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda, arıcılığın şehir ve bölge ekonomisine;

- Şehre ve yakın çevreye, arıcılık faaliyetleri geliştirilerek destek sağlanması,
- Ekonomik göstergelerden biri olan kişi başına geliri arttırması,
- Bal üretimini yaparken buna bağlantılı geliştirilecek olan çeşitli iş kollarının da arttırılmasına katkı sağlanması,
- Eğitim desteği ile bireysel ve toplumsal sermaye gelişimine olanak sağlaması,
- Bitlis ilinin rekabet ortamında varlığını ispatlayıp aynı zamanda geliştirebileceği bir uzmanlaşma alanı yaratılarak il ve bölge ekonomisine katkıda bulunması,
- Üretimdeki kaliteyi arttırması,
- Üreticiyi desteklemesi,
- İş bakımında oluşabilecek fırsat eşitliğinin sağlanması gibi faydalar sağlamaktadır.

4. SONUÇ

Arıcılık Anadolu insanının eski bir geleneği olarak çok eski tarihlerden beri yapılmaktadır. Çok eski bir tarihi olmasına rağmen arıcılık sektörünün gelişmesi son yıllarda hız kazanmıştır. Kazanılan bu ivmenin kaynağı bilim ve teknolojinin gelişmesidir. Arıcılık ile uğraşan kişilerin değişik amaçları olabilmektedir. Kendisi için bal üretenlerin yanında ticari bir gelir elde etmek için arı yetiştiren ve arı ürünlerini elde edenlerin durumunun değerlendirildiği bu çalışmada; arıcılık mesleği, arı ürünleri ve arıcılığın önce Bitlis ili sonrasında ilin içerisinde bulunduğu bölge ekonomisi ve ülke ekonomisi için önemi değerlendirilmiştir.

Arıcılık mesleğinin; çok fazla sermaye gerektirmeyen bir iş olması, ülkemizin hemen hemen her yerinde yapılabilir olması, deniz seviyesinden çok yüksek yerlerin bile arıcılık için uygun olması, değişik yörelerde değişik faunalardan dolayı farklı ve kaliteli ürünlerin çıkması, çiçeklenme zamanının ülkemizde bazı yörelerde bütün bir yıla yayılıyor olması, tozlaşma üzerinde oluşturduğu pozitif dışsallık ile kaliteli meyve yetiştirmenin yolunu açması ve buna katkı sunması, arıcılık ile ilgili ekipmanların kolay edinilebilir olması, elde edilen arıcılık ürünlerinin sağlıklı ve vücudun önemli ölçüde ihtiyacı olan gıdalar olması vb. faktörler topludaki girişimciler için birincil veya ikincil gelir kaynağı olarak bu işi seçmeleri sürecini etkilemektedir.

Türkiye'nin Arıcılık sektöründe dünya üzerindeki yerini değerlendirecek olursak Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre; Dünyada yıllık bir buçuk milyon tondan fazla bal üretilmektedir. Bu bal üretiminden en fazla payı Çin'den sonra ülkemiz almaktadır. Çin'in dünya bal üretiminin içerisindeki yüzdesi %35 iken ülkemizinki sadece %7,2'dir. Ülkemizden sonra 3. sırada İran bulunmaktadır. Ülkemizde bal işi ile uğraşan arıcılık işletme sayısı 2021 yılında 95 bin düzeyindedir. Bu işletmelerde bulunan kovan sayısı 9 milyon civarında, üretilen bal ise 118 bin ton civarındadır. Bu sayının artırılması ülkemizin ikincilik pozisyonunu koruması ve sonrasında dünyanın bir numaralı bal üreticisi olması açısından yerel girişimci arıcıların geliştirilmesi desteklenmesi, yeni girişimcilerin teşvik edilmesi oldukça önemlidir.

Bitlis ili ülkemizde kovan sayısı bakımından 8. sıradadır. Karakovan balı üretilen Siirt ve Hakkari illeri ile birlikte üç önemli merkezden biridir. Bu önemli özelliğine rağmen Bitlis'te bal ve türev ürünlerinin hem düzeyi hem de verimlilik değerleri istenilen düzeyde değildir. Bitlis ilinde arıcılığın gelişmesi öncelikle Bitlis ilinin ekonomisine sonrasında bölge ekonomisine ve bunların sonucunda ülke ekonomisine olumlu katkılar sunacağı yadsınamaz bir gerçektir. Bu olumlu etkiden yararlanmak için Bitlis ilinde arıcılığın geliştirilmesi için bir takım tedbirlerin alınması gerektiğini düşünmekteyiz. Arıcılığın Bitlis ilinde gelişmesi için literatürü ayrıntılı bir şekilde taradığımız bu çalışmada şu önerilerin yapılması gerektiğini düşünmekteyiz. Çalışmamızın önerileri:

- Bitlis ilindeki arıcıları yönlendirecek ve yönlenecek bir merkez kurulmalıdır.
- Arıcılık mesleğinin geleneksel yöntemlerle yürütülmesi yerine bilimsel tekniklerin kullanılmasına yönelik eğitimler verilmelidir.
- Verilecek bu eğitimlerde ildeki Üniversite'nin taraf olması ve eğitimi veren pozisyonda olması gerektiği düşünülmektedir. Üniversitede bu konuda çalışmalar başlatılmıştır.
- Arıcılara devlet tarafından daha fazla destek ve teşvik verilmesi gerektiği düşünülmektedir.
- Arıcılık mesleğinin geliştirilmesi için Ziraat Bankası tarafından verilen kredilerin bir daha gözden geçirilmesi, faiz oranının düşürülmesi ve sadece belli dönemlere has değil her zaman ulaşılabilir hale getirilmesi gerektiği düşünülmektedir.
- Balın ve türevi ürünlerin ihraç edilebilmesi için gerekli alt yapının hazırlanmasına ilişkin bilgi ve eğitimler düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir.
- Balın arıcılardan direk aracı kullanılmadan tüketicilere ulaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim konuya ilişkin sahada yaptığımız çalışmalarda bazen arıcının ürünü sattığı fiyatın 10 katı fiyata bal ticaretini yapanları sattığı gözlemlenmiştir.
- Marka, coğrafi işaret ve patent çalışmalarının daha fazla teşvik edilmesi gerektiği düşünülmektedir.
- Sektöre yeni girişimcilerin kazandırılabilmesi için eğitim ve destek programlarının hazırlanması gerektiği düşünülmektedir.

- Bitlis iline has faunada elde edilen ballara ayrı bir pazar oluşturulabilmesi için bu yönde tanıtım kampanyaları düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Nitekim Bitlis ilinde üretilen bal nevi şahsına münhasır özel bir baldır. Türkiye’de üretilen diğer ballardan farklı olarak kekik ve gevenin yoğun olduğu bir faunada üretildiğinden çiçek balı olarak değil diken balı olarak literatüre geçmiştir.
- Balın ve türevi ürünlerin sağlığa olan katkılarının daha fazla üzerinde durulması gerektiği ve yürütülecek tanıtım kampanyalarında bu hususun ön plana çıkarılması gerektiği düşünülmektedir.
- Doğal bal yetiştiriciliğinin teşvik edilmesi için doğal bal yetiştiricilerinin sübvansede edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Nitekim daha fazla bal elde etmek için arıya şeker, şerbet veya diğer adı ile ticari glikoz verilerek elde edilen ballar Genetiği ile oynanmış gıdalar gibi sağlığa bir faydaları olmadığı gibi zararları olabilmektedir.
- Karakovan balının Rize Anzer balından çok bir farkının olmadığı bilimsel çalışmalar ile ortaya konmuştur. Ancak Anzer balı piyasada kilogramı 4.000 TL’ye alıcı bulabiliyor iken karakovan balının en pahalı satıldığı noktadaki fiyatı bile 1.000 TL civarındadır. Bu hususu izole edebilmek adına karakovan balını ön plana çıkaracak çalışmaların yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir.
- Balmumu, arı kovanı, tezek veya toprak arı kovanı, bal kutusu gibi arıcılık mesleğinin önemli malzemeleri olan ürünleri üreten işletmelerin Bitlis iline kurulması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim bölgede bu kadar fazla bal üreten işletme var iken bal kutusu en yakın Gaziantep ve Diyarbakır illerinde üretilmektedir.
- Arıcılık konusunda bu ve buna benzer bilimsel çalışmaların daha çok yapılması ve çalışmaların içeriğinin paydaşlarla paylaşılması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Bağış, B. ve Yurtseven, Ç. (2017). Bingöl Bal Borsası İçin Bir model Önerisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 7 (14), 97-114.

Baydar, H., ve Gürel, F. (1998). Antalya Doğal Florasında Bal Arısı (*Apis Mellifera*)'nın Polen Toplama Aktivitesi, Polen Tercihi Ve Farklı Polen Tiplerinin Morfolojik Ve Kalite Özellikleri. *Tr. J. of Agriculture and Forestry*, 22(1998), 475-482.

Burucu, V. (2018). Ürün Raporu Arıcılık, *Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE) Yayını*, Ankara.

Çeter, T., ve Güney, K. (2011). Orman Gülü ve Deli Bal, *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 11(4), 124-129.

Derebaşı, E. (2013). Arıcılık Sektörünün Karşılaştırılmalı Analizi: İspanya Örneği, *Arıcılık Araştırma Dergisi* , 5 (10), 34-37.

FAO, (2018). Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAO <http://http://www.fao.org/faostat/en/#data>, Erişim: 10.01.2020

Kekeçoğlu M., Gürcan, E.K. Soysal, M.İ., (2007). Türkiye Arı Yetiştiriciliğinin Bal Üretimi Bakımından Durumu, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 227-236.

Koç, B., ve Gül, A. (2002). Türkiye'de Kırsal Alan İçin Alternatif Kalkınma Önerisi Olarak Köykentler, *Ç.Ü.Z.F. Dergisi* , 17 (4), 63-72.

Korkmaz, A. (2006). *Bal*, Samsun: Tarım İl Müdürlüğü.

Mutlu, C., Erbaş, M., ve Tontul, S. A. (2017). Bal ve Diğer Arı Ürünlerinin Bazı Özellikleri ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri, *Akademik Gıda*, 15(1), 75-83.

Sancak, K., Zan Sancak, A., ve Aygören, E. (2013). Dünya ve Türkiye'de Arıcılık, *Arıcılık Araştırma Dergisi* , 5 (10), 7-14.

Seyidoğlu, H. (2014). Dünya Bal Ticareti ve Türkiye'nin Yeri, *Arıcılık Araştırma Dergisi* , 6 (12), 13-18.

TKDK, (2016). Arıcılık Sektör Toplantısı Sonuç Raporu 2016. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, TKDK <https://www.tdk.gov.tr/Content/File/Yayin/Rapor/Arıcılıkv2.pdf>, Erişim: 10.01.2020.

TÜİK,(2018).Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK [https:// http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist](https://http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist), Erişim: 10.09.2023.

TÜİK,(2022).Türkiye İstatistik Kurumu Hayvansal Üretim İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24655> Erişim: 10.09.2023.